GRAFIČKI

1936

ALMANAH

GRAFIČKI ALMANAH

1936

UREDIO JAKOV KEIMEL
IZDAJE PROSVJETNA CENTRALA SGRJ

Zaklada tiskare Narodnih Novina, Zagreb

Osnovna misao kod pokretanja Grafičkog almanaha bila je u prvom redu misao da u njemu donosimo gradivo socijalnog sadržaja.

Vrijeme u kome živimo primorava nas da za momenat od toga odustanemo i da u većini i prvenstveno uvrštavamo rasprave stručna sadržaja.

Statistički pregled našeg zdravstvenog stanja i shematički prikaz organizacionog i humanog djelovanja upotpunjen izvacima iz naše stručno-organizacione historije od neprocjenljive je koristi za svakog koji se zanima problemima današnjice. To smo gradivo kao korisnu nadopunu stručnog dijela također uvrstili.

Zahvaljujemo svima saradnicima na trudu koji su uložili, da smo ovogodišnje izdanje mogli s ovako korisnim gradivom dati na upotrebu — a oglašivačima, što su nam omogućili ovim putem skrenuti pažnju na njihove poslovnice.

PROSVJETNA CENTRALA SGRJ.

Prosuđivanje i procjenjivanje vrijednosti rada

Opće je mišljenje da slagar, štampar, litograf itd. ne treba, ne mora, ili čak i ne smije da znade kolika je vrijednost njegova izvršena rada. Po nepisanim zakonima grafičke struke — do nedavna po čitavome svijetu! — radnik treba da radi svoj posao i da se dalje ne brine za uspjeh obavljena posla! U stvari postoji način prosuđivanja vrijednosti rada s pomoću kolektivnog ugovora između radnika i poslodavca, gdje se regulira ustanovljenim količnikom koliko i za koliko se radi pod minimalnim uslovima. Ovaj način prosuđivanja vrijednosti rada dovodi vrlo često do nesporazumaka, a to je i shvatljivo, budući da je grafička struka toliko opsežna i bogata raznim varijantama, da je nemoguće unaprijed ustanoviti sve mogućnosti koje naknadno nastupaju iz nepredviđenih razloga.

Pokraj velike važnosti procjenjivanja vrijednosti rada još je znatnije samo prosuđivanje procjene. Nije dovoljno znati procijeniti rad, već i prosuditi koliko će se vremena potrošiti za stanoviti posao. A to prosuđivanje treba da bude misao vodilja svakog stručnjaka kojemu se povjerava posao. Znati stručno prosuditi koliko vremena iziskuje jedan posao, znači unaprijed otkloniti svaki nesporazum koji bi eventualno mogao nastati za vrijeme rada zbog bilo kojih razloga, i ujedno sačuvati stabilnost predračuna koji je predviđen i ustanovljen u ponudi mušteriji.

Tačno prosuđivanje procjene rada zahtijeva od svakog stručnjaka potpuno vladanje strukom, veliku praksu i objektivno predviđanje poteškoća koje mogu eventualno nastati u pogonu. Da se ovo može postići, radnik mora da je u praksi stekao maksimalnu brzinu rada koja služi kao temelj zdravog prosuđivanja. Ne mislim time ustvrditi da ta maksimalna brzina odlučuje kod

prosuđivanja, već naprotiv, ona je mjerilo za ustanovljivanje prosječnog rada koji uistinu može poslužiti za tačan proračun! Jer za tačno prosuđivanje procjene rada služi prosjek, a nikako minimalni ili maksimalni rad. Uz praksu maksimalne brzine rada dolaze još nekoji faktori koji su od bitne važnosti. To je u prvom redu svestrano stručno obrazovanje i poznavanje struke po tehnikama do najsitnijih detalja, zatim poznavanje materijala i alata kojim radnik radi, raspored radnih prostorija s obzirom na mogućnost razvijanja rada u manjem, većem ili najvećem mogućem opsegu. Valja još uvažiti da se ne traži od slagara da je potpun štampar, ili od štampara da je savršeni slagar! Ne! To nije potrebno, iako bi to bilo upravo idealno za sam razvitak i napredak grafičke struke. Ali je bezuvjetno potrebno da je svaki slagar dobro upućen u tehnički rad štampara, a isto tako svaki štampar u tehnički rad slagara! Na ovaj način nastaje skladno korespondiranje između dviju tehnika koje zajedno sačinjavaju potpunu cjelinu: štamparstvo! Na ovaj način moguće je svakom slagaru, koji je na pr. određen za akcidenačne poslove, da unaprijed kod sloga u svrhu objektivnog prosuđivanja potrebnog radnog vremena vodi računa o mogućnostima sloga s obzirom na samo štampanje, a da ne mora kod svake sitnice pitati za savjet poslovođu ili samog štampara. Ovakav akcidenačni slagar postaje samostalan sa već određenim odlukama prije početka nekoga rada. Na jednoj je strani polučen vremenski vakuum koji se može idealno iskoristiti za ljepšu izvedbu posla, a na drugoj strani polučen je efekat tačno određenog plana, u kojem se vremenu može obaviti posao i na kakav način. Zar nije na pr. štamparu olakšan rad kada mu metteur-en-pages za djela preda na štampanje na daski poredane arke, sa odredbom ustanovljenog formata, tiska u križanim formama ili sa tiskom u formama sa prednjim i stražnjim tiskom? Koliko puta štampar, poslovođa ili kalkulator računa vrijeme pripreme neke određene forme s brojem sati koji nikako ne odgovaraju

potrošenom radnom vremenu u štampariji? Mi znamo za bolestan običaj u većini radionica, kada se vodi ogorčena prepirka o kompetenciji određivanja posljednjih detalja pred samo štampanje! A to samo zato, jer je gotova forma prispjela u štampariju — a niko nije ništa odredio! Onda je razumljivo da štampar izgubi dvostruko toliko vremena za samo priređivanje ili pripremu koliko je predviđeno u predračunu.

O prosuđivanju i procjenjivanju vrijednosti rada pisano je veoma mnogo u stručnim krugovima inozemstva, koje ovim pitanjima posvećuje naročitu pažnju. Englezi i Nijemci, koji stoje na veoma visoko razvijenom stepenu štamparstva, ne smatraju dovoljnim da je samo voditelj preduzeća potpuni stručnjak i univerzalan u tehnikama koje se nalaze u njihovim radnjama! Oni ovdje počinju od iskona, poklanjajući osobitu pažnju grafičkoj omladini koju vaspitavaju po sistemu, nama na oko konzervativnomu, često puta i smiješnom, a u stvari odličnom i do krajnosti korisnom! Evo primjera kako se u Engleskoj odgaja grafička omladina:

Naukovno vrijeme traje 7 godina! S navršena 4 razreda srednje škole s odličnim uspjehom kandidat polaže prijemni ispit iz engleskog jezika, matematike, slobodnog i geometrijskog crtanja. Prva godina pripada učenju čitanja korektura, rukopisa i, analogno tome, vježbanju jezika. Uči li kandidat za slagara, druga godina pripada štampariji, kod štampara opet slagarni, tek u trećoj godini odlazi u odio tehnike za koju je određen da uči, gdje ostaje 4 godine. Sedma, kao posljednja godina, posvećena je administrativnoj nauci: on dolazi u poslovnicu gdje se upućuje u tajne komercijalnog poslovanja. Kroz 4 godine polazi učenik grafičku školu u kojoj se predaje teoretska nastava: od povijesti štamparstva do posljednjih pronalazaka na polju razvitka grafičke struke u svim poznatim tehnikama. — To je put, kojim prolazi učenik grafičke struke — u Engleskoj!

Nema sumnje da kod ovakova obrazovanja moraju postojati svi preduvjeti poznavanja struke, i da se nakon

učenja mora proširiti opće poznavanje struke s obzirom na prosuđivanje i procjenjivanje rada u radioni.

Kod postignute prakse o određenoj tehnici grafičke struke samo prosuđivanje ne čini »leksikon« znanja, već potpuno vladanje i poznavanje struke od koje mi živimo i kojoj se moramo priljubiti svim srcem i oduševljenjem. Napisano slovo ovdje ne može dati drugačiji putokaz kako će se postići ta prednost. To je individualno shvatanje struke, i kada je udovoljeno svim preduvjetima za sticanje znanja — u tehničkom pogledu — onda je i selekcija na tom polju završena!

Drugačije je kod procjenjivanja vrijednosti rada. Ovdje treba imati sve gornje uvjete plus poznavanja kalkulacije. Proračunavanje u grafičkoj struci ne može se naučiti samim stručnim radom. To je posebno znanje, u stvari usko vezano na potpunu stručnu spremu i praksu, ali upućeno na posebne studije. Proračunavanje uči se zasebno, odjelito od tehničke strane. Komercijalno upravljanje grafičkom strukom čini krunu spreme i znanja u grafičkoj struci. Odavle vode sve niti opstanka preduzeća i, već prema spremi i znanju vodstva, odrazuje se i rentabilitet.

Bi li svaki slagar, štampar itd. morao biti obrazovan u komercijalnom smislu kao što je to gore navedeno? U svakom slučaju — da! Nakon svršenog učenja u grafičkom zanatu zapravo tek počinje učenje! To se učenje vrši s jedne strane usavršavanjem u praktičnom radu i studijem stručne literature, a s druge strane upoznavanjem komercijalnoga znanja. Ne posveti li se kvalifikovani grafički radnik svome zvanju na način ovdje označen, ne može i neće nikada imati uspjeha! On ostaje prosječan radnik bez ikakove inicijative, sposoban samo za monotoni rad koji se iz dana u dan ponavlja! Radnik koji je pošao putem obrazovanja i potpunog stručnog usavršenja živi punim životom inspiriran bogatim znanjem u stalnom duševnom zadovoljstvu. Ove tvrdnje dokazali su čuveni učenjaci koji su istraživali život radnika i statističkim podacima ih dokazali. Duševni život

inteligentnog radnika koji se sav posvetio svojoj struci s potpunom stručnom spremom postaje život čovjeka koji koristi velikoj ljudskoj zajednici! Takovi ljudi nisu samo stvaraoci u svojoj struci, već živo učestvuju u javnom životu na bilo kojem polju, već prema pozivu koji ih čeka!

Spomenuo sam da je za procjenjivanje vrijednosti rada potrebno uputiti se u »tajne« proračunavanja tiskanica ili ostalih produkata grafičke struke. Ove »tajne« nisu nikakove tajne, već nakon potpunog stručnog obrazovanja nadopunjenje komercijalnog znanja i poslovanja. Ni za jednog grafičkog stručnjaka ne smiju postojati tajne, ništa ne smije ostati nedostiživo, već se sve mora uhvatiti na vrijeme, ne preuranjeno, nego postepeno i sistematski! Pođimo kronološkim redom, kako se to može u praksi postignuti, bez ikakove akademije i bez — grafičkog »doktrinarstva«!

Papir je žila kucavica grafičkog preduzeća! Slagari daju mrtvim olovnim vojnicima život — preko papira. Da njega nema, uzalud nam naš trud, ambicija i stvaralačka volja i energija. Štampar bez papira ne može ništa, on ostaje nemoćan kraj svih najmodernijih strojeva i savršenih crnih i šarenih boja. I tako to ide redom kod svih važnih faktora grafičke struke. Zato je nakon stručnog usavršavanja u tehničkom pravcu prvi korak kod upoznavanja komercijalne strane upućivanje u nauku o papiru, jer on čini jezgru trgovačkog poslovanja.

Kako rukujemo u preduzeću s papirom, tako ću ga ovdje i prikazati, ne upuštajući se u analize, već onako kako je za praksu najshvatljivije!

Papir se dijeli na vrste po kvaliteti, težini i formatu.

Najpoznatije vrste: Papir za knjige (B-tvar), bezdrvni, papir za umjetni tisak, naravni papir za umjetni tisak, bezdrvni perolaki papir, biblijski papir, srednje fini, dokument-koncept, koncept-papiri, couleur-papir, plakatni (affichen-papir), kudeljni papir, trgovački ili bankpost-papir, pergament-papir, karton bijeli i boja-

disani, superior, natron, klobučni, tiskovni. Skoro svi ovi papiri dijele se na dvije grupe: na satinirani (gladak) i strojno gladak nesatinirani (maschinenglatt; hrapav). Papir za umjetni tisak je sjajan te imade na površini naslagu krede.

Formati papira određeni su od tvornice. Moglo bi se ustvrditi da su ti formati unificirani za našu Kraljevinu, ali odatle ne slijedi da naručilac ne bi mogao poručiti veću količinu papira u formatu koji mu je za stanoviti posao potreban. Od najglavnijih stalnih formata bilježimo:

76×112, 70×100, 65×100, 63×95, 68×84, 58×84, 50×70, 42×68, 46×59, 59×74, 50×66, 66×100, 70.5×100, 50×70.5. Za lakšu primjenu ovih formata u praktičnome radu navešću nekoliko primjera podjele papira na stručne formate kod samog poslovanja.

Od formata 63×95 dobivamo: 32 lista (sedec) u formatu 11.5×15.5 cm, 16 lista (oktav) 15.5×23.5 cm, 8 lista (kvart) 23.5×31.5 cm, 4 lista 31.5×47.5 cm, 2 lista 47.5×63 cm. — Format 70×100 : 32 lista 12.5×17.5 cm, 16 lista 17.5×25 cm, 8 lista 25×35 cm, 4 lista 35×50 cm, 2 lista 50×70 cm. — Format 46×59 (trgovački za listovne papire, memorandume itd.) : 4 lista 23×29.5 cm, 8 lista 14.5×23 cm.

U glavnome je i težina papira određena unaprijed od tvorničara, ali naručilac može poručiti papir u težini koju on za stanoviti posao treba. Papir se mjeri na kg kod 1000 araka, ili u gramima na kvadratni metar. Težina papira može se unaprijed odrediti posebnom tezuljom za papir: papir u kvadratu od 10 cm mjeri se na tezulji, format koji se želi imati pomnoži, i zatim pomnoži brojkom težine grama; konačna brojka daje nam težinu za 1000 araka. Na primjer: format 63×95 pomnoženo daje 5985×70 grama jednako 41.89.5 (zaokružava se na 42) kg za 1000 araka papira.

U principu se papir prodaje na kg, po zastarjeloj praksi po cijeni od 1000 araka. Primjer proračunavanja papira: 1 kg stoji stoji Din 11.75 pomnoženo sa 50 kg,

koliko teži 1000 araka formata 63×95 cm jednako Din 587.50 za 1000 araka ili 58.75 para za 1 arak u težini od 83.5 grama.

Rukovanje s papirom u preduzeću zahtijeva veliku praksu, pomni studij i smisao razlikovanja. Dobar stručnjak u papiru opipom raspoznaje kvalitetu i težinu. Potrebno je i oštro oko za prosuđivanje. Nauka o papiru ne stiče se samo teoretskim učenjem, već u glavnome praktičkim radom.

Toliko je bilo potrebno reći o papiru, prije nego nastavim o glavnoj temi: o procjenjivanju vrijednosti rada. Uzalud svaka druga uputa u proračunavanje, ako se nismo bar letimično upoznali s najglavnijim faktorom u preduzeću. Papir je polazna tačka u trgovačkom centru grafičke struke. Ako uopće postoji u stvarnosti kakova dobit na tehničkom radu, na papiru treba bez ikakovih eksperimenata zarađivati, jer je to najsigurnija mogućnost i jedina pozitivna i svijetla tačka prosperiteta. Preduvjet za to je bezuvjetno poznavanje papira!

Za pravilno i objektivno procjenjivanje vrijednosti rada potrebno je poznavanje troškova jedne štamparije tj. grafičkog preduzeća. Samo u slučaju poznavanja troškova — režije — moći ćemo sračunati što stoji rad slagara, štampara itd. — Po ovome redu postavljaju se režijski troškovi:

Slagarna: a) 8% kamata na stari i novi materijal i slova, 8% kamata na pribor i namještaj, 10% otpisa na materijal, slova, pribor i namještaj, plaća poslovođa (faktora) prema njihovu broju, ili, ako je jedan za sva odjeljenja, pripadni dio plaće slagara, plaća pomoćnog radnika, a ako je jedan za sva odjeljenja, pripadni dio, trošak skladišta slagarne, dopusti i engleska subota, 7 blagdana (prema kolektivnom ugovoru), potpore za vrijeme trajanja bolesti, papir za otiskivanje, otiskivanje, udio stanarine, ogrjev, rasvjeta, čišćenje, uzdržavanje nužnika, udio troškova uprave, poštarina, telefon, udio

osiguranja, uzdržavanje prostorija, popravci prostorija, spužve, kanap, ručnici, sapun, boja za otiskivanje, Okružni ured, društveni prinosi, grafička škola, porez, nepredviđeni izdaci.

b) *Strojoslagarna:* 8% kamata od vrijednosti slagaćeg stroja, motora, uređaja i olova, 10% otpisa na slagaći stroj, motor i uređaj, 20% otpisa na olovo, plaća strojoslagara, pomoćni radnik (na 3 stroja 1 radnik), stanarina, ogrjev, rasvjeta, pogonska struja, čišćenje prostorija, uzdržavanje nužnika, plin za grijanje kotla, sapun, ručnici, poštarina, telefon, troškovi uprave, udio troškova poslovođe, papir, otiskivanje, boja za otiskivanje, rezervni dijelovi, matrice, 7 blagdana (prema kolektivnom ugovoru), dopusti, engleska subota, mehaničar, popravci, okružni ured, petrolej, benzin, ulje, krpe, remenje i šivanje remenja, dodatak olovu, prelijevanje u blokove, gubitak na olovu, društveni prinosi, udio osiguranja, porez, nepredviđeni izdaci.

c) *Tiskarna:* 8% kamata od vrijednosti strojeva, motora i uređaja, 10% otpisa na strojeve, motore i uređaj, plaća poslovođe, plaće tiskara, plaće pomoćnih radnika, plaće pomoćnih radnica, trošak skladišta papira, 7 blagdana (po kolektivnom ugovoru), dopusti, engleska subota, udio stanarine, boja, petrolej, benzin, ulje, remenje i šivanje remenja, masa za valjke i lijevanje, karton i papir, krpe i vrpce, poštarina, telefon, ogrjev, rasvjeta, pogonska struja, čišćenje prostorija, uzdržavanje nužnika, rezervni dijelovi, udio troškova uprave, udio osiguranja, mehaničar, popravci, materijal, sapun, ručnici, Okružni ured, društveni prinosi, grafička škola, porez, nepredviđeni izdaci.

d) *Litografija:* 8% kamata za stari i novi materijal (kamenje itd.), 8% kamata na pribor i namještaj, 10% otpisa na materijal i kamenje (cinčane ploče), risaći papir, tuš, kemikalije, ostale risaće potrebe, plaća poslovođe, plaće litografa, plaće pomoćnih radnika, udio troškova uprave, udio stanarine, 7 blagdana (prema kolektivnom ugovoru), dopusti, engleska subota, materijal, sapun, ručnici, ogrjev, rasvjeta, čišćenje, uzdržavanje nužnika, udio osiguranja, poštarina, telefon, Okružni ured, društveni prinosi, grafička škola, porez, nepredviđeni izdaci.

Pretisak: 8% kamata na strojeve, motore i uređaj, 10% otpisa na strojeve, motore i uređaj, kugljice za brušenje, pijesak, papir obični i kemički, boja za pretisak, materijal, sapun, ručnici, ulje, petrolej, benzin, krpe, spužve, tinkture, udio plaće poslovođe, plaće pretiskivača, plaće pomoćnih radnika, udio troškova uprave, udio stanarine, 7 blagdana (prema kolektivnom ugovoru), dopusti, engelska subota, ogrjev, rasvjeta, čišćenje, uzdržavanje nužnika, pogonska struja, udio skladišta papira, udio osiguranja, poštarina, telefon, Okružni ured, društveni prinosi, grafička škola, porez, popravci, eventualni zastoj, mehaničar, nepredviđeni izdaci.

Kameni ili ofsetni tisak: 8% kamata na strojeve, motore i uređaj, 10% otpisa na strojeve, motore i uređaj, plaća poslovođe (ako ga nema, onda udio), plaća tiskara, plaća pomoćnih radnika i radnica, udio troškova uprave, udio stanarine, 7 blagdana (prema kolektivnom ugovoru), dopusti, engleska subota, ogrjev, rasvjeta, čišćenje, uzdržavanje nužnika, pogonska struja, udio skladišta papira, udio osiguranja, poštarina, telefon, Okružni ured, društveni prinosi, grafička škola, porez, popravci, eventualni zastoj, mehaničar, rezervni dijelovi, boje, petrolej, benzin, ulje, remenje, šivanje remenja, valjci, sukno za valjke i šivanje valjaka, karton i papir, krpe i vrpce, materijal, sapun, ručnici, nepredviđeni izdaci.

e) *Knjigoveznica:* 8% kamata na strojeve, motore i uređaj, 10% otpisa na strojeve, motore i uređaj, plaća poslovođe, plaća knjigovesca, plaća pomoćnih radnika i radnica, udio troškova uprave, udio skladišta papira, udio stanarine, 7 blagdana (prema kolektivnom ugo-

voru), dopusti i engleska subota, ogrjev, rasvjeta, čišćenje, uzdržavanje nužnika, pogonska struja, udio osiguranja, poštarina, telefon, Okružni ured, društveni prinosi, grafička škola, porez, popravci, eventualni zastoj, mehaničar, benzin, ulje, petrolej, boje, zlato, žica, konac, remenje, šivanje remenja, vrpce za stroj za savijanje i šivanje, ljepilo, tutkalo, ostali materijal, ljepenka, rezervni dijelovi, karton, papir, krpe, sapun, ručnici, ostali materijal, nepredviđeni izdaci.

Kako je nemoguće u generalnome prikazati i brojke s razloga, što je svaki pogon uređen pod drugim okolnostima, jedan je manji, drugi veći, i što je poslovanje različito već prema prilikama, a to u glavnome djeluje na faktičnu konstataciju koliko stoji jedan sat rada — to ću navesti primjer kako se u praksi dolazi do toga.

Da izračunamo koliko stoji jedan sat sloga, valja uočiti ovo:

Uzmimo kao prosjek plaću slagara na sat od Din 14.— ili Din 672.— tjedno za 8-satni rad. U prosjeku računa se godišnje s 300 radnih dana ili 2400 radnih sati. Od ovih 2400 radnih sati odbija se: 7 blagdana t. j. 56 sati, po 2 sata na Badnjak i Veliku subotu t. j. 4 sata, 51×1.5 sata za englesku subotu, t. j. 76.5 sati, 6 dana dopusta t. j. 48 sati, 8 sati nepredviđenu obustavu rada, za vršenje građanskih dužnosti, bolest itd. 12 sati. Ukupno 204.5 neproduktivnih sati. Odbijemo li ovih 204.5 neproduktivnih sati od 2400, dobivamo 2195.5 produktivnih sati, za koje dobivamo po satu 1000 slova ili godišnje 2,195.500 slova. Prema ovoj postavi daje nam slagar za plaću od Din 672.— tjedno ili godišnje Din 34.944.— sloga samo za Din 30.737.—. Za razliku od Din 4207.— nemamo protustavke. Ovdje je postavljena jasna slika između produktivnih i neproduktivnih satova, a sada prijeđimo na brojke koje su potrebne da ustanovimo cijenu 1 produktivnog radnog sata:

Temelj: slagarna s 10 ručnih slagara.

	Dinara
Uknjižena vrijednost slova, materijala . . .	150.000.—
Uknjižena vrijednost namještaja i pribora	35.000.—
Godišnji iznos produktivnih plaća	307.370.—
Ukupno	492.370.—

8% kamata na materijal, slova itd.	12.000.—
8% kamata na namještaj i pribor	2.800.—
10% otpisa	18.500.—
Udio plaće 1 faktora	26.000.—
Udio troškova uprave	69.000.—
Udio stanarine	16.800.—
Ogrjev, rasvjeta, čišćenje	11.200.—
Posluga	2.600.—
Društveni prinosi, Grafička škola itd.	1.500.—
Špaga, sapun, ručnici, spužve itd.	3.500.—
Popravci i uzdržavanje prostorija	600.—
Poštarina, telefon	650.—
Osiguranje	1.000.—
Porez	4.500.—
Nepredviđeni troškovi	2.000.—
Isplata 204.5 neproduktivnih sati à 14.— D	28.630.—
Otiskivanje korektura i revizije	2.500.—
Socijalno osiguranje	6.170.—
Ukupno Dinara	209.950.—

Iznos produktivnih radničkih plaća treba pribrojiti iznosu sveukupnih troškova. Na primjer:

Plaće Dinara	307.370.—
Troškovi Dinara	209.950.—
Ukupno Dinara	517.320.—

517.320 : 21.955 (broj produktivnih sati 10 slagara) jednako Dinara 23.55 za 1 radni sat. Troškovi na pro-

duktivne plaće slagara iznose 68.2%. To su brojke koje dobivamo u najskromnijem obračunavanju troškova. Na ovaj način obračunava se režijski trošak i u drugim odjeljenjima preduzeća.

Prođe li svaki grafički radnik ove suhe brojke koje za život štampara znače veoma mnogo, tada će brzo shvatiti kolika je potreba da se upozna s pravim stanjem vrijednosti svoga rada. On će biti uvjeren o tome da u svakom slučaju mora znati procijeniti vrijednost svoga rada kako ne bi svijesno ili nesvijesno nanosio štetu poslodavcu, jer time čini štetu i samome sebi! Svaka počinjena šteta u radu ide na štetu cjelokupnog zaposlenog osoblja, jer ono onda u cjelini u svojoj neproduktivnosti ekonomski oslabljuje preduzeće! Štamparska preduzeća nisu u cijelosti tečevna, ona imadu i neki viši cilj osim privređivanja! To znademo vrlo dobro iz prakse! Na stotine primjera ukazuje nam na veliku susretljivost štampara, koju uživaju naši pisci i novinari. Koliko li je literature otštampamo, a da štampar nije vidio ni jedne pare, a kamo li da pokrije troškove ili čak da ustanovi kakovu zaradu. Dakle ne može se općenito govoriti o privređivanju, jer dok se s jedne strane gubi na širokogrudnosti u podupiranju naše boheme — mora se na drugoj strani naći vrelo, koje će nadoknaditi nastajući manjak! To je i pravi razlog teškom ekonomskom stanju štamparskih preduzeća.

U stvari grafička struka stoji u službi naroda da širi kulturu, da pomogne u izgrađivanju prosvjete! To je nešto više od uobičajenog »zarađivanja«! Mi stojimo svi zajedno, poslodavci i radnici pred uzvišenom zadaćom izgrađivanja grafičke struke koja u našem narodu treba da bude odraz kulturno-prosvjetnog razvitka ka napretku i slobodi!

Stjepan Heimbach

O primijenjenoj psihologiji i njenom radu na području tiskarskog i slagarskog zvanja

Vrste djelovanja, kojima su se bavili ljudi na primitivnom niveau-u i kojima su zadovoljavali sve svoje materijalne i duhovne potrebe, postepenim su se razvojem sve više diferencirale i specijalizirale. U tome, a u cilju zadovoljavanja sve većih duhovnih i materijalnih potreba i težnja, napredak je bivao sve veći i veći, toliki da u društvu današnjeg doba koje je na visini razvoja imademo gotovo nevjerojatno veliki broj (do 16.000) raznih vrsta djelovanja tj. zvanja koja svako napose i opet sva zajedno čine golemu građevinu savremene duhovne, tehničke i materijalne kulture.

Ova mnogobrojnost djelovanja tj. zvanja imade kao nužnu posljedicu suživanje djelokruga pojedinih zvanja, ali uz to kao popratnu pojavu i veoma razvitu specijalizaciju rada, tako da nerijetke djelatnosti iziskuju specijalne napore, specijalne sposobnosti i odlike od onih koji ih vrše. Kako pak, s obzirom na fizičke kao i psihičke sposobnosti i snage pojedinaca koje priroda i uvjeti života diferenciraju, ne može svaki individium vršiti svaki rad i zadovoljavati svim specijalnim zahtjevima ovako mnogobrojno diferenciranih djelatnosti, to kao posljedica slijedi nastojanje za odgovarajućom organizacijom svega ljudskog djelovanja. Ovo nastojanje je potrebno, jer sama priroda tj. slobodna igra čistih biologijskih snaga ne dovodi u danom kulturnom razvoju pojedinca uvijek na pravo mjesto djelovanja, i zato čovjek nastoji sam provesti tu organizaciju, prema svojim idejama racionalizacije i ostalim vrijednosnim ciljevima. Praktički, čovjek nastoji da sve ljudsko djelovanje organizira tako, da se za svako djelovanje nađe onaj pojedinac koji će rad toga djelovanja moći najbolje da izvrši, a uz to da njegova lična snaga ne bude ni preopterećena ni izgubljena. Nastoji organizacijom

izbora djelovanja pojedinca postići to, da produkti rada u interesu društva u kvalitativnom i kvantitativnom pogledu budu onakvi kakove društvo traži, a s druge strane da i pojedinac u vršenju takova djelovanja koje odgovara njegovim odlikama, snagama i sposobnostima, nađe upravo poradi toga u samome radu svoj lični smisao i svoje lično zadovoljstvo.

Ova misao i ovo nastojanje postoji već odavno. Valja se sjetiti na pr. Platonova zahtjeva da vrhovni upravitelj državne zajednice bude čovjek najviših duhovnih sposobnosti, ili pak nastojanja u praktičnom životu kad se na pr. za ulaz u koju stručnu školu ili stručnu službu zahtijeva naročiti ispit kod kojega se traži dokaz o sposobnostima potrebnim za rad u stanovitoj struci i sl. Ovakova nastojanja, ako u praktičnom životu i nisu bila uvijek najsvrsishodnije udešena, pokazuju težnju, koja se tokom historije očituje, da se postigne sklad između rada i čovjeka koji rad vrši, težnju koja u današnje vrijeme počinje poprimati oblike ostvarenja. I kad je Taylor, u prošlom vijeku, u svome sastavu temeljnih znanstvenih zasada pogona istakao visoko značenje sposobnosti pojedinca za neki rad i važnost mjerenja umaranja i urada čovjeka, počelo se pomnijim istraživanjem rada i istraživanjem čovjeka kao subjekta rada približavati usklađenju ovih dvaju faktora. Počelo se s proučavanjem djelovanja u raznovrsnim zvanjima, istraživanjem kakova djelovanja iziskuje pojedino zvanje, kakovo mora da bude neko djelovanje da bi bilo najracionalnije, kako i s kojim se sposobnostima može vršiti najsvrsishodnije. S druge se pak strane počeo istraživati čovjek sa stanovišta vršenja rada, njegove snage i sposobnosti, primijenljivosti i granice njegovih snaga i sposobnosti, načina kako će one najlakše doći do izražaja itd. Ovim istraživanjima pružile su pomoć razne nauke, a poglavito psihologija. Pače, upravo kad je početkom ovoga stoljeća profesor Harvardskog univerziteta H. Münsterberg počeo da primjenjuje u istraživanju rada metode i rezultate psiho-

logije, započeto je na ovakovim naučnim osnovima pravo i intezivno nastojanje za racionalnim oblikovanjem rada i izbora rada pojedinaca prema njihovim sposobnostima.

Rad na primjenjivanju psihologije u svrhu racionalnog oblikovanja rada i izbora rada pojedinca, pa onda uopće rad na primjeni psihologije u praktične svrhe vršen je, nakon prvih radova Münsterberga, neobično intezivno, napose za vrijeme svjetskog rata kad su potrebe imperativno iziskivale racionalnu upotrebu stvarnog materijala i ljudi, a zatim i dalje u izaratnom vremenu, tako da se danas susrećemo s tim radom na području cjelokupnog kulturnog zbivanja — na industrijskom, obrtnom, jurističkom, medicinskom, pedagoškom, militarističkom i duhovnoznanstvenom području. Primjena psihologije razvila se i ušla je toliko u stvarni kulturni život današnjice, da je u uvodnim riječima posljednjeg internacionalnog psihotehničkog kongresa 1934 god. u Pragu F. Baumgartenova mogla s pravom za nju istaći da ona »treba da pomogne kod izgrađivanja novih političko-socijalnih ideala, treba surađivati u stvaranju novog ljudskog društva koje će po svojoj strukturi ljepše odgovarati ljudskoj duši.« Ne ulazeći ovdje u prikaz toga rada i razvoja, iznijećemo, i to u najglavnijim crtama, rad primijenjene psihologije na području tiskarskog i slagarskog zvanja, i to u obliku koji će ujedno pružiti općeniti uvid u način rada primijenjene psihologije na istraživanju oblikovanja rada i izbora pojedinca za rad.

Slagarsko i tiskarsko zvanje iziskuje od pojedinaca koji u njima djeluju neke osobite sposobnosti, i fizičke i psihičke, sposobnosti koje svaki pojedinac ne posjeduje. Da je tako, pokazuje praktični život, jer upravo u tim zvanjima imade mnogo nesreća, ekonomskih gubitaka i promjena tj. napuštanja naukovanja ili pače već zvanja, i to poradi fizičke ili psihičke nesposobnosti, poradi ličnog nezadovoljstva radi neprimjerenosti

toga rada psihofizičkoj strukturi pojedinca, ili nezadovoljstva okoline s produktima rada pojedinaca. Nijemac H. Hinke, prilikom istraživanja izbora radnika za tiskarsko zvanje, kako izvješćuje F. Baumgarten, ustanovio je da »želi li se dobiti 100 upotrebljivih strojoslagara, treba izučiti 120 radnika.« Ova činjenica, pa veliki broj radnika koji su zaposleni u ovom zvanju kao i važnost ovoga zvanja u socijalnom i gospodarskom životu iziskivala je da je već dulje vremena postao potreban izbor za to zvanje, izbor koji je i uveden u obliku prijemnog ispita (na pr. u Leipzigu, knjižarskom centru Njemačke, već 1893 god.). Međutim taj ispit je više školskog karaktera, i njime se uvijek ne postizava pravi učinak, pa valja tražiti druge bolje načine izbora, i to poglavito pomoću primijenjene psihologije.

Prvi koji je počeo psihofizička istraživanja sa slagarima, i to sa strojoslagarima, bio je francuski psiholog J. M. Lahy. Bilo je to 1908 godine, i to je bilo jedno od prvih istraživanja ove vrste uopće. Do tog istraživanja došlo je kad je uveden slagaći stroj (linotyp), pa su u organizaciji slagarskog rada nastale velike smetnje. Napose su bile velike tužbe o umoru koji izaziva taj rad, koji je bliži strojopisaču nego li slagaru. Lahy je, da ustanovi umor kojega izaziva ovaj rad, izveo seriju ispitivanja. Rezultat toga ispitivanja bio je, da je našao da se pod utjecajem rada na slagaćem stroju mijenjaju one fiziološke funkcije koje nazivamo automatskim (povišen tlak krvi, puls, usporivanje vremena reakcije), dok kod viših duhovnih funkcija (pažnja, pamćenje) nema promjena .

Daljna, čisto psihologijska istraživanja u tim područjima vršena su kasnije, i to osobito za vrijeme svjetskog rata. Nedostatak radne snage i enormne potrebe za vrijeme svjetskog rata zahtijevale su da se i u zaleđu što bolje upotrebe radne jedinice, napose da se upotrebe u zamjenu za mušku radnu snagu žene, u svim onim radnim područjima gdje je to bilo moguće,

pa tako i u štamparskim poduzećima. Osobito su poznata psihologijska istraživanja na području štamparstva u Njemačkoj, koja su tu poslije vršena i iza rata. Poznati su tu radovi W. Moede-a, C. Piorkowskog, O. Lipmanna, D. i F. Krais-a, A. Hutha, F. Schrödera i drugih. Psihologijskim istraživanjem na području štamparstva bavili su se i u drugim zemljama, kao što to pokazuju radovi B. Muscio-a u Engleskoj, J. van Ginneken-a u Holandiji, S. G. Hellersteina i A. G. Ittin-a u Sovj. Rusiji, P. Bovet-a i N. Baer-a u Švajcarskoj itd. Pobliže prikaze ovih raznovrsnih i interesantnih istraživanja, kako su pojedini istraživači nastojali označiti karakteristike štamparskog zvanja, zatim metode i sisteme konstatiranja sposobnosti pojedinaca za ta zvanja i probleme koji su tim istraživanjima nastali i koji još i danas nisu svi potpuno riješeni, nećemo iznositi, već ćemo nastojati da uz pomoć nekoliko primjera pokažemo općenito okvir samoga rada.

Nastojanje na usklađenju rada i čovjeka koji rad vrši sastoji se u tome da se 1) upozna tačno sam rad i 2) da se upozna čovjek kao vršilac rada. Prema tome se i primijenjena psihologija ili bolje psihotehnika, (koja je zapravo psihologija u službi praktičkog života), dijeli u 1) psihotehniku objekta ili stvari i 2) psihotehniku subjekta (Giese) ili lica (Baumgarten).

Pod psihotehničkim istraživanjima rada razumijeva se studij samog rada, studij alata, stroja, pokreta potrebnog za rukovanje alatom ili strojem, potrebno vrijeme, studij prostora itd. Često puta nije na pr. kod nekog djelovanja, koje se čini teško, potrebna surova snaga mišića već više spretno iskorišćivanje obične snage, ili više puta stanovito djelovanje, koje se pričinja jednostavnim, iziskuje osobite tjelesne ili duševne sposobnosti i postavlja velike zahtjeve na sposobnosti pojedinca. Zato valja tačno upoznati neki rad kao i sve uvjete od kojih ovisi kvalitet i kvantitet rada. Već se početnim istraživanjem vidjelo da tu dolaze mnogi fak-

tori u obzir, i to ne samo svrsishodnost i ispravnost alata, već i način rada, dioba radnog vremena i radnog prostora, osvjetljenje, temperatura, zračenje, vlaga uzduha, tišina, cjelokupna organizacija radnog poduzeća, utjecaj kolektivnog i individualnog vršenja rada itd. Zato valja istražiti sam rad, sve utjecaje i uvjete koji kod rada dolaze do izražaja, i tada oblikovati taj rad što pravilnije i svrsishodnije. To je potrebno ne samo poradi rada, da on bude optimalan u kvalitetu i kvantitetu, već i poradi čovjeka i njegove radne snage, dakle to je ne samo u interesu produkata rada, već jednako i u interesu pojedinaca i društva. Dovoljno je istaknuti, da to bude vidljivo, stanovište socijalne higijene koja s pravom zahtijeva da bude poznato koliko se može i smije radna snaga pojedinca opteretiti, da ne bude radi prekoračene normalne granice opterećenja štetnih posljedica, štetnih pojedincu i društvu. Naime, u socijalnom je interesu da se što više smanji i ukloni broj oboljenja, nesreća itd.

Isto tako uočivši osobitosti stanovite vrste rada, potrebno je upoznati i svojstvenosti stanovitih individua ili vrste individua. Potrebno je da se konstatiraju fizičke i psihičke sposobnosti i snage pojedinca, da se može pouzdano utvrditi da je neki individuum takav i takav i da bi ovo ili ono djelovanje odgovaralo njegovoj strukturi. Na taj način, upoznavanjem rada i upoznavanjem pojedinca, mogu se onda pronaći veze koje leže između rada i onoga ko rad vrši, i tako postići optimalni sklad tj. da bude s jedne strane što uspješnije vršen rad, i tako društvo produktima rada zadovoljeno, a s druge strane da se pojedincu davanjem rada koji odgovara njegovim snagama i sposobnostima pruži izvor ličnog životnog zadovoljstva i smisla.

U istraživanju samoga rada postoje razni putovi i načini, kao na pr. ankete, posmatranja, eksperimenti itd. Jedan od tih načina je tzv. metoda upitnih araka, i mi ćemo prikazati takav upitni arak Francuza J. Fontegne-a, kojega je on sastavio za slagarsko zvanje. Ovaj

upitni arak sastavljen je za radnike u slagarskom zvanju, pa oni kao najiskusniji i najbolji poznavači svoga zvanja mogu dati odgovore koji će pružiti opsežan materijal za analizu zvanja. Ovaj Fontegne-ov upitni arak, kojeg navodimo kao primjer, glasi ovako:

1. *Oštrina oka* — Da li je potrebno da slagari raspoznaju i međusobno razlikuju veoma udaljene predmete? — U kojim radovima zanata?

2. *Mjerenje okom* — Da li je potrebno da oni mogu mjerenjem okom tačno procijeniti malene udaljenosti? Da mogu udaljenosti tačno uporediti? — U kojim radovima?

3. *Smisao za boje* — Da li je potreban smisao za boje u vršenju djelatnosti u tom zanatu. — U kojim radovima?

4. *Uho* — Da li je potrebno dobro uho u vršenju djelatnosti u tom zvanju? Bi li mogao s uspjehom vršiti rad gluh čovjek? Nagluh?

5. *Opip* — Da li je potrebno da brzo procjenjuje neznatne nepravilnosti na površini plohe? Oblik nekog malog predmeta?

Koju ulogu ima opip u tom zvanju? Da li je potrebno da slagari brzo i tačno procjenjuju neznatne razlike u težini?

6. *Pluća* — Treba li imati »dobra« pluća u tom zanatu? Zašto?

7. *Snaga mišića* — Koji mišići dolaze do izražaja kod vršenja djelatnosti u tom zanatu. — Koji dijelovi moraju biti osobito otporni? — Koja osobita svojstva treba da ima ruka?

Na koji se način djelatnost u tom zanatu najbolje vrši: stojeći, sjedeći, pola stojeći, pola sjedeći?

Izziskuje li rad više jednomjerni trajni napor ili razvoj velike fizičke snage u stanovitim momentima?

Imade li prednost visok ili nizak radnik, debeo ili mršav? Radi li s uspjehom nervozan?

8. *Umor* — Kako bi karakterizirali umor koji osjećate? Da li fizički ili nervni? U koje se doba dana najčešće osjeća? Od čega dolazi po vašem mišljenju? Koja sredstva preporučate da se ukloni?

Što vas ponajčešće odmara: dulji odmor u većim razmacima ili češći odmori kraćeg trajanja?

Zahtijeva li zanat veoma često ponavljanje istog pokreta? Ako da, držite li da je ova monotonija uzrokom umoru? Ili je moguće obratno?

Iziskuje li zanat da kretnje budu brzo izvođene? Izaziva li ova brzina kod vas umor?

Imade li u tom zanatu dobro plaćenih djelatnosti koje se prepuštaju starijima i već umorenima radnicima?

9. *Ljevak i dešnjak* — Radite li sa obje ruke? U kojim djelatnostima? — Da li je prednost, ako se može na jednaki način raditi desnom i lijevom rukom? — Jeste li ikada primijetili bilo kakove smetnje, ako ste dugo radili lijevom (u slučaju da ste dešnjak) ili desnom rukom (u slučaju da ste ljevak).

10. *Zapažanje* — Zahtijeva li taj zanat brzo zapažanje (zamjećivanje) predmeta? Kako zapažate neku riječ, broj, rečenicu? Raščlanjujete li ih u sastavne dijelove ili uzimate kao cjelinu?

11. *Pamćenje* — Koju ulogu igra pamćenje u tom zanatu? Jeste li kod sebe primijetili pretežno pametovanje riječi, brojeva, mjesta, predmetnih predodžba (crteža), predmeta, boja? Sjećate li se onog što ste upravo vidjeli?

12. *Reakcija* — Iziskuje li vaš zanat brzu reakciju na neki dani znak? Drukčije rečeno, da li na neki znak treba brzo izvesti neku kretnju?

13. *Pažnja* — Iziskuje li vaš zanat da bude pažnja dugo koncentrirana na neki isti predmet ili u isto vrijeme na više njih? Ili je potrebno pažnju koncentrirati samo u stanovitim momentima? Da li se ovi momenti periodički ponavljaju? Da li bi bio nedostatak, kad bi pažnja bivala tokom rada otklonjena nekim drugim utiskom (svijetlo, glas)?

14. *Fantazija* — Što razumijevate pod tom riječi? Da li je potrebna u vašem zvanju stanovita snaga maštanja? U kojim prilikama? Dolazi li do toga da upotpunjavate rad kod kojeg nedostaju stanovita data? Ako da, kako to činite? Dopušta li vaše zvanje da kombinirate, ili se morate pridržavati tačno danih propisa? Drugim riječima, može li se u vašem zvanju dati dokaz o inicijativi (u kojem smislu) ili se mora jednostavno oponašati? Držite li da bi bilo radniku moguće da poduzme neke izmjene u vašem metier-u, koje imadu prednosti, da poboljša metode rada, oruđe? Ili pretpostavljate da se ove brige prepuste majstorima, direktorima itd.? Možete li navesti neke slučajeve, gdje je inicijativa radnika na ovome području postigla dobre rezultate?

15. *Pokreti* — Je li od velikog značenja spretnost ruke u vašem zanatu? Jednomjernost kretnja? Tačnost gesta za neku stanovitu svrhu? Brzina pokreta? Mir? itd.?

16. *Inteligencija* — Koga označujete kao inteligentnog radnika? Razumijevate li pod time onoga ko je mnogo naučio? Ako da, koju važnost pripisujete učenju u vašem zanatu? U kojem smjeru biste vi već od početka školovanja pripremali za vaš budući zanat?

17. *Odgovornost* — Iziskuje li izvršavanje djelatnosti u vašem zvanju da u stanovitom momentu preuzmete na sebe odgovornost? Koči li vas u vašem radu ovo često čuvstvo odgovornosti?

18. *Moralna svojstva* — Koja bi moralna svojstva trebao po vašem mišljenju imati radnik u vašem zanatu?

19. *Razno* — Kako upoznajete (na prvi pogled ili nakon duljeg vremena) da će neki mladi naučnik biti dobar radnik? Možete li navesti neke primjere za to?

Kako ste došli do toga da odaberete ovo zvanje? Žalite li da ste ga odabrali? Ako biste imali sina, biste li mu savjetovali da se prihvati tog istog zanata?

U slučaju da je tako, ili ako ste neodlučni, koje bi promjene bilo koje vrste rado uveli u vaš zanat? — Koje je bilo zvanje vašeg oca, vašeg djeda? — Imate li kazati štogod, što u ovom upitnom arku nije navedeno i što je po vašem mišljenju veoma nužno u vršenju djelatnosti vašeg zvanja?

Ovakovim, dakle, i sličnim putovima, koji se onda upotpunjuju i dokazuju drugim metodama i načinima, dolazi se do tačne analize zvanja. Za zvanje slagara i tiskara poznate su tako analize C. Piorskowskog, O. Lipmanna i D. Krais-a. Na temelju analiza stvara se tada slika ili opis zvanja (tzv. profesionalni profil, psihogram ili profesionalna monografija). Tu nalazimo tačne opise i djelovanja u zvanju, sva tehnička i ekonomska obavještenja, sva obavještenja o tome koje su psihičke, fiziološke i fizičke sposobnosti i u kojoj mjeri potrebne za uspješno djelovanje u nekom zvanju, gospodarsko-socijalne okolnosti itd.[1]) Kao primjer, poradi ograničenog prostora, iznijećemo za uvid u nekoliko riječi kondenziranu sliku psihičkih i fizičkih sposobnosti, potrebnih za zvanje slagara (prema W. Simonu).

Za slagara prikladan je gorljiv i radin karakter: tačan, savjestan, pouzdan, izdržljiv, šutljiv, čist, pun čuvstva o odgovornosti. Njegova inteligencija mora biti najmanje normalnog razvoja, a vješt mora biti maternjem jeziku, računanju i crtanju. Poznavanje drugih jezika velika je prednost. Treba jaku koncentraciju,

[1]) U tom pogledu gotovo klasični primjer je veliko djelo na njemačkom jeziku »Handbuch der Berufe«, koje izdaje njemački Reichsanstalt für Arbeitsvermittelung und Arbeitslosenversicherung (Leipzig, 1927 i dalje).

trajnu napetost pažnje koja se ne dade lako otkloniti. Treba također dobro pamćenje, sposobnost kombiniranja, motornu reakciju; normalno oko i uho. Spretnost ruke i brzi radni tempo, sposobnost uvježbavanja; njegovo zapažanje mora biti brzo i temeljito. Za prelaz stroju (način rada: sjedenje) potreban je stanoviti tehnički smisao. Slagar treba srednju tjelesnu jakost, zdravo srce i pluća. Razlozi koji isključuju da neko uđe u to zvanje, jesu: plosnate noge, grčevi, slabija tjelesna konstrukcija, srčane i plućne bolesti, umanjena inteligencija (osobito nedostatno shvaćanje, kombinacija i pamćenje).

Nakon spoznaje zahtjeva koje iziskuje djelovanje u nekom zvanju potrebno je doći i do spoznaje o nazočnosti ili nenazočnosti stanovitih svojstava i sposobnosti pojedinca za zvanje. Načini i metode kojima se primijenjena psihologija kod toga služi veoma su brojne i veoma raznolike, od veće ili manje vrijednosti. To su raznovrsni eksperimenti, tzv. pokusi rada, metoda upitnih araka, posmatranja, karakteriziranje produkata, posmatranje prilika i okoline, utjecanje i reagiranje, želja i navika itd. Sve su to putovi kojima se dolazi do upoznavanja sposobnosti i svojstava ili bolje do upoznavanja cjelokupne strukture pojedinca. Nije nam zadatak da ove metode ovdje prikazujemo, iznosimo njihove probleme i da ih ocjenjujemo, već ćemo samo istaknuti da se nastoji oko toga da se pojedine metode konstatiranja sposobnosti i otkrivanja strukturalne slike pojedinca udese tako da budu što ispravnije, da budu osnovane i da odgovaraju svim naučnim zahtjevima da se pomoću njih uzmognu postići što sigurniji rezultati. Teži se za tim da budu diagnostičke metode toliko tačne, da se uzmognu s potpunom pouzdanošću utvrditi sposobnosti i snage pojedinca te odrediti djelovanje koje njegovoj strukturi najviše odgovara. Za tim se teži i, da se tome primijenjena psihologija približuje, pokazuju njeni dosadanji rezultati. Ispravnost dia-

gnoza metodama primijenjene psihologije u visokom postotku statistički je dokazana.

U svrhu prikaza metoda opet ćemo, samo za uvid i primjer, iznijeti nekoliko postupaka kojima se primijenjena psihologija služi kod konstatiranja sposobnosti pojedinca za štamparsko zvanje.

Između ostalog, za tiskara se na pr. traži da imade i tu sposobnost da uzmogne razdijeliti svoju pažnju na više objekata (on mora paziti na ispravan rad stroja, na prilaz papira, na izbacivanje i prelamanje već otisnutih araka, na jednomjerno funkcioniranje dovoda boje). Njegova pažnja ne samo da mora imati veliki opseg, već također mora da dulje vremena ustraje u stalnom intenzitetu, da je razni akustički i optički podražaji suviše ne otklanjaju. Ove se karakteristike pažnje mogu ispitivati raznim metodama, pa na pr. i ovakvim postupcima:

Uzme se neki strani na pr. talijanski tekst u prozi, stanovite dužine, a kandidat mora da u njemu okomitom crtom precrta sva slova a, e, n. Naravno, za praktična ispitivanja tekst mora biti proučen i pokusnim ispitivanjima statistički obrađen, da se uzmognu na temelju rezultata izvesti stanoviti zaključci. Isto tako i čitav tok konkretnog slučaja ispitivanja mora u svakom pogledu da odgovara potpuno svim principima psihologijskog ispitivanja. To je jednako važno i kod instrukcija, kojima se ispitivač u radu služi. Instrukcija ovakovom zadatku je, na pr. prema A. Huthu, ovakova:

»Kad budete tiskari, moraćete sate i sate stajati uz vaš stroj i paziti da on pravilno radi. Kod toga će se događati da će drugi radnici u istoj prostoriji trčati ovamo i onamo, da će međusobno razgovarati, zatim da će ostali strojevi izvoditi veliku buku — ali svim tim vi nećete smjesti biti smeteni. Poradi toga vi ćete mi sada pokazati da vas u vašemu radu ništa ne može smesti. Ja ću vam dati listove na kojima je naštampana neka talijanska pripovijetka (od ispitanika niko nezna talijanski), i vi ćete mi morati svako a, e, n potražiti i okomito precrtati (slova a, e, n valja napisati na ploču!). Ja ću sada na ploču prepisati natpis pripovijetke i pokazati vam kako treba raditi (ispitivač to učini!)

Vi morate također i onda precrtati a ili e, ako je na njemu označen naglasak, a isto tako precrtati i onda, ako je štampano velikim slovom. Radi se o tome da se vi nikako ne date smetati, ako u to vrijeme nastane kakova vika ili kakova druga buka, već da neprekidno mirno radite.

Ali ja bih htio također znati i kako brzo vi radite, pa ću radi toga od vremena do vremena poviknuti »potez!«, a vi ćete uz riječ, kod koje ćete tada upravo biti, povući dulju okomitu crtu! (na ploči valja to pokazati!)

»Potez« izvikuje ispitivač na koncu svake minute; prve dvije minute rada služe za uvježbavanje, i poradi toga taj rad ne dolazi u obzir kod ocjenjivanja. Od 3 do 8 minute rade ispitanici bez smetnja, od 9 do 14 minuta slijede smetnje udarcima metronoma i izvikivanjem brojeva, i to tako da od 9—11 minute uz sporo udaranje metronoma ispitivač izvikuje dvoznamenkaste brojeve, a od 12 do 14 minute uz brzo udaranje metronoma izvikuje troznamenkaste brojeve. Iza 14 minute rad prestaje.

Ili drugi primjer, primjer za ispitivanje sposobnosti dijeljenja pažnje:

Instrukcija: »Kada tiskar stoji uz svoj stroj, mora paziti na to da papir pravilno ulazi u stroj; da boja lijepo teče, da papir, koji je već otisnut, ispravno izlazi iz stroja, a kod velikih strojeva pače da se i pravilno slaže. Tiskar mora dakle da umije u isto vrijeme paziti na 3 do 4 stvari. Ja ću vam sada ponovno dati listove, ali na ovima je naštampana jedna pripovijetka na našem jeziku. Vi ćete opet morati u ovoj pripovijesti precrtati jednom okomitom crticom svako a, e, n. Osim toga vi ćete morati ujedno paziti na ono što ste pročitali. Uz to još nešto: od vremena do vremena utrnuće se svijetlo, i ovdje na platnu vi ćete vidjeti neke posve je-

jednostavne oblike. Ove morate dobro upamtiti, pa ćete ih na kraju, kada svršite precrtavanje, nacrtati, i to tačno onim redom kako će jedan za drugim biti prikazani. Iza toga morate također napisati i pripovijetku, kod koje ste precrtavali slova. Naravno ne svaku riječ, već samo događaj koji prikazuje pripovijetka, samo smisao pripovijetke. Tri su dakle stvari koje treba izvršiti:

1. morate precrtavati slova;

2. morate upamtiti oblike koje ćete vidjeti na platnu, a također upamtiti i red kojim su jedan za drugim prikazivani;

3. morate upamtiti sadržaj pripovijetke.«

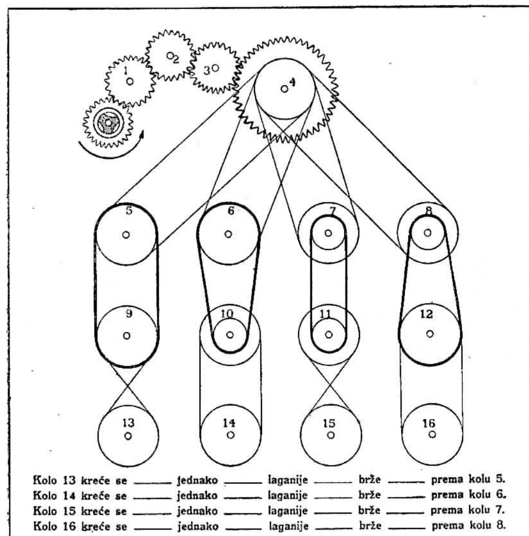
Papiri s pripovijetkom podijele se ispitnicima tako, da je papir okrenut; tek na zapovijed »počnite!« oni ga prevrnu da vide tekst.

Rad traje 10 minuta. Oblici se prikazuju u neredovitim vremenskim razmacima i bivaju eksponirani svaki po 2 sekunde. Ispitanici imadu i prazan list papira. Nakon 10 minuta papir s pripovijetkom valja okrenuti, a ispitivač još jednom ponovi instrukciju: »Sada morate najprije nacrtati onih 5 oblika koje ste vidjeli, i to onim redom kojim su jedan za drugim prikazivani, a nakon toga treba da napišete što ste upamtili od pripovijetke!«

Ili još jedan primjer, primjer za ispitivanje smisla za strojeve, koji u nekom stepenu treba da ima tiskar poradi toga da se kod različnosti tipova strojeva uzmogne kod eventualne promjene brzo uraditi u novi tip.

»Na vašem papiru vidite nacrtan jedan dio iz neke tvornice (vidi sliku). Gore u lijevom uglu nalazi se motor koji stavlja u pogon cijelu tvornicu. Vi vidite po strjelici, koja je tamo nacrtana, da se motor okreće od desna na lijevo. Kotač ovog motora spojen je s ostalim kotačima s pomoću zubaca ili s pomoću remena. U svemu je 16 kotača, i sve njih tako s pomoću zubaca ili s pomoću remena okreće motor. Vi ćete sada kod svih ovih kotača strjelicom označiti smjer kojim se

pojedini kotač okreće, tj. okreće li se od desna na lijevo ili od lijeva na desno. Gledajte ovamo, da li se ovaj kotač okreće ovako ili ovako? (pokaži na ploči na nacrtanom primjeru!)

Naravno da strjelica ne smije biti nacrtana upravo u sredini kotača, jer tada se ne može vidjeti kako se kotač okreće; to bi bilo potpuno pogrješno (pokaži to na ploči!)

Gledajte tačno tamo gdje se nalaze zupci ili gdje je položen remen, pa ćete tada veoma lako otkriti da li se pojedini kotač okreće na lijevo ili na desno. A kad nacrtate strjelice, odgovorite na pitanja koja su napi-

sana ispod nacrtanih kotača. Tamo su pitanja za pojedine kotače, i to da li se oni okreću prema nekim kotačima brže, laganije ili jednako. Mislite što je ispravno tj. da li se okreću brže ili jednako ili laganije, pa tu riječ onda potcrtajte. Jeste li razumjeli? Počnite!« Radno vrijeme je 5 minuta.

Načine ocjenjivanja koji su fiksni i skale vrijednosti koje se postizavaju empirijskim putem na temelju statističkog rada nije potrebno da ovdje navodimo, jer već sami primjeri pružaju uvid u način rada, uvid u neke od metoda kojima se služi primijenjena psihologija. Naravno, svuda pa i kod ispitivanja sposobnosti za štamparska zvanja dolaze u obzir i drukčije metode i postupci, imade na pr. danas već i posebno udešenih specijalnih malih slagaćih ormara u svrhu ispitivanja, ili opet za ispitivanje smisla za strojeve posebne za to izrađene strojeve itd. Veoma veliki broj raznih postupka ne dopušta nam ovdje njihov prikaz, a niti bi to iz razumljivih razloga bilo uputno da se iznosi. To više, što jedan jedinstveni sistem zapravo još i ne postoji, još uvijek ima razlika prema raznim analizama pojedinih istraživalaca. Nijedan od dosadanjih sistema u pogledu istraživanja sposobnosti za štamparska zvanja nije još općenito prihvaćen sa svim pojedinostima. To je svakako nedostatak, ali to ipak ne može utjecati na opću vrijednost psihotehničkog nastojanja koja je dokazana, što više taj nedostatak utiče u pozitivnom smjeru, u smjeru nastojanja za što ekzaktnijim i intenzivnijim daljim radom i istraživanjem. Pače, ne utiče negativno ni na praktičnu primjenu, jer i praktični ga život, koji nužno traži taj rad, već uvodi (tako na pr. naučnički propisi za štamparski obrt u Njemačkoj traže uvođenje ispitivanja duhovne sposobnosti za zvanje slagara i tiskara, koja treba da su provedena metodama psihologije).

Kako se vidi, i na području štamparskih zvanja kao i na svim ostalima, čovjek nastoji pravilnim oblikovanjem rada i pravilnom upotrebom snage pojedinca unijeti sklad između rada i čovjeka te tako postići optimalne rezultate socijalne i individualne vrijednosti; nastoji doći do podizanja vrijednosti produkata rada u kvalitativnom i kvantitativnom smjeru kod istih, po mogućnosti i manjih potrošaka pravilnim oblikovanjem rada, a s druge strane ukloniti individualna nezadovoljstva i nedaće preopterećivanjem ili gubitkom čovječje radne fizičke i duhovne snage stavljanjem normalnih zahtjeva na energije koje pojedinci posjeduju.

Dr. Zlatko Pregrad

3

Grafičko radništvo u svijetlu statistike socijalnog osiguranja

Opća državna statistika u svojim podacima o strukturi stanovništva koje dobiva svake desete godine popisom stanovništva ne može da pruži one tačne podatke o prilikama i odnosima radništva kako to može statistika ustanove socijalnog osiguranja koja vrši popis svoga članstva svake godine. Na žalost mnoge radničke organizacije, napose njegove sindikalne organizacije, pokazivale su dosad vrlo malo interesa za podatke o radnicima svojih struka. Izuzetak od toga čine naši grafički radnici i radnice. Njihovi pretstavnici zahtijevali su gotovo na svakom kongresu da se stvori što bolja statistika o prilikama grafičara. Odlučili smo stoga da prema najnovijim podacima statistike socijalnog osiguranja iznesemo o stanju grafičkog radništva sve ono što ga može zanimati. Nismo još doduše u stanju da danas iznesemo podatke zasebno o ručnim slagarima, strojoslagarima, strojarima, stereotiperima, knjigovescima i ostalim pojedinim vrstama grafičara, već ćemo se zadržati jedino na prikazu cjelokupnog radništva grafičke proizvodnje kao takove. Moramo spomenuti da je prvi ovakav prikaz o prilikama i položaju radništva grafičke proizvodnje izašao pr. godine u broju 3 »Radničke zaštite«, socijalno-političke revije Središnjeg ureda. U tom prvom prikazu o grafičkom radništvu bili su izneseni podaci prema popisu radništva od 30 juna 1933. U ovom članku donosimo pak podatke prema posljednjem završenom i izrađenom popisu od 30 juna 1934.

Grafičko radništvo sačinjava tek 1.48% od cjelokupnog broja osiguranog radništva kod Središnjeg ureda za osiguranje radnika. Kako su kod Središnjeg ureda osigurani svi zaposleni radnici grafičke proizvodnje, to će brojevi statistike socijalnog osiguranja o tom radništvu odgovarati i stvarnom njegovu stanju. Prema podacima posljednjeg popisa osiguranog radništva po stanju od 30 juna 1934 god. bilo je osigurano, a prema tome i zaposleno u grafičkim preduzećima u cijeloj državi, 5.411 radnika (68.06% sviju grafičara) i 2.539 radnica (31.94%, odnosno ukupnu 7.950. Prema popisu od 30 juna 1933 bilo je zaposleno samo 7.452 grafičara, dakle je g. 1934 bilo zaposleno 498 grafičara više, ili +6.68%. Muškaraca bilo je uposleno više 278, a žena 220.

Najveći broj grafičkih radnika i radnica otpada na područje uprave grada Beograda 2.717 (34.2%). Zatim odmah dolazi Savska banovina sa 2.132 (26.8%) grafičara, a za njome Dravska banovina sa 1.217 (15.3%) i Dunavska sa 992 (12.5%) grafičara. Na području svih ostalih banovina uposleno je malo grafičkih radnika. Na sjeveru naše države je dakle jača grafička djelatnost negoli na jugu. To se najbolje vidi po broju zaposlenih grafičkih radnika u južnim banovinama. U Vardarskoj banovini bilo je uposleno svega 167 (2.1%) grafičara, u Moravskoj 131 (1.7%), u Zetskoj 129 (1.6%), a u Primorskoj 152 (1.9%). Nešto je povoljniji položaj u Drinskoj banovini (265 radnika ili 3.3%). Minimalan broj radništva zaposlen je u Vrbaskoj banovini 48 (0.6%).

Što se tiče zaposlenja ženskog osoblja u grafičkoj struci, to je njegov broj dosta velik. Na 100 sviju radnika grafičara dolazi 31.9 radnica, a na 100 muških radnika grafičara dolaze 46.9 ženskih. U sjevernim krajevima zaposleno je razmjerno više ženskih radnica u odnosu prema muškarcima negoli u južnim predjelima naše države. Tako u Dravskoj banovini dolazi na 100 muških radnika 54.4 ženskih, a Savskoj banovini 51.8, na području uprave grada Beograda 50, a u Zetskoj naprotiv samo 20.5, u Drinskoj 15.7, u Moravskoj 13.9 i u Vardarskoj 12. Razmjer muških i ženskih radnika u pojedinim banovinama donosi nam ovaj prikaz:

*

Banovine:	Muški:	Ženske:
Dravska	788	429
Savska	1.404	728
Vrbaska	42	6
Primorska	118	34
Drinska	229	36
Zetska	107	22
Dunavska	661	331
Moravska	115	16
Vardarska	149	18
Uprava grada Beograda	1.798	919

Prema godini 1933 pokazuju sve banovine porast u zaposlenju grafičkog radništva, izuzevši Drinsku banovinu gdje je godine 1933 prema popisu radništva bilo zaposleno 275 grafičkih radnika, a god. 1934 samo 265, dakle za 10 manje. Najveći porast bio je na području uprave grada Beograda gdje su bila zaposlena 262 grafičara više negoli godine 1933.

Želimo li posmatrati broj grafičara prema njihovu stanju u pojedinim našim većim gradovima, moramo odmah napomenuti da prvenstvo u tome pravcu nosi naša prijestolnica, grad Beograd, na čijem je današnjem teritoriju zaposleno 1.767 radnika i 917 radnica ili ukupno 2.684 (33.8%). Za Beogradom dakako slijede naši kulturni centri, sjedišta univerziteta i ostalih visokih naučnih ustanova, tako grad Zagreb u kome je bilo zaposleno 1.013 radnika i 447 radnica, odnosno ukupno 1.460 (18.4%), grad Ljubljana sa 498 radnika i 271 radnicom, odnosno ukupno 769 (9.7%) i Subotica sa 120 radnika i 110 radnica, odnosno ukupno 230 (2.9% sviju radnika grafičara).

Od ostalih gradova u kojima se nalazi veći broj zaposlenih grafičara spominjemo Novi Sad sa 224 radnika i 103 radnice, Osijek sa 165 radnika i 158 radnica, Sarajevo sa 170 radnika i 27 radnica i grad Maribor sa 114 radnika i 69 radnica.

Interesantan je i pregled radništva grafičke proizvodnje prema mjesnim organima Središnjeg ureda. Najveći dio bio je osiguran kod okružnih ureda za osiguranje radnika i to 7.721 (97.1% od sviju radnika grafičara), od toga 5.264 muških (97.3% sviju muških radnika) i 2.457 žena (96.8% sviju ženskih radnika). Kod privatno-društvenih bolesničkih blagajna bilo je osigurano 230 nameštenika grafičke struke (2.9% sviju radnika grafičara), od toga 148 muških (2.7% sviju muških radnika) i 82 žene (3.2% sviju ženskih radnika).

Najveći broj bio je osiguran na području beogradskog Okružnog ureda 2.813 radnika (1.880 muških i 933 ženske). Na području zagrebačkog Okružnog ureda bio je osiguran 1.441 grafičar (1.003 muških i 438 ženske), a na području ljubljanskog Okružnog ureda 1.119 grafičara (734 muških i 385 žena).

Najmanji broj radnika grafičara bio je osiguran na području Okružnog ureda u Tuzli svega 21, od toga 18 muških i 3 ženske. Kod bolesničke blagajne Merkur bilo je osigurano 127 namještenika grafičara, od toga 86 muških i 41 ženska.

Razmotrimo li mjesečno kretanje radništva grafičke proizvodnje, vidimo da to radništvo u svome zaposlenju ne pokazuje većih oscilacija. U glavnome ostaje isti broj uposlenih radnika s neznatnim mjesečnim varijacijama. Godine 1934 bio je uposlen veći broj grafičara negoli godine 1933. Podaci iz prvih šest mjeseci ove godine pokazuju također porast zaposlenja grafičkog radništva prema istom vremenskom razdoblju iz prošle 1934 god.

Mjesečno kretanje grafičkog radništva najbolje nam ilustrira ovaj prikaz:

Mjeseci	Godine		
	1933	1934	1935
januar	7.555	7.994	7.951
februar	7.456	7.898	8.008
mart	7.444	7.923	8.093
april	7.409	7.853	8.174
maj	7.399	8.125	8.020
juni	7.391	8.047	8.130

Mjeseci	Godine		
	1933	1934	1935
juli	7.162	8.229	
avgust	7.182	8.231	
septembar	7.430	8.246	
oktobar	7.635	8.045	
novembar	7.569	7.966	
decembar	7.795	8.098	

Muško radništvo pokazuje veće mjesečne varijacije od ženskog. Maksimum muških radnika u god. 1933 bio je postignut mjeseca decembra (5.294.), a u godini 1934 mjeseca septembra (5.769), dok je minimalno stanje bilo u prvoj godini mjeseca avgusta (4.834), a u posljednjoj u mjesecu februaru (5.386). Najveći prosječni broj ženskih radnika u grafičkoj proizvodnji bio je zaposlen u obje godine mjeseca decembra (2.501 u 1933 godini i 2.560 god. 1934), dok je najmanji broj bio mjeseca jula 1933 god. (2.296) i u aprilu 1934 god. (2.403). Kod muških radnika grafičke industrije iznosi razlika između najmanjeg i najvišeg broja 7.1%, a kod ženskih 6.8%.

Godine 1933 postignut je najveći broj zaposlenih radnika obiju spolova grafičke struke u mjesecu decembru (7.795), a u godini 1934 u mjesecu septembru (8.246). Godine 1934 bilo je zaposleno prosječno više grafičkih radnika (8.054) negoli godine 1933 kada je taj prosjek iznosio samo 7.450. Dakle je prošle godine bilo zaposleno za 8.1% više grafičara negoli pretprošle godine 1933.

U našoj grafičkoj proizvodnji zaposleni su većim dijelom mlađi ljudi. Uzrok tome leži u činjenici, što se je ta grana privrede razvila tekar nakon ujedinjenja u velikom dijelu naše države uporedo s većim kulturnim razvitkom poslije svjetskoga rata. Do 32 godine starosti bilo je 5.198 zaposlenih radnika grafičara (65.4%), a s više od 33 godine 2.752 (34.6%). Najveći je broj zaposlenih grafičara bio između 18 i 32 godine 1.534 (19.3%).

Iako je Zakonom o zaštiti radnika u §-u 20 propisano da se ne mogu zaposlivati lica mlađa od 14 godina, to ipak nalazimo da je bilo uposleno u grafičkoj proizvodnji ispod 14 godina 78 radnika (1%), od toga 2 sa 10 godina, 20 sa 12 godina, i 56 sa 13 godina. Sa 14 i 15 godina bilo je uposleno ukupno 411 grafičara (5.2%), a sa 16 i 17 godina 490 (6.2%) radnika.

U ostalim godinama bilo je zaposleno:

od 23—27 g.	1.418	(17.9%)	grafičara
„ 28—32 „	1.267	(15.9%)	„
„ 33—37 „	952	(12 %)	„
„ 38—42 „	674	(8.5%)	„
„ 43—47 „	474	(6 %)	„
„ 48—52 „	282	(3.6%)	„
„ 53—57 „	168	(2.1%)	„
„ 58—62 „	98	(1.2%)	„
„ 63—67 „	45		„
„ 68—72 „	20		„
„ 73—77 „	5		„
„ 78—82 „	3		„
„ 83 „	1		„
nepoznatih godina	30		„

Dosta je velik broj staraca zaposlen u grafičkoj proizvodnji (2.2%). Da je uvedeno osiguranje za slučaj starosti, otpalo bi tih 170 staraca iz redova aktivnih grafičkih radnika, njihova bi mjesta mogli zauzeti mlađi radnici, danas još neuposleni. Ti starci radnici drže se danas u poslu većinom iz samilosti, jer je njihova radna snaga svakako znatno smanjena i, da nemaju ovog namještenja, bili bi prepušteni milosti ili nemilosti javnosti.

Uzmemo li u obzir odnos između spola i godina kod zaposlenih grafičkih radnika, vidimo da je najveći broj muških grafičkih radnika između 18 do 22 godine 958 ili 17.7%, a kod ženskih u istom razdoblju 576 ili 10.6%. Ispod 14 godina bilo je uposleno 48 muškaraca i 30

žena, od 14 do 15 godina 302 muškarca i 109 žena, od 16 do 17 godina 361 muškarac i 129 žena. Na ostale godine starosti otpadaju ove grupe grafičkih radnika i radnica:

	Muški	Ženske
od 23—27 g.	883	535
„ 28—32 „	802	465
„ 33—37 „	684	268
„ 38—42 „	481	193
„ 43—47 „	388	86
„ 48—52 „	212	70
„ 53—57 „	130	38
„ 58—62 „	77	21
„ 63—67 „	35	10
„ 68—72 „	17	3
„ 73—77 „	5	—
„ 78—82 „	2	1
„ 83	11	—
nepoznatih godina	25	5

Među namještenicima grafičke proizvodnje osiguranima kod privatno-društvenih bolesničkih blagajna bio je nešto drugačiji razmjer uposlenog članstva prema godinama. Njihov je najveći broj (38 ili 16.5%) bio između 33 do 37 godina. Ispod 14 godina nije bio zaposlen ni jedan namještenik, a isto tako ni iznad 74 god.

Zahvaljujući svom naročitom vlastitom staranju oko vođenja dobre tarifne politike i svojoj dobroj sindikalnoj organizovanosti nalazi se grafičko radništvo obzirom na ostale grupe našeg radništva u nešto povoljnijem položaju u pogledu naplate svoga rada. Takav položaj i odgovara težini rada grafičara.

Prema podacima statistike socijalnog osiguranja veći je dio grafičkog radništva zaposlen s nadnicom većom od 24 dinara dnevno, ili sa 3 dinara po satu (5.627 ili 70.8%), a manji dio s manjom zaradom ispod 24 dinara dnevno (2.323 ili 29.2%). Godine 1933 bio je taj odnos

nepovoljniji. Te godine bilo je s nadnicom iznad 24 dinara 69.4% grafičara, a s nadnicom ispod 24 dinara 30.6%. Sa zaradom od preko 48 dinara dnevno ili sa preko 6 dinara na sat bilo je zaposleno 3.283 grafičara (41.3%). Do 8 dinara dnevne zarade imalo je ukupno 1.150 grafičara (14.5%), od toga 909 muškaraca (16.8%) i 241 žena (9.5%).

Radi bolje ilustracije spominjemo odnos muškaraca i žena u pojedinim nadničnim razredima. Od ukupnog broja muških radnika imalo je dnevnu zaradu od 8.01 do 9.60 dinara 30 radnika (0.55%), od 9.61 do 11.60 dinara 77 (1.4%), od 11.61 do 14 dinara 113 (2.1%), od 14.01 do 16.80 dinara 145 (2.7%), od 16.81 do 20 dinara 134 (2.5%), od 20.01 do 24 dinara 107 (2%), od 24.01 do 28.80 dinara 185 (3.4%), od 28.81 do 34 dinara 268 (4.9%), od 34.01 do 40 dinara 284 (5.3%), od 40.01 do 48 dinara 304 (5.6%), a preko 48 dinara 2.855 (52.8%).

Pretežiti dio muških radnika grafičara plaćen je dakle s dnevnom zaradom od preko 48 dinara. Takav isti odnos bio je i godine 1933. Velik broj grafičara bio je zaposlen i s minimalnom dnevnom zaradom do 8 din.

Kod grafičkih radnica zaposlen je najveći broj s nadnicom od 40.01 do 48 dinara 516 (20.3%). S nadnicom od preko 48 dinara 428 radnica (16.9%). Moramo naglasiti da je godine 1933 bio najveći broj grafičkih radnica zaposlen s nadnicom od preko 48 dinara i to 524 (22.6%), dok ih je s nadnicom od 40.01 do 48 dinara bilo zaposleno samo 416 (17.9%).

S nadnicom do 8 dinara dnevno bila je zaposlena 241 radnica (9.5%), sa 8.01 do 9.60 dinara 24 (1%), sa 9.61 do 11.60 dinara 60 (2.4%), sa 11.61 do 14 dinara 113 (4.5%), sa 14.01 do 16.80 dinara 154 (6%), sa 16.81 do 20 dinara 151 (6%), sa 20.01 do 24 dinara 65 (2.6%), sa 24.01 do 28.80 dinara 153 (6%), sa 28.81 do 34 dinara 281 (11%), sa 34.01 do 40 dinara 353 radnice (13.9%).

Preostaje nam još da kažemo nešto i o onim radnicima i radnicama grafičke proizvodnje koji su tokom svog rada postali nesposobni za privredu i koji su radi toga bili na izvjesno vrijeme udaljeni iz aktivnog rada. Kod toga moramo odmah napomenuti da nam nije moguće ovdje da prikažemo podatke o svima onim grafičkim radnicima i radnicama koji su pohodili ambulante ureda socijalnog osiguranja ili zatražili ljekarsku pomoć u ordinacijama njegovih rajonskih ljekara. Mi nećemo ovdje da govorimo ni o onim radnicima koji su radi svog lošeg zdravstvenog stanja bili nesposobni za rad svega jedan, dva, ili najviše tri dana. Zadržaćemo se samo kod onih grafičara nesposobnih za privredu kojima je nesposobnost u slučaju ambulantnog ili kućnog liječenja trajala duže od 4 dana i koji su za vrijeme trajanja ove nesposobnosti uživali hranarinu. Uzećemo u obzir i one koji su bili na liječenju u klinikama, bolnicama, sanatorijima, oporavilištima ili u banjskim lječilištima i kod kojih je radi toga radna nesposobnost trajala duže vremena.

Prema posljednjim podacima (iz god. 1932), s kojima raspolažemo, bio je kroz jednu godinu dana dosta velik broj ovakvih za rad nesposobnih radnika u grafičkoj industriji. Bilo ih je svega 3.159, od toga muških radnika 1.838 ili 58.3% i ženskih 1.321 ili 41.8%. Na 100 radnika i radnica otpalo je godišnje 40.8 radnika nesposobnih za privredu kroz duže vrijeme. Interesantno je da je veći broj radnica postajao nesposobnim za privredu negoli je to slučaj u redovima muških radnika. Na 100 radnica bilo je 53.6 nesposobnih za rad. Među muškarcima je njihov broj mnogo manji. Od 100 muških radnika grafičke industrije bilo je samo 34.8 nesposobnih za rad. Muškarci postaju dakle nesposobnima za rad za 18.8% manje od žena.

Zbog ovolikog broja nesposobnih za rad izgubilo je radništvo grafičke industrije samo u jednoj kalendarskoj godini 80.412 radnih dana. Drugim riječima masu nadnica. Uzmemo li za bazu samo prosječnu osiguranu

zaradu grafičkih radnika (32.53 dinara), iznosio bi taj gubitak na nadnicama godišnje Din 2,615.802.36. Muški radnici izgubili su 40.183 radnih dana, a žene 40.229. Dakle su i ovdje odnijele prvenstvo. Jedan za rad nesposoban grafičar liječio se prosječno kroz 21.9 dana, a grafičarka kroz 30.5 dana.

Predaleko bi nas odvelo da nabrajamo nesposobne za rad u grafičkoj proizvodnji po svim banovinama. Navešćemo samo to da je zdravstveno stanje radnika ove industrije bilo povoljnije u sjevernom dijelu naše države negoli u južnom. Iako je gustoća grafičkog radništva u sjevernim krajevima Jugoslavije veća, to je unatoč toga broj nesposobnih za rad ovdje manji od onog u južnim predjelima gdje radi manji broj radnika u toj struci. Na sjeveru naše države dolazi na 100 radnika i radnica grafičara svega 39.1 lice nesposobno za rad, a na jugu 54.9, dakle preko polovice svega zaposlenog radništva. U izvještajima inspektora rada ima za takovu situaciju mnogo opravdanja.

Da vidimo sada koji su uzroci te velike nesposobnosti za rad u redovima našeg grafičkog radništva. Prvo mjesto zauzimlje stara protivnica grafičara — tuberkuloza. Ona je onesposobila za privredu kroz duže vremena samo u spomenutoj kalendarskoj godini 471 grafičara. Drugim riječima, od 100 aktivnih grafičkih radnika svakog šestog. Od svih grafičkih radnika nesposobnih za rad bilo je bolesno od tuberkuloze 14,9%, od toga od tuberkuloze pluća 14.3% (453), a od ostalih vrsta tuberkuloze samo 0.6% (18).

Radi bolovanja na tuberkulozi izgubilo je grafičko radništvo 24.974 radnih dana, od toga muškarci 12.893, a žene 12.081. Svaki tuberkulozni grafički radnik nesposoban za rad liječio se prosječno kroz 51.8 dana, a radnica kroz 59.2 dana. Na drugo mjesto iza tuberkuloze dolazi gripa. Radi te bolesti bilo je nesposobno za privredu 428 grafičara (13.5%) koji su izgubili 5.323 radna dana. Velik je broj nesposobnih bio bolestan na probavnim organima 10.7% (339), od zaraznih bolesti

9.4% (297), od gnojnih upala staničevine 5.9% (187), od bolesti reumatizma 5% (158), — ovdje nisu uračunate ostale bolesti kostiju i zglobova — i od bolesti disala 4.9% (154).

Zbog bolovanja na probavnim organima izgubilo je grafičko radništvo godišnje 6.267 radnih dana, radi zaraznih bolesti 3.282 dana, radi gnojnih upala staničevine 2.188, zbog bolesti disala 2.671, a zbog reumatizma 3.323 radna dana.

Dakako da veći dio tih nesposobnih za rad dolazi iz onih grafičkih radnja gdje vlada prenatrpanost prostorija, gdje nema nikakve ventilacije, gdje nema dovoljno zraka i svijetla, gdje se radništvo radeći u podrumskim prostorijama guši od prašine i olovnih para.

Znatan se broj grafičara nesposobnih za privredu liječio od posljedica raznih povreda zadobivenih nesretnim slučajem bilo na radu, bilo van posla. Bilo ih je 358 (11.3%), od toga 278 muških i 80 žena, a izgubili su zbog toga liječenja 5.043 radnih dana.

Utješna je pojava da su zbog obrtnog trovanja bolovala samo 22 radnika (nijedna ženska) koji su izgubili 1.029 radnih dana.

Da suviše ne otežemo, nabrojićemo još nekoliko važnijih uzroka nesposobnosti za rad među grafičarima uz istovremenu naznaku broja izgubljenih radnih dana:

Uzroci:	broj nesposob. za rad muški	ženske	ukupno	br. izgub. rad. dana
Bolesti spolovila (ne venerične)	14	60	74	2.016
bolesti mozga i živaca	50	29	79	2.189
očne bolesti	25	15	40	1.024
srčane bolesti	51	25	76	1.769
bolesti mokračnih organa	26	19	45	1.553
bolesti kože	38	17	55	737

Što se tiče trajanja liječenja muških grafičkih radnika nesposobnih za rad, to moramo istaknuti da je najduže liječenje bilo kod onih koji su bolovali od težeg

plućnog katara (na 1 otpada prosječno 66.6 dana). Dugotrajno je bilo i prosječno liječenje nesposobnih radi bolesti krvi (62.9 dana na 1 radnika).

Kod radnica bilo je nesposobnih za rad najviše radi tuberkuloze 180 (13.6%). Zatim dolaze nesposobne radi poroda i bolesti rodilja 130 (9.8%). Njihova je nesposobnost trajala prosječno po porodilji kroz 68.3 dana. Radi pometnuća bile su nesposobne za rad svega 24 radnice, svaka prosječno kroz 11 dana. Od upale porebrice liječila se prosječno 1 radnica kroz 61.4 dana, a radi težeg plućnog katara kroz 54.8 dana.

Najveći broj grafičara nesposobnih za privredu bio je između 18 do 22 godine života i to 741 (23.5%), od toga 373 muških i 368 ženskih. Uopće se najveći broj bolesnih grafičara rekrutovao iz redova mlađih radnika. Na 100 radnika do 32 godine bilo je 45 nesposobnih za rad, a na 100 radnika starijih od 33 godine dalje 37.3.

Među najmlađom generacijom radništva grafičke industrije bilo je nesposobno za rad 216, od toga do 13 godina 20 (17 muških i 3 ženske), od 14 do 15 godina 73 (49 muškaraca i 24 ženske), a od 16 do 17 godina 143 (89 muških i 54 ženske). Kod ostalih grupa bio je ovaj razmjer nesposobnih za rad:

Doba	Broj nesposobnih za rad: muški	ženske	ukupno
od 23—26 g.	352	353	685
„ 28—32 „	285	266	551
„ 33—37 „	229	116	345
„ 38—42 „	175	60	235
„ 43—47 „	115	42	157
„ 48—52 „	62	31	93
„ 53—57 „	31	14	45
„ 58—62 „	27	5	32
„ 63—67 „	20	3	23
„ 68—72 „	9	—	9
„ 73—77 „	5	2	7

Konačno da kažemo još nekoliko riječi i o pokojnicima iz redova grafičara. Godine 1932 umrlo je 57 radnika grafičke struke, od toga muških 38 (66.7%), a ženskih 19 (33.3%). Najveći je broj dakako umro od tuberkuloze pluća 25 (43.9%). Od ostalih bolesti umrlo je 7 od srčanih bolesti, 5 od bolesti mozga i živaca, 4 od zaraznih bolesti, 3 od nesretnih slučajeva, 2 od bolesti probavila, 2 od novotvorina, 2 od bolesti mokraćnih organa, 1 od bolesti spolovila, 1 od bolesti razvitka, 1 od bolesti krvi i 1 od bolesti zglobova. Kod porođaja umrla je 1 radnica. Samoubistvo su počinila dvojica grafičara.

Šta je sve socijalno osiguranje pružilo osim besplatne ljekarske pomoći i lijekova grafičkim radnicima u slučaju bolovanja, a njihovim porodicama u slučaju njihove smrti, kazaćemo drugom zgodom.

Branimir Haberle

Ručni slagari u grafičkoj industriji

Pod pojam grafička industrija pripadaju različite struke, ali je neosporno da najvažnije mjesto među njima zauzima štamparstvo. Ono je brojno najjače zastupano, i njegovi su proizvodi namijenjeni najširim slojevima potrošača. Štamparstvo na današnjem visokom stepenu tehničke mogućnosti može i po brzini proizvodnje, i po količini, i po kakvoći da zadovolji sve potrebe i ukuse pojedinaca. Ali dok je dostiglo ovaj visoki stepen, moralo je prijeći više etapa u svojoj evoluciji i mijenjati način proizvodnje. Zbog mijenjanja načina rada postepeno ili naglo mijenjala se i stručna kvalifikacija radništva u štamparstvu.

Prije nekoliko decenija, dok slagaće mašine nisu toliko bile rasprostranjene, struktura tadanjeg štamparstva zahtijevala je najveći broj ručnih slagara. Oni su prema svojim kolegama u drugim grafičkim strukama bili brojno u golemoj većini. Kad su se stale širiti slagaće mašine i druga tehnička sredstva, broj ručnih slagara stalno opada, i tako se stručna struktura grafičkog radništva mijenja na štetu ručnih slagara. Taj je fakat svima dobro poznat, ali je primanje učenika na zanat i njihovo izučavanje ostalo isto kao što je bilo u doba kada tehnička sredstva nisu bila ovoliko usavršena, nego je ručni rad dominirao u štamparstvu. Pored opće ekonomske krize i ovo je jedan od uzroka, što imamo ovoliki broj besposlenih ručnih slagara. — Vlasnici štamparija u težnji za jeftinom radnom snagom vrlo rado primaju pretjeran broj slagarskih učenika, iako dobro znaju da taj broj nije potreban. Kako im i prilike idu na ruku, uspjeli su s hiperprodukcijom ručnih slagara i imaju ono što im je bila težnja: jeftinu radnu snagu. Da li im je to koristilo? Sudeći po položaju u kome se štamparstvo nalazi, ne. Ma da naša grafička radinost počiva danas pretežno na sitnozanatskoj osnovi, budućnost ipak pripada tehnički dobro opremljenim i

kapitalom jakim preduzećima u kojima treba, istina, manji broj ručnih slagara, ali s kvalifikacijom koju takva preduzeća zahtijevaju. Izučavanje ručnih slagara treba zato da se kreće u tom pravcu i da izvodi na radnu pijacu onakve ručne slagare, kakve današnja savremena štamparija zahtijeva. Međutim, o tome kod nas niko ne misli, osim radničkih organizacija.

Značenje ručnih slagara kao da nije pravilno ocijenjeno. Imamo štamparija snabdjevenih raznim suvremenim tehničkim sredstvima, a koje prema svom kapacitetu imaju vrlo slabe ručne slagarnice. Najveća se pažnja poklanja odjeljenjima s mašinama, što je najzad i opravdano, ali je i to tačno da samo ona štamparija daje tehnički dobre poslove u kojoj se mnogo pazi koliko na ručni materijal, toliko i na kvalifikaciju ručnih slagara.

Ma koliko se rad u štampariji mehanizirao, ručni su slagari i danas nosioci stručnog napretka. Odatle izlazi da bi oni trebali biti cijenjeni po svojoj vrijednosti. To danas nije tako. Njihov je položaj mnogo gori od položaja grafičkih radnika drugih struka. Hiperprodukcija ručnih slagara dovela je u pitanje njihov opstanak, oni gledaju svoj spas u prelazu u druge grafičke struke. Oni pak koji to ne mogu učiniti nemaju potrebnu ljubav i oduševljenje za svoju struku, a to konačno ne ide u prilog stručnom napretku.

Tu treba tražiti razlog što naši stručni tečajevi nemaju onu popularnost koja bi bila poželjna. Besposlica koja traje godinama čini svoje. Ručni slagari postaju apatični, gube vjeru u sebe i smatraju da se ne vrijedi truditi. Na prvi se pogled to rezonovanje čini tačno, ali ako se zađe u suštinu stvari, dolazi se do zaključka da svestranija stručna obrazovanost ima i imaće vrijednost.

Podizanjem stručnog i intelektualnog nivoa jedinke podiže se cjelina. Inteligentni, stručno napredni ručni slagari popeće se na ono mjesto u grafičkoj radinosti koje im stvarno pripada.

Naveli smo razloge slabog interesovanja za stručna predavanja. Ali se ipak ne stoji na mjestu. I pored ovako nepovoljnih uvjeta za stručni napredak ima ljudi u našoj sredini koji polažu važnost na svoju stručnu obrazovanost i rade u tom pravcu u korist sviju nas. Ti ljudi i sami uče, predaju ono što su naučili, i lanac stručnog znanja polako se širi. Dok smo ranijih godina imali na raspolaganju strane stručne časopise i našu reviju, ove godine, a tako i pređašnje, ostali smo bez toga. To nam je otešćalo rad, ali je donijelo i koristi. Naime, morali smo raditi samostalno bez ikakva uticaja, što u mnogome pridonosi originalnosti radova. Ovo ne treba da znači da se želimo osloboditi uticaja naših i stranih priznatih stručnjaka kako to mnogi zamišljaju. To je, uostalom, i nemoguće, jer su oni naši učitelji, njihovo stručno znanje još za dugo nećemo dostići. Naša nastojanja treba da se kreću u tom pravcu da svaki ručni slagar upozna sva pravila pri slaganju i tek onda da ulazi u suštinu modernizma u našoj struci, jer to zahtijeva dobro poznavanje granice između dopuštenog i nedopuštenog.

Kad je već riječ o tim različitim pravcima rada u našoj struci, možemo konstatovati da se slaganje u takozvanom elementarnom stilu polako napušta. Mjesto upotrebe širokih ćoškastih obojadisanih površina više se cijeni jednostavno, lijepo grupirani tekst. Mjesto masivnih, crnih pismena zauzima tanko, fino pismo, što daje poslu izvjesnu finoću.

Kod nas se radi ćirilicom i latinicom, ali ima slučajeva, istina rijetko, da se latinica i ćirilica slažu miješano kao gotica i latinica kod drugih naroda. Ne ulazeći u to, da li je ovo miješanje ćirilice i latinice opravdano ili ne, spominjem to kao malu stručnu interesantnost kod nas.

Karlo Similenji

O ilustrovanju cjenika

Tvornički i trgovački ilustrovani cjenici za grafičku struku od velikog su značenja u pogledu posla, a to značenje sve više raste zbog unutrašnjeg razvitka obrta. Sve više i više imade preduzeća koja svoje proizvode žele putem ilustrovanih cjenika učiniti poznatima i rasturivati ih. Suvremeni štampar u vezi s ovom težnjom stoji pred vrlo ozbiljnim i odgovornosti punim zadatkom, jer u grafičkoj struci nevješt tvorničar ili trgovac s pravom može da očekuje od svoga štampara, da mu savjetima i uputstvima pomogne postići željeni cilj: savršene ilustracije tj. dobre klišeje, — po što je moguće nižoj cijeni.

Kraj vrlo jake razvijenosti grafičke struke mogu se potrebne ilustracije izraditi na vrlo mnoge načine, pa zato i sam stručnjak često puta stoji pred pitanjem da li da za neku tiskanicu upotrebi knjigotisak, litografiju, ofset, duboki tisak (Tiefdruck) ili koji drugi način izrade, samo da tiskanica bolje odgovara. Izvjesno je, dakle, da slabo upućen tvorničar ili trgovac samo od svoga štampara može u ovom pravcu očekivati pouzdana uputstva. Nekada je položaj štampara u tome pravcu bio mnogo lakši, jer su i zahtjevi bili skromniji, ali danas već utakmica prisiljava svakoga na to da daje maksimum svoje sposobnosti, — jeftinije nego drugi. Ovo vrijedi kako za tvorničara koji poručuje cjenik, tako i za štampara.

Golema većina cjenika izrađuje se u knjigotisku, i zato želimo ispitati na koji se način izrađeni klišeji u stanovitom slučaju mogu najbolje upotrebiti, da u datim slučajevima može tiskar da postigne uvijek najbolji uspjeh. Važnost ovoga posve je suvišno naglašavati, jer će tvorničar ili trgovac koji poručuje cjenik, kad vidi da su u cjeniku njegova konkurenta slike ljepše, to svoje nezadovoljstvo svakako javiti štamparu unatoč toga, da klišeje nije poručio štampar, nego ih je dobio gotove od

mušterije. Čak se desio i takav slučaj da se mušterija kratila primiti gotove cjenike, jer u njima slike nisu bile lijepe, iako su stručnjaci svjedočili da su klišeji bili rđavi, a njih je štamparija dobila od mušterije.

Najsavršeniji — i najskuplji — način izrade klišeja je, nakon američkog retuširanja izrađeni rastrirani kliše tj. autotipija. U inostranim luksusno izrađenim cjenicima mogu se vidjeti ovakvi klišeji koji se bezuvjetno moraju štampati na najboljem umjetničkom papiru za

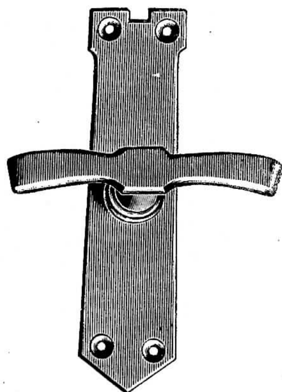
štampanje, pa se već i zbog toga ne mogu uzimati u obzir za opću upotrebu, jer domaća potrošnja ne može snositi troškove skupih klišeja i umjetničkog papira za štampanje.

Hoću ukratko da navedem način izrade ovakvih klišeja, jer ipak ima mogućnosti da se upotrebe za manje prospekte.

Fotografiramo predmet od kojeg želimo napraviti kliše po mogućnosti u dosta velikim razmjerima, a pa-

pirnatu kopiju ovoga snimka dotjeramo finom kičicom i aparatom za retuširanje da bi utisci svjetla i sjene, a tako i pozadinu valjanom izradom što bolje istakli predmet o kome se radi. Ovo retuširanje zahtijeva vrlo spor, odmjeren rad, a troškovi se povećavaju često i na trostruku, pa i četverostruku visinu cijene samoga klišeja. Domaći cinkografski zavodi već se donekle zanimaju za američki retuš, ali budući da su mušterije vrlo rijetko voljne snositi veće troškove za nj,

zato cinkografski zavodi nisu u stanju držati prvoklasnog američkog retušera. Zbog toga domaća proizvodnja i danas još nije dostigla inozemstvo na ovome polju. Od zgotovljenog američkog retuša izrađuje se u željenoj veličini rasterni kliše (autotipija). Kod nas se mnogo češće upotrebljava taj način, da se od fotografije, bez američkog retuširanja, zgotovi autotipija. Ovaj način, po mogućnosti, neka se izbjegava, jer uspjeh nikada ne zadovoljava, kliše će uvijek biti siv i jednolik, opreke (kontrasti) između svjetlosti i sjena ne zadovoljavaju.

Vrlo je česti način pravljenja kliševa da se od onih predmeta koji dolaze u cjenik napravi crtež potezima, a od ovoga crteža cinčani kliše (Strichätzung). Ovaj način bolje odgovara nego autotipija bez retuširanja, jer, ako je crtež dobar, onda daje lijep, čist otisak. Šteta je to što slika uvijek ostaje kao crtež, pa ne može da dâ onaj prirodni lik predmeta. No u račun treba uzeti i to da je trošak za crtež priličan, i da otprilike stoji onoliko koliko i sâm kliše. Cijena je jednog i najmanjeg cinčanog kliševa otprilike 30 dinara, a crtež često puta stoji više. Kod knjigotiska imadu kliševi s potezima još i tu prednost da im je trajnost besprijekorna i da na najlošijoj hartiji čisto izlaze, dok je za autotipiju uvijek potrebna bolja hartija.

Kod takvih cjenika kojima se kliševi prave od originalnih predmeta može da postigne štampar vrlo dobar uspjeh drvorezima. Pred cinčanim kliševima im je ta prednost da ne djeluju kao crtež, već djeluju prirodno, a otpornost kod štampanja zadovoljava, jer kao izvajani kliševi daju na svakovrsnoj hartiji čisti otisak. Cijena je drvorezu uvijek nešto viša nego cinkografiji, ali ako uzmemo u obzir cijenu crtanja ili retuširanja, onda se ova razlika u cijeni izjednačuje. Mnoštvo inostranih cjenika svjedoči da su drvorezi za ilustrovane cjenike najpodesnije rješenje, i zato ima u inostranstvu u drvnoj, željeznoj i metalnoj industriji jedva koji ilustrovani cjenik koji nije ilustrovan drvorezima. U posljednjim su godinama i kod nas mnogi cjenici ilustrovani drvorezima, i bez pretjerivanja se može ustvrditi da se mogu takmičiti, kako u knjigotisku, tako i u drvorezima s inostranim cjenicima.

U ovom članku prikazujemo nekoliko takovih drvoreza, koji su izrađeni od originalnih predmeta, i svaki štampar može ustanoviti da mogu udovoljiti i najprofinjenijem ukusu. Želimo naglasiti da su ovi drvorezi izrađeni kod nas i da dostojno zastupaju visoki razvoj naše grafičke struke.

Eškenazi Ašer, Subotica

Nekoliko riječi o akcidenačnom slovnom materijalu

Čitava estetika tzv. akcidenačnog sloga osnivala se prije, pa i nekoliko godina nakon rata, uglavnom na kompliciranoj i danas već zastarjeloj ornamentici. Ukus onog vremena bio je takav, da se gotovo nijedna bolja i otmjena tiskanica nije mogla zamisliti bez okvira, pa se sva pažnja posvećivala uokvirivanju i šarolikom ukrašivanju sloga, dok je sama tehnika u većini slučajeva bila bez ikakvih kombinacija i ideja, tako reći šablonska i neoriginalna.

Ali duh progresa zahvatio je svom snagom i akcidenačnu tipografiju; ona je u poslijeratnom razvoju štamparske struke doživjela veliku evoluciju.

Najznačajnija promjena nastala je u tome, što je ona napadna i šarolika ornamentika postepeno svedena na najjednostavnije geometrijske oblike. Okvir je mnogo pojednostavnjen i kod upotrebe prilagođen karakteru pisma, a kako iz svakodnevne prakse znamo, on danas ima posve sporedno značenje, jer je prvo mjesto zauzeo slog i slovni materijal.

Moderni slog nije skučen nekim naročitim pravilima. U njemu prevladava jednostavnost i originalna ideja. Lični ukus i smisao za kombinaciju imaju i u modernom slogu široko i zahvalno polje rada. Ali sav trud, sve kombinacije, kao i ono simetrično i asimetrično grupiranje, skladno i smišljeno isticanje glavnih i sporednih redaka dolazi tek onda do potpunog izražaja, ako kod rada raspolažemo s prikladnim slovnim materijalom.

Na narednoj strani donosimo jedan dio najnovije njemačke slovne produkcije (zastupnik g. Vj. Benčak u Zagrebu). Iz ovoga dosta ograničenog prikaza možemo razabrati da se slovna produkcija sve više usavršava i da tvornice neumorno proizvode čitav niz modernoga i elegantnog slovnog materijala. Ovdje to naročito važi za Rundfunk (1), Signal (2), Script-Signal

1 Arbeit ist des Bürgers Zierde, Sege

2 Die Zeitung für Fortschritt und Wissenschaft

3 Frankfurter Abendbörse lebhaft

4 Verlag Albert Langen München

5 Rumba, der Modetanz

6 Edle Schönheit und herbe Rassig

7 Die Innen-Ausstattung modern

8 HAUSABENDKONZERT

9 Frankfurter Internationale

10 Der neueste MEMPHIS

11 Zeitschrift über Börsenhandel

12 FRANKFURTER BAHN

13 NEUE Gestaltung der Buchseite

14 SETZMASCHINE Schriftform

15 INTERNATIONAL TENNIS

(3), Block-Signal (4) i Globus (5) pismo, jer su kod tih upravo umjetničkih rezova uklonjeni svi oni nedostaci, zbog kojih je kod nas ušlo u praksu da se u akcidenačnom slogu stalno izbjegava upotreba uskoga i kursivnog slovnog materijala.

Groteskno pismo (6, 7 i 8) sačinjava jednu garnituru. Elegant-Grotesk (6) ne znači neku naročitu novost, iako je modernijeg oblika, ali zato poludebeli (7) i svijetli (8) Elegant-Grotesk popunjavaju dugogodišnju prazninu u jednoličnom izboru grotesknog pisma.

Naredna četiri retka također sačinjavaju jednu garnituru pisma. Za Zarte Memphis (9) moglo bi se reći da je uspjela kombinacija jonskog i bravour pisma, dok Magere Memphis (10) ima tu prednost da svojom skladnom debljinom služi kao ugodan prijelaz debelom pismu (koje iz tehničkih razloga nismo mogli iznijeti).

Rez uskoga Memphisa (11) nešto je modeliran, ali on nas još uvijek potsjeća na stari i simpatični Egyptienne. To je pismo koje nam zbog svoje elegancije i u modernom slogu može svestrano poslužiti.

Plastično pismo osobito je efektno kod višebojnog tiska. Mi danas raspolažemo samo s nekoliko tipova plastičnih slova, no i ona su većinom starinskoga i neuglednog blok-oblika. Usporedimo li ta pisma sa svijetlim Memphisom (12), vidjećemo da je i produkcija plastičnih slova pošla onim smjerom koji će akcidenačnim slagarima dati pobudu za daljne izgrađivanje njihova ukusa.

Za kursivni i poludebeli Reform-Grotesk (13 i 14) vrijedi sve ono što smo rekli za pismo broj 6 i 7.

Premda se plastični Umbra-Grotesk nalazi na zadnjem mjestu, on zaslužuje da mu se posveti najveća pažnja. Ovo umjetnički izrađeno pismo pruža nam neiscrpljivo vrelo mogućnosti za stvaranje novih kombinacija u modernom slogu, i zato se s punim pravom može ustvrditi da Umbra-Grotesk znači remekdjelo suvremene slovne produkcije.

Klub r. s., Zgb.

O slaganju jevrejskoga pisma

Stari jevrejski jezik

Tumačenje o postanku i razvoju jevrejskoga jezika, o njegovoj rasnoj pripadnosti, proširenju i značenju bilo bi preopširno za okvir ovoga članka; zato ću se ograničiti samo na to što treba da zna slagar da može jevrejsko pismo bez poteškoća čitati i slagati. Ishodište našega tumačenja je abeceda, u tablici I dajem dakle njen pregled, udešen tako, da je u prvome stupcu ime slova kojemu početno poludebelo slovo ujedno označuje njegov izgovor; drugi stupac obasiže kvadratično pismo, kojim se služe Židovi od povratka iz babilonskog sužanjstva, i koje je sve do danas u štamparstvu najraširenije, veoma rijetko upotpunjavano kursivom mnogo kasnijeg izvora. A i taj se od njega suviše ne razlikuje kako pokazuje treći stupac; zato se u četvrtom stupcu navedena pisana slova, također srazmjerno mlada, već jače razlikuju od slova kvadratičnih. U petom je stupcu označena brojčana vrijednost pojedinih slova.

Sva slova u toj tablici navedena označuju suglasnike; jevrejsko pismo, isto tako kao i srodno mu pismo arapsko, sirsko, perzijsko itd., nije uopće imalo samoglasnika. Pisali su se samo suglasnici, a čitalac je mo-

rao sam prema smislu rečenice upotpunjavati riječi — nije dakle čitanje starih tekstova bio baš lak posao. Upotrebljavala su se doduše slova א, ה, ו i י pored njihova suglasničkog izgovora i kao vokali, ali budući da se svaki od njih mogao izgovarati na nekoliko načina (tako se א čitalo kao *a, o, e,* י kao i, *e,* ו kao *o* ili *u,* kratko i dugo, ה je pak na kraju riječi zamjenjivalo krajnji vokal), nije to bila velika olakšica. Kad je pak jevrejski jezik postepeno prestajao biti živim jezikom, i sve je manje bilo onih koji su znali tako nepotpuno pisane tekstove čitati, množile su se omaške nastale zbog kriva tumačenja, šta više prijetila je opasnost da se stare židovske knjige, naročito Stari zavjet, neće uopće moći razumjeti. Zato su nekako u VIII vijeku poslije Hrista učenjaci — rabini, kojima je poslije povratka iz progonstva pripala zadaća da budu čuvari zakona i svetoga jezika, sastavili posebni sistem tačaka i zareza, obično nazvan *punktacijom* ili i znakovima *masoretičkim* (masora = predaja), kojima su stali označivati nenapisane vokale. O tome ću se izjasniti kasnije.

Sad najprije nešto o suglasnicima. Prvo je slovo א, nazvano *alef.* Ono je doduše punopravni suglasnik, ali ne označava nikakav određeni glas; najčešće se piše ondje gdje valja izgovarati *a* (često je puta baš to

Ime znaka	Kvadratno pismo	Kurzivno pismo	Rukopisno pismo	Brojčana vrijedn.	Ime znaka	Kvadratno pismo	Kurzivno pismo	Rukopisno pismo	Brojčana vrijedn.
álef	א	א	א	1	mém	מ ם	מ ם	מ ם	40
béth	ב	ב	ב	2	nún	נ ן	נ ן	נ ן	50
gímel	ג	ג	ג	3	sámech	ס	ס	ס	60
dáleth	ד	ד	ד	4	ajin	ע	ע	ע	70
hé	ה	ה	ה	5	pé	פ ף	פ פּ ף	פ ף	80
váv	ו	ו	ו	6	cádé	צ ץ	צ ץ	צ ץ	90
zajin	ז	ז	ז	7	kóf	ק	ק	ק	100
chéth	ח	ח	ח	8	réš	ר	ר	ר	200
téth	ט	ט	ט	9	sín	שׂ	ש	שׂ	300
jód	י	י	י	10	šín	שׁ	ש	שׁ	300
káf	כ ך	כּ ך	כ ך	20	táw	ת	ת	ת	400
lámed	ל	ל	ל	30					

Tabela I. Hebrejska abeceda

a njime upravo i označavano), no njegovo je prvotno značenje odgovaralo otprilike grčkome spiritus lenis, t. j. značio je malu šutnju, prekid. No kasnije je postao kao nekim nosiocem vokala, izgovara se dakle danas svaki puta drukčije, prema tome koji mu je samoglasnik pripojen. Jednaka je sudbina stigla i slovo ע, *ajin* koje se od prvotnoga *g* postepeno preko grčkoga spiritus asper (ʿ = *h*) reduciralo isto tako na samog nosioca samoglasnika, tako da je danas potpuno jednak א.

Slova ב, ג, ד, כ, פ, i ת imadu dvojak izgovor, „mekan" i „tvrd", koji je označen tačkom *(dāgeš)* u sredini; kod dva od njih, i to kod ג i ד je razlika gotovo potpuno zatrta, tako da se ג i גּ čitaju kao *g*, a ד i דּ kao *d*. Zato se ostala četiri razlikuju dosta znatno:

ב = *bh*, ali gotovo *v* — בּ = *b*
כ = *ch* — כּ = *k*
פ = *f* — פּ = *p*
ת = *th* ili i — תּ = *t*.

ה se izgovara kao *h*, ali na kraju je riječi nijemo, ono je samo znak da iza narednog konsonanta još slijedi vokal; izgovara se potpuno samo onda, ako je u njemu tačka zvana mapik = הּ.

ו pored svoje konsonatske zadaće javlja se često kao samoglasnik; to isto vrijedi i

za slovo י; slova שׁ i שׂ mnogi smatraju samo jednim, tačka koja određuje izgovor često je puta ujedno znakom za samoglasnik *o* שׁ = *š* ili *oš*, שׂ = *s* ili *so*.

Suglasnici כ, מ, נ, פ, i צ imadu još posebne završne oblike koji se upotrebljavaju samo na kraju riječi; to su slova ך, ם (pazi, ne miješaj sa ס = *s!*), ן, ף, i ץ.

Ondje gdje u riječi poslije א slijedi ל redovito ih stežemo u jedan znak ﭏ.

Čitanje ostalih slova ne treba u opće drugoga tumačenja do onoga što ga daje tablica. Pristupimo dakle tumačenju samoglasnika. Jednako kao i kod suglasnika napadno je „obilje" od nekoliko slova za posve jednaki glas (na pr. ב i ו = *v*, ח i כ = *ch*, ס, שׂ i ת = *s*), tako je i sustav samoglasnika dosta bogat. (Vidi tablicu II).

Kāmac gādōl ָ koji čitamo u otvorenim slogovima (ba-, ga-, itd.) kao dugo *ā*,*) mijenja se u jednako označeni *kāmac kātan* ָ,

* Postoji zapravo trojaki izgovor tih vokala i to: španjolski, njemački i poljski. Kao primjer razlike tih triju čitanja navodim fonetičku transkripciju prvog stiha prve knjige Mojsijeve Geneze. Izgovor španjolski: „B'rēšīth bārā elōhīm ēth hašāmajim v'ēth hāārec." — Njemački: „Brēšīs bōrō elauhīm ēs hašōmājim v'ēs hōōrec." — Poljski: „Brejšīs būrū elojhīm ejs hašūmājīm v'ejs hūūrec." — Prvotnom jevrejskom jeziku najbliže je čitanje španjolsko kojega sam se u svojim tumačenjima i pridržavao.

Ime	Znak	Izgovor	Ime	Znak	Izgovor
Kāmac gādōl	ָ	á	Chōlam veliki	וֹ	ó
Patach	ַ	a	Kōmac kāton	ָ	o
Cēre	ֵ	é	Šūruk	וּ	ú
Cēre veliki	ֵי	é	Kubûc	ֻ	u
Segōl	ֶ	e	Chataf kāmac	ֳ	o
Chīrek	ִ	i	Chataf patach	ֲ	a
Chīrik	ִי	í	Chataf segōl	ֱ	e
Chōlam	ֹ	ó	Švā	ְ	e, -

Tabela II. Samoglasnici

tj. u kratko *o* čim se nađe u nenaglašenu zatvorenu slogu (na pr. bob, gog, dog itd.); ondje gdje ga valja čitati kao *o* i u otvorenu slogu dolazi k njemu znamenka *švā* ְ i čini s njim *chataf kāmac* ֳ.

Patach ַ označuje kratko *a; chataf patach* ֲ još kraći *a*.

Cijelu seriju znakova imade samoglasnik *e:* to ja u prvom redu *ē cēre* ֵ i još dalje t. zv. *cēre veliko*, tj. *cēre* s narednim *jōd* ֵי; kratko se *e* piše ֶ *(seg l)* i još kraće ֱ *(chataf segōl)*. Pored toga znak *švā* također se u nekim slučajevima čita kao neko polu-*e*, kako ćemo vidjeti kasnije.

Za *i* su dva zvaka: *chīrek* (mali) ִ = *i* i *chīrek* (također *chīrek veliki*) ִי = *ī*.

Također i *o*, pored gore navedenoga *kāmac*, imade dva načina označavanja, i to *chōlam* ֹ, tj. tačku nad suglasnikom i *chōlam veliki* koji toj tački podmeće još *vāv*: וֹ. Oboje se čita kao dugo *ō*.

Velikome chōlamu sličan je *šuruk* וּ = *ū*. Kratko *ŭ* pišemo znakom ֻ kojemu je ime *kubūc*.

Nijedan znak samoglasnika ne može biti pisan sam za se, nego uvijek u spoju s kojim suglasnikom. Piše se *pod* njim ili *nad* njim i čita se uvijek *poslije* njega, dakle najprije suglasnik, a onda samoglasnik: בַּ = *ba*, גֶ = *ge*, דוֹ = *do* itd. Samo slovo חַ na kraju riječi ne čita se *cha* nego *ach*.

Vrlo je zanimljiv i značajan znak *švā* ְ. Njegova upotreba sad kao poluvokala, sad kao diakritičkog znaka tako je česta i raznolika, da ju je ovdje nemoguće potanko protumačiti, zato ću se samo ograničiti na stručni pregled.

1. na početku sloga čitamo *švā* kao kratko poluglasno *e* (otprilike kao francusko *e demi-muette* u riječima demi, revanche i sličnima);

2. na kraju se sloga *švā* ne izgovara označujući da se suglasnik pod kojim stoji izgovara sam za sebe, bez veze s vokalom.

Da se shvati razlika među početkom i svršetkom sloga, valja upamtiti da ni *švā* ne može biti pisano „u uzduhu", već uvijek pripojeno kojemu suglasniku. Stoji li kod prvoga suglasnika riječi, očevidno je i na početku sloga; u sredini pak riječi konsonant koji nosi *švā* je početak sloga samo onda, ako je u narednom slogu vokal dug i naglašen, inače se s njim spaja u zatvoreni slog i stoji onda na kraju sloga. Primjer će to bolje objasniti: u riječi בְּנִי (moj sin — izgovori doduše *beni*, ali samo jednosložno, otprilike kao b'ni) je *švā* na početku sloga; isto tako u riječi קוֹלְךָ (čitaj kōlechā) je *švā* na početku sloga, jer je pred njim otvoreni slog kō-; zato je u riječi אַבְרָהָם (= Abrāhām) *b* s pridodanim *švā* poslije kratkoga vokala *a* još dijelom sloga *ab*, dakle na njegovu kraju, i zato se ovdje *švā* uopće ne čita.

3. stoje li dva *švā* jedan iza drugoga u sredini riječi, izgovaramo samo drugo kao poluglasno *e*;

4. stoje li dva *švā* na kraju riječi, ne izgovaramo ni jedno (na početku riječi dva *švā* jedno iza drugoga ne mogu nikada stajati;

5. jedno *švā* na kraju riječi se ne piše; izuzetak čini samo završno *kaf* ךְ — jamačno

zato da se isključi zamjena za slično ד *dāleth*;

6. stoji li pod suglasnikom označenim u sredini tačkom nazvanom *dāgeš*, čitamo ga kao poluglasno *e*;

7. pod suglasnikom, iza kojega slijedi isti suglasnik, čitamo ga isto tako kao poluglasno *e*;

8. sa znakovima *kāmac, patach, i segōl* tvori *chataf kāmac, chataf patach* i *chataf segōl*, kako je već sprijeda bilo istaknuto.

Sveza *i* glasi jevrejski *ve*, pisano וְ, ali ne stoji nikada sama, već se spaja s narednom riječi: לֶחֶם וְחָלָב (*lechem vechālav* — hljeb i mlijeko). Ako iza toga וְ slijedi בּ, מ ili פּ, slažemo mjesto njega וּ; u tom slučaju gubi בּ i פּ svoj *dāgeš*.

Taj je *dāgeš* dvojak. *Dāgeš slabi* označuje „tvrdi" izgovor šest slova, kako je već naprijed bilo spomenuto. Jednako, tj. također s tačkom usred slova, piše se i *dāgeš jaki* kojemu je zadaća da označuje udvostručenje suglasnika; dakle mjesto מם samo מּ, mjesto לל samo לּ i slično.

U trećem slučaju pišemo isto takovu tačku u slovo הּ, želimo li da se na kraju riječi izgovori (vidi također već i naprijed);

na pr. riječ אַרְצָה čita se *arcā*, ali אַרְצָהּ = *arcāh*. U tom se slučaju ta tačka zove *mapik*.

Dalja važna znamenka je *metheg* (uzda). Zatvoreni slogovi imadu po pravilu kratke

Ime	Znak	Ime	Znak	Ime	Znak
Dágeš	בּ	Zakef gádól	א֕	Pesík	א׀
Mapik	הּ	Rewia	א֗	Teliša gedóla	א֠
Metheg	אֽ	Tipcha	א֖		
Makef	־	Pašta	א֙	Munach	א֣
Sof-pasuk	׃	Zarka	א֮	Mahpach	א֤
		Tebír	א֛	Kadma	א֨
Sillúk	אֽ	Jethib	א֚	Darga	א֧
Ethnach	א֑	Pazer	א֡	Teliša ketaná	א֩
Segól	א֒	Karne fara	א֟	Mercha	א֥
Šalšeleth	א֓	Gereš	א֜	Mercha kepula	א֦
Zakef káton	א֔	Geršajim	א֞	Jerach ben jómó	א֪

Akcenti i diakritički znaci

vokale, ako pak ustreba dugi vokal, pomaže nam *metheg* otprilike ovako: slog *bāl* napisan בָּל čitao bi se *bol*, umetnućemo dakle *metheg* nekako između *o* i *l* = בָּֽל čime je označeno da se ָ mora čitati bez obzira na

naredno *l*, tako kao da stoji na kraju otvorena sloga.

Makef ־, vodoravna crtica u gornjoj liniji pisma, spaja riječi otprilike kao i naša crtica (כִּי־טוֹב = *kī-tōv*), u kom slučaju spojene riječi često puta zamjenjuju naglasak. Slaže se usko uz oba susjedna slova.

Pored ovdje navedenih obasiže sustav punktacija cio niz znakova za naglasak, spajanje i dijeljenje riječi i slogova, kako pokazuje treća tablica. Njihova upotreba — koja je u ostalom ograničena u glavnom na najstarije biblijske tekstove — tako je komplikovana, a značenje se njihovo međusobno tako miješa, da je ovdje nemoguće baviti se njima. Za slagara, koji će se kod njihova slaganja morati tako i tako da tačno upravlja rukopisom, neka vrijedi samo napomena da valja tačno paziti na njihov smještaj, jer se na pr. *jethib* od *mahpacha* razlikuje samo po tome, što prvi stoji s desne, a drugi s lijeve strane slova kojemu pripada.

Od znakova za interpunkciju valja ipak tri od njih naročito istaći. To su: *ethnach* ֑, koji smješten pod riječju (umjesto za njom, kako smo navikli) nadoknađuje stanku ili crticu; *pesīk* |, koji rastavlja riječi jednako kao i crtica;, i *sof-pasuk* ׃ pred kim po pravilu dolazi *sillūk* stavljen pod pretposljednji konsonant posljednje riječi i koji označava

kraj stiha. Na svršetku rečenice nekad se također upotrebljava i obična tačka. Drugi znakovi za interpunkciju nisu se u starom jevrejskom pismu upotrebljavali.

Jevrejsko pismo nije poznavalo osobitih znakova za brojeve. Kako je poznato, samostalni su znakovi za brojeve uopće dosta kasnoga porijekla; prije nego što su oni postali samostalni, svaki je narod za označivanje brojeva upotrebljavao pojedina pismena svoje abecede (pogledaj za sve ostale samo rimske brojke upotrebljavane sve do danas). Tako je i kod Židova svako slovo imalo svoju brojčanu vrijednost (vidi peti stupac tablice I): jednostavni brojevi pisali su se njima bez ikakovih drugih znakova, s oženi brojevi (11, 12, 23 itd.) tako, da je veća brojka bila uvijek sprijeda: יא (10+1), יב (10+2), כג (20+3). Samo brojevi 15 i 16 bili su pisani טו (9+6) i טז (9+7) mjesto יה i יו, jer su ta slova ujedno kraticama riječi „Bog"* Desetice imale su isto tako svaka svoje slovo, ali za stotice ih više nije

* יהוה = J'hōvā skraćuje se sa יי, יה, ili יו, a treba da se čita: Adōnāi. Zašto? Kako je poznato, jedna od deset zapovijedi Mojsijevih glasi: „Ne uzmi imena Božjega uzalud!" Rabini su tu zapovijed protumačili tako doslovce, da su ga naprosto zabranili čitati uopće i propisali — da se onemogući bilo kakova zloupotreba — uvijek i svuda mjesto Jehova = Bog, govoriti i čitati Adōnāj = Gospod.

dostajalo; samo 100, 200, 300 i 400 imale su još svoje znakove, dalji su se već morali sastavljati, i to: 500=תק (400+100), 600 = תר (400+200), 700=תש (400+300), 800 = תת (400+400), 900=תתק (400+400+100). Inače su se za dalje stotice upotrebljavala i završna slova, i to: ך=500, ם=600, ן=700, ף=800, i ץ=900. Tisuće su se pak označavale nanovo slovima jedinica s dvjema tačkama odozgo: 1000=א̈, 2000=ב̈, 3000=ג̈ itd.

Kako već znamo, jevrejsko se pismo čita „naopako", od desna k lijevu, moramo zato i „naopako" slagati. Najbolji je način ovaj: slažemo doduše tako kako smo navikli — od lijeva k desnu — ali mećemo slova u slagaljku signaturom prema dolje (držimo li je, dabome, kod nogu slike, nikako kod glave, kako to biva kod francuskih pismena). Svršivši redak dodajemo najprije vokale i diakritičke znakove nad retkom — pazi! valja ih dobro ispuniti i ispravno namjestiti, jer samo mali pomak na desno ili na lijevo potpuno bi promijenio smisao! — zatim ga podignemo, okrenemo i nanovo položimo u slagaljku da možemo dodati „akcente" donje (akcenti i umeci za njih po pravilu su ljeveni po sistemu polu-petit, nonpareille i slično). To je okretanje dabome potrebno i

onda kad ne bismo trebali pridodavati akcente, jer inače bismo imali u slagaljci i na lađi retke u obrnutom redu, tj. prvi bi bio dolje, a posljednji gore.

Kod slagaćeg stroja Linotipa je slaganje „natraške" riješeno na taj način, da je slika slova udubena naopako u matricu, tako da u slagaljci stroja nisu potrebne nikakove izmjene. Samo valja mjesto obične slagaljke na kojoj su naslagani reci od desna k lijevu pričvrstiti slagaljku drugu, isto tako jednostavnu, ali udešenu za slaganje redaka u smjeru obratnom. I dok slagar radi jednako kao kod slaganja latinice, stroj dodaje slog već u ispravnom poretku.

Jevrejsko pismo ne poznaje velikih slova, otpada nam dakle briga kada i kako da ih ispravno upotrebimo. Zato je drugi propis dosta neprilićan: jevrejska riječ, ma bila i najdulja, ne smije se dijeliti u dva retka,* uvijek valja na kraju retka sačuvati cijelu riječ i eventualne razlike izravnati rastjeravanjem ili stezanjem retka. Ondje gdje bi razmaci između riječi trebali da budu suviše veliki možemo se ispomoći t. zv. širokim pismenima תםלהא koje ćemo uložiti u redak umjesto njihovih izvornih normalnih oblika: obratno pak, ondje gdje bi potrebno stezanje umanjivalo razmak među riječima ispod polučetverca mogu biti nekoje riječi skraćene ili dvije ili više riječi stegnute zajedno tako, da ili izvadimo prvo slovo skraćene riječi i iza nje damo crticu ' u gornjoj liniji pisma, ili početna pismena stegnutih riječi složimo jedno iza drugoga i pred posljednje od njih umetnemo takove dvije kose crtice ″. Tako u teoriji — u praksi pak valja se tih dvaju načina gotovo odreći. Upotrebljavanje širokih slova čini slog nemirnim i vrlo nelijepo uništava njegovu sliku, zato je malo omiljelo, šta više moderni autori često ga upravo zabranjuju. Na skraćivanje i stezanje riječi može se odvažiti samo slagar koji vrlo dobro poznaje jezik, i to samo uz izričito dopuštenje autorovo, tako da se kod običnog dnevnog posla s tim također ne može računati. Uzmemo li u obzir da značaj jevrejskoga pisma zahtijeva da najmanji razmak između riječi bude polučetverac, valja priznati da dobro izveden i izravnan slog jevrejskoga pisma nije baš laka stvar.

* To je moguće samo ondje gdje je riječ — obično rastavljena — *pesikom* (|) ili *makefom* (-).

Novi jevrejski jezik

Što je bilo dosad rečeno o starom jevrejskom jeziku, vrijedi u znatnoj mjeri o novom jevrejskom jeziku, koji upotrebljavaju

današnji židovski učenjaci i rabini i koji je za židovsko stanovništvo Palestine saobraćajnim i službenim jezikom. To je zapravo modernim pojmovima i izrazima upotpunjeni stari jevrejski jezik, prilagođen današnjemu životu. Isto je tako prilagođeno i pismo i štampa. Pored kvadratičnog pisma često se javlja i kursiv, brojevi su često složeni arapskim brojkama, interpunkcija se također prilično podudara s našom, jer se pored zareza, tačke, udvojenih tačaka i crtice upotrebljavaju i uskličnici, upitnici, navodnici i zagrade, čak i zvjezdice za napomene i %. Od svih starih jevrejskih diakritičkih znakova preostaje samo *metheg*, „apostrof" ', koji se upotrebljava za skraćivanje riječi, i *makef*.

Novi jevrejski jezik isto tako dosta često izostavlja označivanje vokala i ograničava se samo na pisanje suglasnika; ujedno se oštro pridržava pravila o nedjeljivosti riječi:

Jidiš

Jidiš (Jiddisch, Jüdischdeutsch) po svojoj uskoj vezi s njemačkim jezikom je neki univerzalni jezik modernih Židova. U iznakaženi južnonjemački dijalekat pomiješane su jevrejske riječi, a djelomice, i poljske, što se dade objasniti time da se jidiš govori ponajviše u istočnoj Evropi, uglavnom u Poljskoj i Rusiji; i u Saveznim državama

sjeveroameričkim ga dosta upotrebljavaju, u prvome redu dabome evropski židovski doseljenici. Gramatički se oslanja na njemački jezik koji se bilježi jevrejskim pismom fonetički i to što tačnije.

Akcenata ne upotrebljava osim dviju iznimaka *kāmac* i *patach*, samoglasnike i dvoglasnike označava ovako:

a = אָ ili אַ
e, ä, ö = ע
i, y, ü = י (znači međutim i *j*), ili אי (in = אין)
o = אָ
u = ו ako stoji samo, ו stoji li *w* (*w* = וו), או ako je na početku riječi ili poslije *w* (und אונד, Wunsch = וואונש)
au = וי ili אוי (Frau = פרוי, auch = אויך)
ai, ei, eu i *äu* = יי ili איי (mein = מיין, ein = איין).

Duljina samoglasnika ne označava se uvijek, ali se najčešće upotrebljava njemački način, tj. dodaje se *h* ili *e*: nehmen = נעהמען, viel = פיעל. Riječi jevrejskoga izvora zadržavaju svoj izvorni oblik, poljske riječi također su prepisane fonetički. Brojke se upotrebljaviju gotovo uvijek arapske; isto

Raspored jevrejskih slova u ormaru

se tako i interpunkcija ne razlikuje nikako od naše. Čak i zahtjev o nedjeljivosti riječi nije zadržan; riječi se dijele prema pravilima njemačkoga jezika kadgod je potrebno. Znakom rastavljanja je *makef* ili obična crtica. Budući da u jidišu ne dolaze akcenti, može se prištediti neugodno i dugotrajno okretanje svakog pojedinog retka. Možemo slagati slova signaturom prema gore, ali odista naopako, tj. od desne strane slagaljke k lijevoj. Iako nam to u početku smeta, skoro se naviknemo, a onda ide sve brže.

Na kraju pridodajem shemu jevrejskoga ormara: kako se na prvi pogled vidi, ne može se za jevrejsko pismo zgodno upotrebljavati naš ormar za latinicu; veliki broj slova i akcenata zahtijeva posve drugi poredak pregradaka.

Frant. Zahálka „Ročenka" Č. K.

Kod nas u praksi ne dolazi često slaganje hebrejskog u većem opsegu. Najčešće se slažu pojedini manji citati u znanstvenim djelima, ali zato imademo narudžaba za slaganje pojedinih riječi, za novogodišnje čestitke. Za njih se upotrebljava:

לשנה טובה תכתבו

(Lešana tova tikatevu ili Lešono tovo tikosevu), slaže se uvijek bez vokala.

Matrične mrlje, olovno brašno i čišćenje olova kod slagaćih strojeva

Matrične mrlje i olovno brašno jednako su neugodne pojave na stroju za slaganje, lijevanje i razlaganje. Po svome postanku doduše različito, ali međusobno jednako zlo, prvo na matricama, a potonje na stroju. Ove su neprilike skoro neprimjetne, a mogu nastati zbog najsitnijeg kvara, radi nepažnje i neznatnih uzroka svake vrste. Odatle nastaje šteta nesamo na materijalu, već i po zdravlje.

Niz godina radio je stroj, da se nije stvaralo olovno brašno, s normalnim olovnim otpacima kod obrezivanja i pretoka kod lijevanja. Najednom se stroj počinje prekrivati od česti sitnozrnatim, od česti pahuljastolisnatim praškom, koji se onda slegne na kalup za lijevanje i njegove matrične vodove, na zaporni stalak, na prelazni kanal matrica i isključnih klinova, u ormar za isključne klinove, u razlagaće zapore, a odavde kroz spremišni kanal u sabirač i dopire sve do tipaka. Cijeli se stroj naskoro pričinja kao da je na njega pao mraz. Na takovu će stroju raditi slagar bez prave volje, sav će trud oko čišćenja biti uzaludan i trajaće samo za nekoliko sati. Sav prostor oko stroja biće pun otrovne atmosfere uzbibana olovna brašna koje stroj neprestano obilato izbacuje. Količina proizvodnje takva stroja sve više nazaduje, pogotovo ako neprestano moramo tražiti uzroke postajanju olovna brašna. Uzroci smetnje mogu biti naravno i u mnogo slučajeva i tehnički, a njih odmah zapaziti toliko je teško, koliko ih je, kad ih pronađemo, lako otstraniti.

Kada stroj počinje praviti olovno brašno, treba u prvom redu bezuvjetno ispitati kakvoću, starost a i gustoću upotrebe upotrebljavanog metala. Kod čestog pretaljivanja kovina gubi sve više od unutarnjeg sadržaja i sastava, metalurgično trojstvo antimona, kositera i či-

stog olova biće zbog pregrijavanja i isparivanja kositera poremećeno, jer se olovo i antimon razilaze, pa daju onda neupotrebljivu smjesu. Pretaljivanjem kroz niz godina bez pridodavanja novih sastavina nastaje izgorjeli i iscrpljeni metal. Taj posao pretaljivanja obavljaju obično nestručnjaci, pa se događa da u olovo dospiju i stara slova, prološci, komadi olova za stereotipiju, čak i cinak. Debela naslaga sagorjele prašine i na centimetre debeli sloj troske leže zbog nerastopljenog antimona u kotlu na površini rastaljena olova, premda bi se normalno talište radi nedostatka kositera moralo povisivati. Ukratko: takva kovinska smjesa nema više one žitkosti koja je potrebna slagaćem stroju. Ona je nevezana i raspada se u prah. U vratu kotla, u ustima za lijevanje sabiru se pomalo sitne olovne čestice, odjeljuju se od cjeline, a prije svakog lijevanja pritisak zraka iz sisaljke istjera ih velikom snagom iz rupica za lijevanje. Te sitne olovne čestice slegnu se na matrične retke, a ostaju i na matricama. Te oljuštine, koje možemo već prostim okom zapažati, otpadaju nakon lijevanja, spuštaju se na kalup za lijevanje, na njegove matrične vodove i sve se više posvuda sakupljaju. Ako su još i matrice nečiste, prilijepi se olovno brašno na njih i sprečava njihov međusobni uski dodir. Posljedica toga su sve češće matrične mrlje, a olovno brašno nastaje sve više i više.

Na različitim se mjestima tada traže pogrješke, ali obično rijetko kad na pravim. Kod olova nažalost najkasnije. Nešto potrebna, a nešto i pretjerana štednja pri kupovanju metala donose u radionu jeftini metal, s kojim je zapravo teško raditi. Da loš metal smanjuje trajnost matrica na četvrtinu ili petinu unutar godinu dana, da sposobnost stručnjakovu stavlja u pitanje, o tome se i ne misli. Pogotovu kod metala vodi se pretjerana i u poslu škodljiva štednja. S takovim jeftinim metalom ne može se uistinu mnogo postići. Cijeli organizam stroja mora da zbog toga trpi, skupe matrice biće prije vremena izjedene; neopravdana štednja na jednom mjestu

donosi na drugom znatnu štetu. Olovno brašno i matrične mrlje nastaju već u onom času kad se kupuje loše olovo bez prave smjese. Nije svejedno poznavati postotak neke smjese, važnije je još imati u vidu kakvoću pojedinih sastavina. Ima znatne međusobne razlike između pojedinih vrsta kositera.

Želimo li ovome zlu, matričnim mrljama i olovnom brašnu izbjeći, moramo prvenstveno paziti na materijal kod kupovanja, a zatim kod pridodavanja novoga metala. Kada je stručnjački ustanovljen odnos smjese, bićemo u stanju da olovo popravimo. Prije temeljnog čišćenja olova mora da slijedi i temeljno čišćenje stroja od prašine. Naravno da se to ne da u par sati obaviti. Treba već dovoljno strpljenja dok se stroj potpuno očisti od prašine. Čišćenje treba da se proteže na sve klinove i matrice, i tek će onda imati uspjeha.

Obuhvativši potkraj sve rečeno, valja naglasiti da, kada slagaći stroj počinje praviti olovno brašno i matrične mrlje, treba ispitati uzrok uvijek najprije kod metala. Ispitajmo, nismo li ipak prejeftino kupovali, nije li metalu potreban stanoviti privremeni odmor, da li je pročišćen i osvježen dodatkom i da li ima toliko olova u pričuvi, da strojevi ne moraju mirovati dok se slog tiska može opet vratiti stroju. Ako se kod metala ne može ustanoviti pogrješka, onda je tek umjesno potražiti druge uzroke i mogućnosti. Tako na pr. loši, nejednaki klinovi, stari oštećeni kalupi za lijevanje, netačni rad isključnih motki, loše prianjanje usta kalupa za lijevanje ili matrica, loši pokret kola za lijevanje prema naprijed, nedovoljno uski dodir, svi ovi uzroci dovode do matričnih mrlja i olovna brašna. Naravno, uz pretpostavku da nema metalurgijskih temeljnih pogrješaka.

Iz prednjeg se razabiru sve štetnosti koje dolaze od lošeg olova. Kako čestoputa ne postoji mogućnost nabaviti svježe olovo, to ćemo ukratko prikazati kako se može olovo bar donekle očistiti.

Samo se po sebi razumije da osiromašenoj već smjesi nećemo pomoći samim čišćenjem. ali ćemo je barem sa-

čuvati u stanju u kom se nalazi, to jest spriječićemo da postaje još bezvrednijom. Dodavanjem tvrdih kocaka, o kojima ću kasnije govoriti, može se smjesu učiniti upotrebljivom za stereotipiju i slagarske strojeve.

Pozabavimo se čišćenjem. Kupićemo u drogeriji četvrt kilograma salmijaka u prašku i spremićemo ga u drvenu kutijicu (kačicu). Naložićemo pod kotlom za stereotipiju vatru i očistićemo ga od nakupljene prašine spaljene smjese, najbolje zavinutim željezom, stavićemo retke u kotao i paziti da smjesu ne prepalimo. Dok je kovina gusta, tj. potpuno nerastaljena, dodaćemo oko jedne žlice za juhu salmijaka u prašku (ne u grudama). Upozoravam da valja ukloniti sat, jer bi se od isparivanja lako pokvario, odnosno stao. Prostorija u kojoj se tali kovina mora biti izolirana da isparivanja ne mogu djelovati na strojeve, koji bi svakako poslije duljeg vremena za'rđali.

Salmijak mora biti u kovinu umiješan što je većma moguće. Zatim ćemo smjesu zavrtjeti (staviti u gibanje) u jednom smjeru grabljačom za procjeđivanje, a crnu ćemo prašinu ukloniti kod normalne topline. Kad bude te prašine više, uklonićemo iz nje sitom suze, ostatke nespojena antimona, a koje ćemo poslije čišćenja dodati osiromašenoj kovini. Tako očišćena smjesa potpuno odgovara našim potrebama.

Tvrdu kovinu dobićemo od starih slova kojih se ne trebamo rješavati uz kakovu neznatnu otštetu, nego ćemo ih upotrebiti da poboljšamo našu smjesu.

Slova se uspu u kotlić i, kad se djelimično rastale, obere se s površine pjena koja čini oko trećine sadržaja i ostavi da se ohladi u grude, velike kao šaka. Preostala se smjesa čisti salmijakovim praškom dok ne postane potpuno čista, a kocke od nje spremimo posebno. Tako nastavljamo dok se slova nisu potpuno istalila. Te kocke označimo jednim krstićem. Nato stanemo čistiti grude. Stavimo ih u kotlić, prosipamo salmijakovim praškom i potpuno rastalimo. Uklonićemo potpuno prašinu da smjesa bude potpuno čista, i salićemo od njih »tvrde«

kocke koje imadu više antimona i kositera. Ove ćemo pak prema potrebi dodavati osiromašenoj kovini i označićemo ih sa dva krstića da znamo koje su za što pogodne i u kojoj prilici. Tako sam ocrtao postupak kod čišćenja kovine. Preostalu prašinu preuzeće specijalni zavodi za dalje iskorišćavanje kao zamjenu za novu kovinu. Zato je nemojte bacati. ⊙

Izravnanje usta za lijevanje

Usta za lijevanje vrlo su osjetljiv dio na slagaćem stroju. Da dobijemo dobre retke, moraju usta za lijevanje biti u redu. To znači da se moraju cijelom svojom dužinom priljubiti uz kalup, zračni kanali moraju biti takovi, da i uz najmanje otpatke ipak dopuštaju brzo izlaženje zraka. Samo tako ćemo postići jasnu sliku na punom trupu retka.

No što se međutim često događa? Često se puta zračni kanali udaraju svom snagom posve neprikladnim dlijetima. Pa ako je uza to i olovo prevruće, a podgrijavanje usta za lijevanje nije pravilno, onda će biti posvema zlo, a kotao ćemo morati neprestano puniti.

Budući da se usta za lijevanje stalno podgrijavaju, činjenica je da će se ona nakon nekog vremena rastegnuti. To se već može opaziti na obresku podnožja retka; redak »maže«, to jest ostružine na jednoj strani više ne vidimo; tu se usta za lijevanje više tijesno ne prislanjaju. Ova se neprilika javlja naročito kod brzog slaganja i lijevanja i dovodi, ako zaboravimo usta za lijevanje očistiti, naskoro do prelijevanja.

Prije svega treba da jednom ustanovimo uzrok toj neprilici. Pustimo zato da stroj učini četvrtinu okreta, preložimo zaporni stalak, povucimo malo pogonsko kolo s glavicom iz povlačnog štapića, okrenimo ga ponešto lijevo ili desno tako, da štapić stoji izvan udubine (Bohrung). Tada okrećimo stroj rukom tako dugo naprijed dok se kotur kotla ne nalazi na najvišem polo-

žaju kratkog čeličnog otsječka. Sada natarimo krpom ili komadom pusta (Filz) kalup jednolično tanko bojom; usta za lijevanje čistimo prije toga ne prehrapavim smirkovim papirom napetim preko željezne kobilice (Eisensteg) ili glatkog komada drveta dok ne postanu sjajna. Kada smo to učinili, gurnimo kolo za lijevanje k ustima za lijevanje i okrećimo ga uz jaki pritisak malo na lijevo i na desno da se boja prenese na usta za lijevanje. Ona mjesta na ustima za lijevanje koja se tačno ne prislanjaju ostaju bez boje. Prilježu li usta za lijevanje samo na jednoj strani, moramo najprije kotao postaviti na poznati način (da stražnji četverobridni vijak malo izvijemo, a prednji vijak primjereno uvijemo). Zatim prevucimo još jednom podjednako s nešto boje kalup i ponovimo pritisak prema potrebi tako dugo, dok usta za lijevanje na cijelom ovom ležaju nisu prilično pokrivena bojom. Manje nepravilnosti mogu se ukloniti, ako smirkovim platnom, napetim preko kakova glatka predmeta, usta za lijevanje rukom što je većma moguće ravno obradimo. Ako je razlika prevelika, treba uzeti turpiju; za ovu svrhu najpodesnija je plosnata turpija za izglađivanje (Schlicht-Halbschlicht-Feile) od 2 do 2½ cm širine bez drška. Da nam ruka bude osjetljivija, dobro je turpiju skratiti na polovicu. To ćemo postići tako, da turpiju u procjepu snažno stegnemo između dvije stare četvrtpetitne linije i da je snažnim udarcem čekića na gornju polovicu prelomimo. Baratanje turpijom nije tako jednostavno; ono zahtijeva mnogo vježbe

i iskustva i sigurno ravno vođenje, da usta za lijevanje budu potpuno ravna i da ne nastanu izbočine. Ko nema te spretnosti, neka isprva vježba ruku plosnatim komadom drveta (mjesto turpije). Kada postignemo potrebnu vještinu, obradimo usta za lijevanje (osobito na crnim mjestima) laganim pritiskom po cijeloj dužini. Nakon što smo turpiju zamijenili smirkovim platnom, načinimo opet otisak bojom, ako je dobar, posao je dovršen, a stroj okrenimo za četvrtinu okreta natrag. Ako je naknadno još koji popravak potreban, treba ga oprezno izvesti.

Poslije svršena posla očistimo kalup od boje, učvrstimo ponovno malo pogonsko kolo, a kolo za lijevanje postavimo ispravno, zatim načinimo pokusno lijevanje jednog matričnog retka. Prije obrezivanja podnožja retka zaustavimo stroj i pregledajmo tačno redak. On ne smije da ima nepotrebno produžene stranice, a i olovne niti nastale u zračnim kanalima moraju biti tanke i po mogućnosti bez kaplje na kraju. Ako je odljevak takav, nastavimo rad neko vrijeme dalje, a da ne popravljamo zračne kanale. Zračne kanale popravljaćemo tek onda, ako redak na rebrastoj strani ne pokazuje potpuno glatku površinu ili imade rupe i udubine. U tom slučaju moramo kanale podesnim dlijetom nešta proširiti tako, da se otvori (Hub) gore i dolje sužuju, to jest postaju ovalni [= ()]. Udarati se smije samo lakim udarcima čekića; bolje ih je eventualno ponoviti, negoli najednom dlijeto preduboko zabiti. Da nastali greben uklonimo, poravnamo zatim oprezno smirkovim platnom kako smo to u početku naveli.

Poslije dovršena posla ne zaboravimo rasklimane vijke ili matice ponovno napeti.

Naročitu pažnju treba posvetiti djelovanju pera i zavrtnja na donjem dijelu poluge (Rollenhebel), koja čini vezu s kotlom. Kotur za podizanje kotla i usta za lijevanje su krajnja pola između ekscentra i kalupa za lijevanje. Da se omogući pomicanje polova tj. da se oni

suze ili raširuju, poluga, u kojoj se nalazi kotur, takođe je pomična i s pomoću lijeve matice (Mutter) na vanjskom kraju zavrtnja (Augbolzen). Želi li se postići sigurno priljubljivanje kotla na kalup, nužno je da se kotao nešto jače potisne naprijed. Ovaj višak pritiska preuzima pero između poluge i desne unutarnje matice i preko poluge prenosi višak pritiska na kotur za podizanje kotla. Kako pero leži između poluge i desne matice, može se djelovanje samo na tom mjestu ograničiti i to desnom maticom. S lijevom maticom ujednačuje se u zajednici s polugom razmak između ekscentra i kalupa za lijevanje, dok se desnom maticom ujednačuje jačina pritiska pera. ⊙

Amerikanski taster za »Linotyp«

Svaki slagaći stroj ima osobit raspored tipkala prilagođen sastavu samoga stroja, u cilju da mu dâ najveći kapacitet. S obzirom na različite akcente, kojih je manje ili više gotovo kod svih jezika na svijetu, sporednija su tipkala na tasteru obično prilagođena potrebama pojedinih jezika. Kod nas dakle u pitanje dolaze samo naša specijalna slova kojih nema kod drugih, ili pak nemaju toliko značenje u drugim jezicima po svojoj važnosti. Kod nas je najveća neprilika u tome, što trebamo prema njemačkom rasporedu tipkala mnoge izmjene kod prelaženja s ćirilice na latinicu ili obratno. Nema sumnje da je onaj taster najbolji na koji se čovjek navikne, ali s obzirom baš na ove prijelaze između ćirilice i latinice, kod nas u većini uobičajeni »njemački taster« nije najpraktičniji. Za ovakove prijelaze najbolji je t. zv. »američki taster«, jer prema njegovu rasporedu ne treba nikakovih promjena u glavnim poređajima slova, izuzevši minimalan broj sporednijih zamjena koja ni u kom slučaju ne umanjuju brzinu slaganja. Ovo će nam biti naročito jasno kada usporedimo ova dva tastera: »njemački« i »američki«. To nam poređenje pokazuje da kod prijelaza s latinice na ćirilicu ili obratno kod »njemačkog« tastera trebamo izmjenu za 25 različitih tipaka za slova (znakove ne ubrajamo), i to zamjenu za 13 malih i 12 verzalnih slova; a kod »američkog« tastera zamjenu trebamo u svemu za 7 tipaka (znakove ne računamo), i to: 4 zamjene za mala i 3 zamjene za verzalna slova. »Američki« taster, iako je kod nas slabo uveden, za naše je prilike naročito prikladan zbog svoga rasporeda.

P. V. A.

e	s	c	v	x *џ*	à §	ç ö %	-	1	7	E	S	C	V	X *Џ*
t	n	m	b	z	1/1	1/2	1/5	2	8	T	N	M	B	Z
a	r	f	g	ž	,	č	1/5	3	9	A	R	F	G	Ž
o	d	w *њ*	k	š	.	ć	!	4	0	O	D	W *Њ*	K	Š
i	l	y *љ*	q *ђ*	?	(	)	'	5	ü 1/2	I	L	Y *Љ*	Č	Ć
h	u	p	j	è đ *	;	é †	:	6	ê Đ	H	U	P	J	—

Primjer 1. „Američki taster". Sve tipke latinskog pisma u koliko nemaju zamjenu *kurzivom*, imadu istu vrijednost slova i za ćirilicu. Zamjena ćirilskih slova i znakova označena je *kurzivom.*

e	r	u	b	1/5	č	.	,	-	1	6	E	R	U	B
n *и*	d	m	f 1/5	1/2	ć	ä *Њ*	?	:	2	7	N	D	M	F *Ђ*
i *ј*	g *н*	l *§*	s	1/1	ž *Ф*	ö *	» *Ъ*	ç « *Џ*	3	8	I *Ј*	G *И*	L	S
a	o	h	k	á Š *љ*	è š *њ*	ü *ђ*		'	4	9	A	O	H	K
t	v	w	p	à Ž *ф*	è *Љ*	§ Ć *Ж*	(	)	5	0	T	V	W *ш*	P
x *л*	c *г*	y *ц*	z	j '	q *џ*	J *ж*	!	;	1/5	—	H *Г*	C	Y *ч*	Z

Primjer 2. „Njemački taster". Potrebne zamjene slova i znakova kod prijelaza na ćirilicu označene su *kurzivom.*

Brzotisni stroj za kamenotisak

Opisali smo u dosadašnjim našim izdanjima litografski brzotisni stroj, a tako i postupak s njime. Naglasili smo kako je bezuvjetno potrebno da strojar upozna stroj, tačnije rečeno, da se uživi u njega, jer će onda bolje znati da se snađe, odnosno da sam sebi bude na pomoći kod eventualnih zastoja odnosno pogrješaka koje se mogu dogoditi na svakom, pa i najboljem, stroju. Žalosna je činjenica da danas još uvijek imade strojara koji u stroju ne vide ništa drugo, već samo pomagalo u njihovu radu i ne obraćaju tom veoma važnom pitanju poznavanja stroja nikakove pažnje.

Još važnije pitanje od samog upoznavanja stroja je držanje stroja u redu, u to se u prvome redu ubraja uljenje stroja. Tomu tako važnom pitanju ne posvećuje se često nikakova pažnja, i to ne samo sa strane strojara, već često puta i sa strane same uprave, odnosno samog vodstva radionice. Nisu baš tako rijetki slučajevi gdje je stroj postao potpuno iskvaren, pa čak i neupotrebljiv, samo zbog nedovoljna ili nikakova uljenja. Posljedica toga je težak i netačan rad na takovu stroju. U koliko se takovi slučajevi ne događaju radi nemara samoga strojara, često su puta posljedica ničim neopravdane štednje sa strane uprave na vremenu strojara ili na eventualnoj posebnoj naplati za taj rad, štednje koja ne donosi koristi, već obratno golemu i nepotrebnu štetu samoj upravi takova poduzeća.

Valja uočiti da, ako dobro poznamo stroj i uza to ga držimo u redu, i sam rad neće biti težak, pa bio taj stroj ma kakova sistema, jer na dobro uzdržanom stroju strojar će s veseljem pristupati svakom radu. On će lako postići dobar pritisak, a onda i lijep otisak. Da se to postigne, potrebno je da bude prevlaka na cilindru uvijek u redu, što se lako može postići pomnim čišćenjem, koje je bezuvjetno potrebno ne samo kod svršetka posla već i kod svakog duljeg prekida rada. Tako će

se zapriječiti da se na rubovima eventualno skupljena boja ne osuši, jer to dovodi do pucanja voštanog sukna. Osim toga treba paziti da rubovi kamena budu uvijek lijepo okruglo izglađeni, jer će oštri rub neminovno oštetiti voštano sukno, a i vlaženje samog kamena treba biti bezprikorno, jer će se tako spriječiti preobilno sakupljanje boje na rubovima kamena što, kako je gore navedeno, štetno djeluje na voštano sukno. Kod dobro uzdržanog voštanog sukna neće na prednjem rubu nastati pukotine i kvrgice, kako to znade biti slučaj kod voštanog sukna komu nije posvećeno dovoljno pažnje, pa ćemo zato uvijek mnogo lakše držati hvataljke u redu, a u slučaju da ih ipak treba udešavati bićemo s tim poslom lakše i brže gotovi.

Pored navedenog treba paziti na valjke za boju i vodu. Bezuvjetno je potrebno da valjci budu uzduž cijele svoje dužine jednaki, jer samo tako ćemo lako postići jednako navaljavanje kamena. Imade strojeva na kojima se valjci pokreću slobodnim pomicanjem po tračnicama, prevučenima kožom, dok kod drugih strojeva valjci opet rade s pomoću zupčanika. U najviše slučajeva upotrebljavaju se kod litografskog brzotisnog stroja valjci od kože koja je prema potrebi hrapava ili glatka. Lako je razumljivo da će takav valjak od kože zbog nepažljiva postupanja postati brzo neupotrebljiv na pr. nejednak, ispucan, mlohav (mekan), popustiće na njemu podloge itd. To se sve događa zbog nepažnje kod pranja, zbog puštanja valjka u boji kroz cijeli niz dana, netačnog namještavanja valjaka koje prouzrokuje udaranje valjaka u rubove kamena i sličnih propusta. Takov loš postupak s valjkom ima tu posljedicu, da valjak ispuca, prevlaka popušta itd. Zato treba valjak popraviti, kožu nanovo potstaviti i nategnuti, a to dakako zahtijeva vrlo mnogo truda i vremena. Mnogo je bolje i uputnije valjak pažljivim postupanjem sačuvati, negoli ga često popravljati, jer više puta popravljeni valjak postaje netačan, jer se koža čestim natezanjem razvuče i postaje nejednaka.

I valjcima za vlaženje treba posvećivati osobitu pažnju, jer o jednolikom vlaženju kamena ovisi dobar otisak, a ujedno i dobar ravnač kod višebojnog tiska. Važno je da valjak za vlaženje bude od temelja uvijek zdrav, jer stara ili trula podloga djeluje loše na vanjski sloj sukna koje postaje neravno, kvrgasto, nastaje nejednako vlaženje, a posljedica je, da valjci nanosači boju loše prihvaćaju i prenose. To sve djeluje vrlo nepovoljno na sam tisak, i nije rijetkost da strojar ne može postići lijep i dobar otisak samo zbog toga, što mu valjci za vlaženje nisu u redu. Kod štampanja većih površina u nježnim svijetlim bojama osobito štetno djeluje nejednoliko vlaženje, jer čini da površina ne bude glatka i jednaka, a to mnogi strojar sam sebi ne vjeruje. I kod mnogih ostalih radova nejednako vlaženje štetno djeluje, a nije rijetkost da je zbog lošeg vlaženja uništena cijela ploča za štampanje, što se osobito lako dešava kod t. zv. merkantilnog tiska.

Ako razmotrimo gore navedeno, tj. ako imademo na stroju dobro sačuvane valjke za boju i vlaženje, a uz to i dobru prevlaku na cilindru, svladali smo najveće poteškoće. No ne smijemo smetnuti s uma da to još uvijek ne znači da će sada sve ići samo po sebi. Pored gore navedenog treba da posvetimo pažnju i drugim dijelovima stroja n. pr. ormaru za boju, napravi za ulaganje, samom kamenu, boji itd. Naprava za boju zahtijeva također veliku pažnju, a i samo njeno reguliranje dosta je teško, tačnost u tome vrlo je potrebna, pogotovo kod većih naklada i kod poslova s većim površinama, jer u protivnom slučaju nećemo nikad postići jednoličan tisak. Kod litografskih strojeva treba osobito paziti na napravu za ulaganje, jer su litografski radovi ponajviše višebojni, pa je zato i veća opasnost, da ravnač (passer) ne bude tačan.

Pomno smještene marke na cilindru, a tako i sa strane, smještene u srazmjernoj udaljenosti jedna od druge, već prema veličini papira, uza to dobro uređene

hvataljke osiguraće nam dobar ravnač. Što se tiče samog litografskog kamena, to je, tako reći poglavlje za sebe. Imade ga u različitim veličinama i kvalitetama, svijetlo žutog i tamno sivog, a po čvrstoći mekanog i tvrdog. Imade ga i takova koji sadrži mnogo vapnenih mrlja ili staklenastih žila, ovakovi su najmanje prikladni, jer staklenaste žile obično mrljaju, tj. prihvaćaju boju, dok vapnenaste mrlje izgrizaju crtež koji se nalazi na takvu kamenu. Što je kamen tvrđi, to je bolji, a najbolji se smatra kamen tamno sive boje. Sam kamen zahtijeva mnogo da bude praktički dobro upotrebljiv. Kamen treba da bude ravan, da bude dobro i pažljivo izbrušen prije negoli se upotrebljava za pretisak odnosno tisak, najveća čistoća glavni je uvjet dobrom radu, jer će u protivnom slučaju svakako nastati poteškoće, i nije rijetkost da je zbog nemarnog, odnosno nečistog, baratanja s kamenom uništena cijela ploča za štampanje.

Kad smo stroj i kamen sveli u red, dolazi još jedno za samo štampanje važno pitanje, a to je boja, odnosno njena priredba. Tome se također često ne posvećuje dovoljna pažnja, pa se uzimaju za miješanje, odnosno razređivanje, boja svakojaki bilo kakovi dodaci, s kojima često postizavamo baš protivno od onog što smo htjeli. Svaki strojar trebao bi, prije nego pristupi miješanju boje, da pazi kakvu će boju uzeti, da ima u vidu papir koji će doći u tisak. Pored boje i papira valja uzeti u obzir i crtež, jer je dokazano da svaki crtež ne podnosi jednako boju. Priredba boje s obzirom na papir vrlo je teška, pogotovu danas kad se u većini upotrebljavaju jeftini loši papiri. Uzmemo li u tom slučaju čvrstu boju, njeno će prianjanje s kamena na papir biti loše, papir će se kidati, i mi nikad nećemo postići dobar otisak; uzmemo li pak s obzirom na papir mekanu boju, prijeti opasnost da ćemo uprljati ploču za štampanje, a i sam tisak biće stalno nečist. Tu se radi o onom najvažnijem, a to je upoznavanje boje. Boje su same po sebi različite i sadrže već u tvornici dodane

različite primjese zbog kojih su jedne masnije, druge oporije, jedne zbog masnije sadržine naginju na prljanje, dok druge opet zbog primjese kojekakih kiselina izgrizaju ploču za štampanje tj. sam crtež. Imade danas različitih dodataka za boje: firnis, štamparsko ulje, različite paste i sušila, no njihovim dodavanjem postići ćemo dobre rezultate, dobro odvijanje boje s kamena na papir, čistoću prianjanja boje na papiru, dobro sušenje itd. samo tako, ako, kako je gore navedeno, boju poznamo, jer samo onda ćemo znati kakva primjesa će joj najbolje odgovarati.

Kako vidimo, zadaća litografskog strojara nije tako laka, i često puta mu treba ne samo dobre volje, nego i mnogo strpljenja za dobar i uspješan rad koji će moći zadovoljiti ne samo njega nego i njegove pretpostavljene.

šj.

Pretisak je važan tehnički dio litografije

Da možemo pretisak, odnosno prijenos, načiniti, moramo imati pomoćna sredstva, a ta su prijenosni papiri. Prijenosnih papira ima više vrsta koje se upotrebljavaju već prema samoj vrsti posla. Jedna vrsta prijenosnog papira je tako zvani žuti kemički papir, tj. njegova je površina naličena žutom kemičkom smjesom. Druga je vrsta bijeli papir koji je naličen bijelom kemičkom smjesom. Bijeli prijenosni papiri, koji su načinjeni ponajviše kao suhi prijenosni papiri, upotrebljavaju se za pretisak boja i takovih radova koji moraju i nakon prijenosa zadržati svoju vlastitu veličinu. Žućkasti prijenosni papiri upotrebljavaju se vlažni za otiske gravura, jer se zato što su vlažni lakše prilagođuju udubinama na samoj gravuri, pogotovo su podesni za prijenos na cinkove i aluminijeve ploče.

Za pretisak imademo i prozirnih prijenosnih papira koji se upotrebljavaju kao kontrola pretisku, osobito kod višebojnih radova i sličnih tehničkih poteškoća.

Prijenosni papir, već dulje vremena poznat pod imenom zrnati papir (Kornpapier), upotrebljava se isključivo samo za risanje kemičkim tušem ili kredom. Sličan prijenos crteža može se prirediti i s pomoću želatine. U novije doba, kad su različiti fotomekanički načini preobrazili cio način rada u litografiji, nisu više za prijenos potrebna pomoćna sredstva koja sam naveo, nego se prijenos vrši izravnim (direktnim) putem s pomoću negativa ili pozitiva, ispod kojih se osvijetli naročito priređena, na svjetlo osjetljiva smjesa na kamenu ili cinčanoj ploči.

Kod ovakovih prijenosa za jednobojni ili višebojni tisak upotrebljavaju se različiti sistemi strojeva za kopiranje kojima se može svaka boja tačno smjestiti na svoje mjesto.

Pretisak koji smo dobili prijenosnim papirima ili kopiranjem nije dovršen, tj. nije podesan za štampanje, nego se mora najprije udesiti da bude sposoban. Kod pripremanja pretiska važno je napomenuti kakovo djelovanje imaju na kamen gumiarabika, kolofonij i različite kiseline, a na cinčanu ploču kemički priređene soli. Gumiarabiku upotrebljavamo da očuvamo prijenose na kamenu i cinku, zato se je pridodaje pojedinim kiselinama da ih ublaži kod jetkanja. Kolofonijem i asfaltom se na pretisku nanesena boja napraši, a nakon toga nagrije tako, da se stvori sloj poput kore, a koji čini pretisak otpornijim za jetkanje na kamenu.

Kad priređujemo cinčanu ploču za štampu, nije potrebno da je izjedamo kao kamen, jer se njezino priređivanje vrši kemičkim putem, to jest ploča, koja treba da bude sposobna za prijem pretiska, priređuje se rastopinom stipse (alauna), a za jetkanje s posebnim kemičkim sastavinama (solima).

Kamen koji je priređen kao visoko jetkan upotrebljava se za izravni tisak, dok se cinčana ploča priređena u jednoj ravnini upotrebljava za indirektni tisak s pomoću gume na ofsetnim strojevima.

Gjuro Horvat st.

Podnošljivost kemičkih boja kod miješanja

Danas se to doduše rjeđe događa da smo prisiljeni sami — kao nekada — priređivati boje; ali je ipak moguće da nastane potreba miješanja pojedinih boja, ako i ne za štampu, a ono eventualno ipak kod izrađivanja skica. Tu se može dogoditi da se nekoje boje ili nikako ne daju miješati, ili pak ne onako potpuno kako bismo željeli, dok se neke daju. Ta čudnovata svojstva nastojao je riješiti poznati njemački stručnjak, školski savjetnik Ad. Reile. Rezultat njegova istraživanja prikazuje nam križaljka, uvrštena na narednoj strani.

Boje su isključivo njemačkog porijekla, pa se obično i prodavaju pod njemačkim svojim imenima. Stoga su i u križaljci njemački nazivi označeni.

Možemo li neku boju miješati s kojom drugom saznajemo na taj način, da potražimo prvu boju u vodoravnom, a drugu u okomitom redu. Tamo gdje se oba retka sijeku nalazi se znak koji nam na to pitanje daje odgovor. Ako se pak u njemu nalazi koji drugi znak, onda ga objašnjava tumač znakova ispod same križaljke.

Ova nam križaljka saopćuje ne samo mogućnosti miješanja, odnosno stepena podnošljivosti, nego nam ona pokazuje još i nešto zanimljivo. Pokazuje nam da se neke boje, ma bile i raznog porijekla, mogu miješati, dok se druge koje su istog porijekla ne mogu. Tako se na pr. mogu miješati olovne boje s olovnim, željeznim, manganovim ili zemljanim, dok se cinkove boje s cinkovim ili moraju opće izbjegavati (litofone s cinkovim bjelilom), ili se moraju uvjetno izbjegavati među sobom (cinkovo bjelilo, cinkova žuta, cinkova zelena). ⊙

B O J E

Boje	Porijeklo	Olovno bjelilo (Bleiweiss) O	Napuljska žuta O	Kromova žuta O	Menige O	Cinkovo bjelilo (Zinkweiss) C	Litophone C	Cinkova žuta (Zinkgelb) C	Cinkova zelena žC	Zelena cinober žO	Kromov oksid zeleni K	Kadmium S	Ultramarin modri S	Ultramarin zeleni S	Pariško modrilo G	Oker boja G	Engleska crvena G	Caput mortuum G	Umbra M	Zelena (Grünerde) Z	Schweinfurter zelena B	Modra (Bergblau) B	Cinober ž
Olovno bjelilo (Bleiweiss)	O	*				□	■	□	□			■	■	■							■	■	■
Napuljska žuta	O		*			□	□	□	□			□	□	□							■	■	■
Kromova žuta (Chromgelb)	O			*		□	□	□	□			□	□	□							■	□	□
Menige	O				*	□	□	□	○			□	○	○	×						■	○	□
Cinkovo bjelilo (Zinkweiss)	C	□	□	□	□	*																	
Litophone	C	■	□	□	□		*			□											■	■	
Cinkova žuta (Zinkgelb)	C	□	□	□	□			*															
Cinkova zelena	žC	□	□	□	○				*									×					×
Zelena, cinober	žO						□			*		□	□	□				×					×
Kromov oksid zeleni	K										*												×
Kadmium	S	■	□	□	□						□	*									■	■	
Ultramarin modri	S	■	□	□	○						□		*								■	■	
Ultramarin zeleni	S	■	□	□	○						□			*							■	■	
Pariško modrilo	G				×										*			×					×
Oker boja	G															*							
Engleska crvena	G																*						
Caput mortuum	G								×	×					×			*					
Umbra	M																		*				
Zelena (Grünerde)	Z																			*			
Schweinfurter zelena	B	■	■	■	■		■					■	■	■							*		■
Modra (Bergblau)	B	■	■	□	○		■					■	■	■								*	■
Cinober	ž	■	■	□	□				×	×	×				×						■	■	*

Kratice za oznaku porijekla:

O = olovo S = sumpor Z = zemlja
C = cink G = gvožđe B = bakar
K = krom M = mangan Ž = živa

■ Svakako izbjegavati
□ Uvjetno izbjegavati
○ Uvjetno izbjegavati, optički sumnjivo
× Optički sumnjivo

Efikasne reforme u knjigovezačkoj struci

Nepobitna je činjenica da će se i ove godine s pojavom almanaha vrlo mnogo dobra učiniti knjigovezačkim radnicima, naročito našim mlađim drugovima, jer će moći da krenu drugim putem ka usavršavanju stručne spreme u svom zanatu. Zahtjevi današnjega doba su za knjigovezačku struku sve veći, jer se baš od knjigovezaca zahtijeva napredan rad koji je jedino mjerilo blagostanja tog staleža, a ujedno i glavni pokretač za svladavanje novih tekovina koje se u napredno doba od njih u obilatoj mjeri zahtijevaju. Zato se od drugova knjigovezaca u prvom redu traži da budu svestrano obrazovani i sposobni u svoj struci, ako žele da svladaju sve zapreke i teškoće na korist svoju, a i cjeline u kojoj se bore za koru hljeba. Dakle, ako zaključimo da je stručna sprema osnov našeg napretka, onda smo pošli ispravnim putem, i mi ćemo u dogledno vrijeme moći postati dobri stručnjaci, a svakako i dobri i korisni pomagači organizaciji u borbi za naš opstanak. K tomu nam je još bezuslovno potrebno da pored almanaha čitamo stručnu literaturu, da pohađamo stručne tečajeve, a kad smo slobodni, da se vježbamo u različitim poslovima koji zasijecaju u našu struku. U današnjim opisima različitih radova u almanahu možemo naći mnoge novine koje u zgodnoj prilici možemo lako upotrebiti i u radu u knjigoveznici. Onim drugovima koji će o ovome svemu razmišljati i, sve ono što je napisano, pokušati, trud će uroditi plodom. Jednom riječju, stručna literatura, almanah, stručni tečajevi i predavanja pružiće nam znanje koje ćemo moći korisno upotrebiti, a to znači mnogo. U takovu poletu nastaće takmičenje i na polju rada umjetničkih knjigovezačkih tvorevina, i ako budemo na tom putu ustrajali, onda će naš cilj biti nesumnjivo postignut.

Kod nas se u Zagrebu već počelo s tom reformom u knjigovezačkom zanatu, a kod te reforme trebali bi da

sudjeluju i svi stručni klubovi u zemlji. Ali i to su tek počeci na kojima trebamo dalje izgrađivati i usavršavati. Ništa ne postaje od jednom. Da se sve ovo ostvari, pobrinuo se klub knjigovezaca u Zagrebu i pokušao da prvi puta okupi neki broj saradnika i da putem grafičkog almanaha u stručnom obrazovanju pruži knjigovescima sve ono što će da pregazi dosadanji zastarjeli način rada. Da se to postigne, stoji do svakog pojedinca tj. hoće li shvatiti punu važnost one osovine oko koje se okreće naš život i rad za bolju budućnost. To je onaj glavni uvjet od kojeg dolazi osvit zore povoljnijeg i boljeg života za nas radnike.

Upravni odbor kluba
knjigovezaca, crtača i kartonažera, Zagreb

Tehnički razvitak i racionalizacija u knjigovezačkom zanatu

Primitivni ručni rad u knjigoveznicama bio je u prošlosti stvarnost, koja je kao neophodna potreba tadašnjih vremena odgovarala svrsi kojoj je bila namijenjena. Primitivnost u radu i stvaranje, tj. nagomilavanje produkata, išlo je u to doba dosta lagano i sporo, tako da se je u kasnije vrijeme sve više ukazivala potreba za što većom produktivnošću u radu i što bržim odvijanjem posla. Privredni život knjigovezačke struke u svom početku bio je taj koji se postepeno razvijao do današnjeg stepena koji je postignut. S razvijanjem knjigovezačkog zanata razvijala su se i poduzeća, a već i sam prijelaz iz obrta u industriju umnožio je knjigovezačko radništvo, premda je prijelaz iz obrta u industriju došao mnogo kasnije nego li je bio slučaj kod štamparstva. Već sama upotreba uvezane knjige do tog doba bila je neznatna, a to je trajalo sve do prve trećine prošlog stoljeća dok nije nadošla strojevna tehnika u toj struci. I, kada bismo usporedili sve statističke podatke o razvoju

te struke, onda bismo vidjeli jednu značajnu činjenicu. Zato je potrebno da u današnjem času uočimo razvoj tehničkog razvitka naše struke koji je, kako je poznato, nadošao zbog naglog pronalaska strojeva, i da nađemo mogućnost kako bismo pronašli novi pravac rada i odredili kako da ga u praksi provedemo. Ovo ističemo zato, jer smo opazili da se kod nas na taj tehnički razvitak još uvijek gleda s nekom izvjesnom rezervom, i ako je bilo dosta prilike da se do danas u nj uživimo. Dakle, kako smo rekli, primitivni način rada u potpunosti svojoj zamijenio je stroj, koji se iz posve financijsko-ekonomskih obzira iskorišćava, pa je zato i uzeo toliki zamah u osvajanju terena kod knjigovezačkih poslova. Moramo spomenuti da nam nije namjera da govorimo o bilo kakovoj eksploataciji primitivnog i strojnog rada, već nam je namjera da bar donekle upoznamo naše drugove s dolaskom strojevne tehnike, s njenim pojavama i posljedicama u našoj struci.

Kad je pronađen brzotisni stroj za štampu, naglo se je promijenilo stanje i u uvezivanju knjiga. Ponajprije su zbog toga pronalaska strahovito naglo pojeftinili štamparski proizvodi, pa su se tako i knjige stale uvezivati u mnogo većim nakladama. Knjigovezačka struka zbog toga pronalaska i prijelaza iz obrta u industriju počela je silno napredovati tako, da je sebi brzo otvorila put na tržište knjige. Namjesto čekića za planiranje došao je valjak za glačanje papira. Blanjalo za rezanje i obrezivanje knjiga zamijenio je Krausov rezaći stroj. Kruženje i lupanje ustruška na hrbtu zamijenili su strojevi. Šivanje knjiga na trake i konop zamijenili su strojevi za šivanje, najprije na žicu, a kasnije na konac. Za vanjsku opremu knjige pronađeno je svakovrsno umjetno platno i preparirane kože. Vanjski ukras korica, umjesto pravog zlata, dragulja i različitih okova, stavljali su različito konstruirani strojevi, pa još i danas utiskujemo različitim vrućim alatom zlatne listiće, ornamente, šare i slova koja su lijevena od bronce.

Nezapamćeni tehnički napredak u knjigovezačkoj struci došao je tek sredinom prošlog stoljeća. Ovaj nagli razvitak strojevne tehnike i njena upotreba u radionici zadala je već tadanjima knjigovescima težak udarac i brige, jer su oni već onda pomišljali kakova će biti budućnost njihovih nasljednika. U to doba radili su knjigovesci 14—16 sati dnevno, pa su zbog tako abnormalnog radnog vremena pobolijevali na plućima i u gomilama podlijegali bolesti. Ova je pojava bila uklonjena osnutkom staleških organizacija, u kojima je članstvo svojom slogom uspjelo da izvojšti povišenje nadnica i skraćenje radnog vremena. I što se dogodilo? Zbog tog velikog tehničkog skoka i veće potražnje uvezane knjige nastalo je veliko takmičenje u otvaranju većih poduzeća, a bilo je već onda slučajeva da su se neka knjigovezačka poduzeća većim dijelom pripojila uz štamparski obrt. Sve većim primjenama novih strojeva došlo je do prištednje radne snage, zbog naglog prijelaza iz obrta u industriju započeo je i jači priliv ženske radne snage u radionice, a to je nastalo zato, što je strojevna tehnika pojednostavnila uvez knjige u većim nakladama. Prosperitet i napredovanje mašinizma u knjigovezačkoj struci uzeli su sve više maha, osobito poslije svjetskog rata, pa je tako tom zanatu postavljena druga zadaća. Kao dokaz neka nam posluži ovaj prikaz najnovijih strojeva koji su još kod nas nepoznati, a čini se da neće još dugo doći u našu zemlju. Kombinirani stroj za sabiranje i broširanje knjiga sabire i savija 30 araka debelu knjigu, sašije, tutkališe hrbat, ovjesi u omot, natare poleđinu i svrši u jednom satu oko tri hiljade knjiga, dok knjigovescu preostaje samo obrezivanje. Šivaći stroj s bodenjem unatrag (Rückstüch-Heftmaschine) sam ulaže po više araka jedan u drugi i sašije u jednom satu oko 7000 komada ilustrovanih listova. Osim toga imade u Americi brzorezni stroj »Seybold« koji obreže u jednom satu 1000 kupova knjiga. Na tom stroju ukopčan je automatski privoz knjige, stroj automatski preša, odbacuje odreske i tako dalje.

Ovaj tehnički razvitak doveo je sa sobom i povišenje produkcije koja nažalost nema prođe, što se naročito pokazuje ovih zadnjih godina, a to je nastalo zbog aljkavosti poslodavaca koji nisu vodili računa o produktivnosti, pa je zato taj produktivni kapacitet postao nerentabilan, jer nisu u stanju da proizvedene knjige prodadu na tržištu. Drugi je razlog taj, kako je to bio oduvijek slučaj kod većih preduzeća, što tom tehnikom ne znaju upravljati, pa su zbog toga doveli u nesklad i dosadanju metodu rada, zbog čega je došlo do toga da je ostalo bez posla vrlo mnogo knjigovezaca. Ovaj tehnički razvitak usko je vezan i s racionalnim vodstvom velikih preduzeća, pa je ta racionalizacija prema knjigovezačkim radnicima postala nemilosrdna i, prema tome, dovela tolike mase ljudi do bijede. Preduzeća tu pojavu (a i samo rušenje kolektivnih ugovora, naročito tehničke prirode) još i danas iskorištavaju, pa nemilosrdno snizuju nadnice, a da i ne govorimo o maltretiranju i naganjanju u poslu. Mi ne niječemo da je taj tehnički napredak u knjigovezačkoj struci nesumnjivo na čast sadašnjici, ali ne razumijemo zašto se uporedo s tehničkim napretkom ne umanji bijeda knjigovezačkih radnika. Stroj ne bi smio da bude uzrok stvaranja besposlice, već on treba da služi poboljšanju kvalitete robe i smanjenju znoja radnika.

Sve ovo što smo napomenuli o samom razvitku strojevne tehnike u knjigovezačkom zanatu daje nam pravo da stvaramo iz toga zaključke. Kad te zaključke analiziramo, neće nam biti teško uvidjeti da industrijalizacija knjigovezačke struke, ma koliko bila poželjna, pod ovakovim uvjetima razvitka baca nas knjigovesce u duboku nevolju. Mi ne smijemo čekati skrštenih ruku udarce sudbine, već moramo dati našim prilikama onaj smjer u kojem bismo mogli izbjeći sve štete. Na raskršću smo i, kojim putem krenemo, takva će nam biti i sudbina.

Nešto o polaganju ispita za knjigovesce

U posljednje se vrijeme osjeća silna promjena u knjigovezačkom zanatu. Osjeća se da je došlo vrijeme da se proizvodnjom u masi lako zadovolji potrebama, pa je nastala težnja da se knjigovezačko zvanje preobrazi. Naša opažanja i iskustvo ponovno nam dokazuju da mnogi za vrijeme svoga naukovanja nisu bili posve upućeni u sve ono što bi zapravo trebali da znadu. Baš danas je najpotrebnije da se knjigovesci temeljito upute u sve ono što je najpotrebnije kod polaganja ispita. Ovo je važno još i zato, što su nastali teški dani u kojim se oni moraju da sami bore za svoju egzistenciju. Za svaku se struku danas traži svijesnih radnika koji s razumijevanjem i lakoćom mogu da vrše svoj posao. To više razumijevanja i tačnosti traži se danas naročito od knjigovesca. Njegova struka iziskuje mnogo vještine, a naročito treba da imade i dobar ukus. Samo zbog toga nalazimo za potrebno da na ovom mjestu s obzirom na sam ispit, sam uvez knjige kao i ostale radove dademo malo poduke koja neće biti na odmet. Premda je i kratka, ali je ipak korisna.

Već kod naukovanja samo po sebi je teško da nam svi poslovi pođu za rukom, a da nam to kasnije uspije, potrebno je prije svega da obratimo pažnju na izbor materijala, da ga upotrebljavamo, prema mogućnostima, prema vrijednosti knjige koju smo dobili na uvez. Pored toga kod samoga polaganja ispita ne bi se smjela uzimati kakova jeftina i slabo broširana knjiga, s dobro nesavijenim arcima, jer uvez sam po sebi neće dobro uspjeti. Kod poluplatnenih ili polukožnih uveza ne bi se smjele uzimati trake za spajanje araka od jakog platna, a ne bi smjele biti šire od 8 milimetara. Ako za pretstavku već mora biti platnena traka radi pojačanja, neka se ne uzima šira od 2 centimetra, jer je to neoprostiva greška svakoga onoga koji se ne drži toga pravila. Isto tako se mora paziti kod izbora materijala za vanjsku

opremu knjige: kože, platna i papira za pretstavku. Kod ovakovih poslova trebao bi svaki knjigovezac da već za svoga naukovanja pazi koji je materijal dobar za koji uvez, kako bi mogao kasnije ukloniti sve poteškoće i odrediti koje će platno i papir za pretstavku primijeniti na platnene uveze — a koje na kožne uveze. Kod upotrebe platna ne uzimajte ružne boje ili dobro neprotkana platna, jer ona postaju kao daska, pogotovu ako se još mažu debelim tutkalom, nego uzimajte jednobojna ili zrnata platna. A to važi i za pretstavku i prevlaku. Isto tako nije dovoljno uzeti skupe i nelijepe papire, jer su neukusni, radije ih napravite sami, a to su škrobni ili umakani mramorni papiri, ili oni s masnim štamparskim bojama, razrijeđenima terpentinom, a koje štrcanjem na vodi možete dobiti u različitim nijansama. Na poluplatnene uveze ne mećite uglove, jer čine uvez neukusnim, a obreze ne bojadišite na sve tri strane, već samo na glavi, i to u boji pretstavke. Na cijeloplatnenim uvezima možete utisnuti na prednjoj strani korica okvir ne zlatom nego u tamnom tisku. Isto tako na hrbat ne otiskujte naslov i crte folijama nego pravim zlatom, jer je otisak folijom posve neprikladan zato, što folija brzo potamni, a onda vam je sav posao uzaludan. Što se pak tiče samoga zlatotiska na hrptu, nije potrebno utiskivanje prekomjernih linija, dovoljno je, ako se samo utisne linija na vrhu i ispod naslova, a najbolje je, ako se sam naslov utisne na gornjemu kraju hrpta kad je knjiga gotova. Kod takozvanih platna »Ecruda« ne utiskujte zlato a niti foliju direktno na korice, radije nalijepite kakovu naljepnicu od tanke kože, a gore i dolje utisnite po jednu liniju i onda naslov. To je mnogo ukusnije nego otisak sa bojadisanim folijama. Na jednostavne pergamentne uveze osobito dobro pristaje, ako se metne zaglavna kapica s provučenim trakama na koricama, a kod jednostavnih polukožnih uveza na glavi obojadisani rez s pletenom zaglavnom vrpcom ili zlatorezom. A nisu potrebni niti uglovi. Umjesto uglova metnite kožne šinje na prednjoj strani korica. Takove uveze jednostavno po-

zlatite običnim linijama između naslovnoga polja kod rebara, na glavi i nogama stavite zaglavnu kićenu filetu, a u sredinu svakoga polja jedan pečatnik u obliku cvijeta s kožnim umetkom. Nadalje se preporuča da se kod ovih uveza ne uzimaju bijele pretstavke nego jednobojne, ili pak, ako se želi knjiga pojačati, metnite preko unutarnjeg žlijeba kožnu traku, jer to daje knjizi pojačanje koje se nemože postići slijepim trakama za pojačanje. Osim toga imademo još napomenuti nešto i o samoj izradbi kutija. Mi imademo danas knjigovezaca koji, na primjer, kutiju dobro skroje, sastave pa i oblijepe, ali kod obrubljivanja kutije po rubovima uzimaju preširoke trake platna. To ne bi smjeli činiti, jer im se ispod prevlake papira ili čega drugoga pokazuju pruge, a to se mora naročito izbjegavati. Valja spomenuti još nešto, a to je navlačenje zemljovida. Ovo nije posao koji je kod polaganja ispita potreban, ali ga spominjemo zato da bi se znalo i kod toga posla pravilno postupati. Kod nas je običaj da se zemljovidi, a to je nepraktično, režu škarama za ljepenku. One su nekad u poslu, pa da se ne čeka, može se ovaj posao obaviti i na stolu s pomoću oštrog noža i ravnala. Za rezanje zemljovida na četiri dijela, a nekada i na 18 dijelova, glavni je preduvjet da imademo ravan stol s dobrim podloškom, drveno ili željezno ravnalo, šestar i oštar nož. Kao primjer uzećemo zemljovid koji je već jednom bio presavijen. Da se ovaki zemljovid dovede u ispravno stanje, moramo prije svega umočiti spužvu u čistu vodu, namočiti zemljovid, a onda staviti među dvije čiste ljepenke i dobro stlačiti teškim predmetom da se prelomi zemljovida izravnaju. Zemljovid kojega smo uzeli u posao neka je veličine 64×73 cm. Od širine zemljovida odmjerite sa svake strane pola cm i s pomoću ravnala obrežite ga tako, da dobijete oštrokutni rez, a tada podijelite zemljovid na tri jednaka dijela. Kada ste to učinili, razrežite zemljovid na tri dijela tako, da vam svaka traka ostane 21 cm široka, a nakon toga složite trake jednu na drugu, ali pritom pazite da vam kod slaganja

gornja traka ostane odozdo, a donja odozgo kao zadnja. Kad ste to složili, odmjerite sa strane pola cm i odrežite da dobije pravokutnik, a onda podijelite cijelu traku na 6 dijelova po 12 cm. Ovu podjelu učinite na gornjem i donjem dijelu ubodom šestara. Zatim uzmite željezno ravnalo, naravnajte ga na prvome ubodu i odrežite oštrim nožem tako, da vam sve tri trake u jedan mah otpadnu, i tako redom dok konačno ne odrežete i onaj kraj od pola cm. Kad ste zemljovid izrezali, položite kartu u prvotni položaj, a onda obrnuto saberite najprije gornji, onda srednji, a potom zadnji dio i složite sve skupa na jednu rpu. Pri napinjanju platna, bilo na dasku, bilo na ljepenku ne smije se platno nakvasiti vodom nego ga suhog navucite na određeni predmet. Ovako navučeno platno prevucite mokrom spužvom i stavite na stranu. Dok ono tako stoji na zraku, započnite s mazanjem zemljovida. Mnogi knjigovesci kod mazanja prave grješku što jednim mahom namažu previše komada. Posljedica je da im se papir rastegne. Da se ovome izbjegne, postupajte na ovaj način: ako je zemljovidna karta štampana na debljem papiru, namažite najprije samo 13 komada listića tankim škrobom i to debelo i poredajte ih po stolu po rednim brojevima. Dok ste namazali zadnji list, već su se prvi komadi dobro napili ljepila, i tek onda možete da započnete s lijepljenjem karata. Prije lijepljenja namjestite ravnalo koje će vam služiti kod lijepljenja kao pomagalo da vam karte ostanu u jednom pravcu. Međusobni razmak između jednog i drugog lista ne smije biti manji od 3 mm, a u visinu 2 mm. Nakon toga premažite i ostale listiće, nalijepite ih na gore rečeni način, uzmite čisti papir, natarite zemljovid da se dobro primi i stavite ga ispod ljepenke neka se suši do drugoga dana. Drugi se dan zemljovid izvadi, zarube rubovi platnom, karta se složi, stavi među daske na koje se metne sloj papira, stisne u tijesku, zatim se ponovno otvori, pregleda, i posao je

završen. Kako vidimo mnogo briga i poteškoća zadaje dobra stručna sprema pri polaganju ispita, a to najbolje shvaća onaj kome je povjerena zadaća ispitivača. Od dobra se stručnjaka traži u prvome redu bezuvjetna strpljivost, jer samo ona omogućuje povoljan uspjeh tehnički dobro izvježbanog radnika.

Izradba Albuma sa svilenim gajtanom

Ovaj posao zahtijeva da se kod njega uzme u obzir gdjekoja sitnica — koja se doduše čini da nije od važnosti — a ipak je, da posao uspije, odlučna. Ovi albumi mogu se izraditi na više načina, no u mnogo se slučajeva kod toga i griješi, zato ćemo prikazati praktičan način te izvedbe, i to samo ono glavno na što se najviše mora paziti. Uzećemo kao primjer album listovne veličine 22×30 cm, debljine 18, a može biti i 24 lista, od bojadisanog kartona, obrezana sa sve četiri strane, probušena i ižlijebljena. Kod bušenja ovih albuma uzima se proboj u promjeru 4 mm, a sama udaljenost od ruba najmanje 6 mm. Po pravilu udaljenost žlijebljenja je 20—25 mm, a same rupe treba da budu u razmaku jedna od druge najmanje 10 cm. Za korice upotrebljava se drvena ili strojevna ljepenka br. 12. Veličina korica 23×28½ cm. Kod rezanja korica mora se posvetiti najveća pažnja okomitosti vlakanaca, dok se na rubovima mora učiniti kosina, a uglovi treba da budu zaokruženi. Pošto su korice skrojene, moraju se s unutarnje strane oblijepiti tankim žilavim omotnim papirom, 1 cm kraćim, sa sviju strana. Kod podlaganja pamuka mora se ovaj odrezati malo šire i s pomoću tutkala nalijepiti tačkicama na korice, a ostatak se pamuka koso naokolo obreže škarama. Nakon toga odrežete tri cm široke trake bijeloga platna koje usko namažete i prilijepite na unutarnju stranu korica na sve četiri strane, platno previnete na prednju stranu. Sad su korice već donekle pripređene, pa možemo prijeći na krojenje kobilice tj. onog dijela uske ljepenke koji dođe između hrpta i korica.

Ova traka ljepenke mora se skrojiti tačno prema visini korica, a po širini 16 mm. Poslije toga prijeđemo na krojenje prevlake, kod koje se mora paziti da nam uvoji ne ostanu prekratki tj. da se može lako zarubiti. Želite li album prevući kožom, tada kožu premažite škrobom na mesnatoj strani, napnite je na staklo i ostavite da se osuši do drugog dana. To se čini zato da se koža kod izradbe ne bi razvlačila. Ako pak umjesto kože morate uzeti kakovo sukno, onda se ono mora izglačati vrućim glačalom da se platno razvuče. U slučaju da nemamo pri ruci glačala, postupa se na ovaj način: uzmite mokru spužvu i premažite s obratne strane uvoje da se ne bi platno prilikom zarubljivanja razvlačilo.

Kaliko, umjetna koža i pluvisin moraju se prije navlačenja na korice prevući s obratne strane papirom i to ovako: odrežite dva lista bugačice ili nesatiniranog papira tačno prema veličini korica, premažite ga škrobnim ljepilom i nalijepite na prevlaku ondje gdje dolaze korice, zatim ga umetnite između ljepenke — dobro stlačite i ostavite da se do drugoga dana suši. Poslije toga uzmite korice i premažite tutkalom one trake bijelog platna jedan cm široko, položite ih na prevlaku i platno dobro istrljajte. Kad ste to svršili, namažite kobilice i nalijepite prvu na 6 mm razmaka od prednje strane korica, na isti način nalijepite i drugu, ali pazite da vam razmak u hrptu ostane najmanje 25 mm širok za hrptni uložak. Sad prijeđimo na zarubljivanje prevlake. Najprije premažite prednje uvoje i dobro ih navucite da vam prevlaka bude dobro napeta na koricama, a nakon toga zarubite gornje i donje uvoje. Uglove uvlačite tupim nožem, ali pažljivo da ne proderete prevlaku. Tako ste korice svršili. Razmak između korica i kobilice s unutarnje strane oblijepite kaliko platnom (sličnim boji unutarnjeg kartona) i to u veličini 22×10 cm. Za ogledalo uzmite istu vrstu kartona ili nešto slično, a poslije toga umetnite između ljepenke i ostavite da se dobro osuši. Drugi dan ostaje vam još da probušite kobilicu u tačnom razmaku kao i listove albuma.

Rupe se snabdiju karičicama, po mogućnosti sličnima prevlaki, provucite gajtan, i album je dogotovljen. Napominjemo da se kod upotrebe kalika, pluvisina i umjetne kože može postupati kod navlačenja prevlake još i na ovaj način: odrežite dva komada deblje bugačice tačno prema visini i širini korica koje položite na pamuk i podlijepite ih širokom trakom papira kojom ćete kasnije spojiti korice. Nakon toga nalijepite prema gornjem opisu kobilice, premažite tutkalom cijelu prevlaku i preobucite korice. Ova se metoda rada naročito preporuča samo kod veće partijske izradbe albuma. Kod upotrebe svile za prevlaku u prvom redu ne smije biti tutkalo pretanko, jer se može lako dogoditi da prodre kroz tkaninu. Osim toga kod jeftinijih i većih količina albuma mogu se korice pamučiti samo na prednjoj strani, dok na zadnjoj strani ostavite kosinu koju direktno lijepite na prevlaku. Ovako ukusni uvez albuma, makar bio od najjeftinijeg materijala i bez uresa, djeluje umjetnički, a tome mnogo pridonosi i istančani ukus knjigovesca koji svoj rad znade i tehnički usavršiti.

Kako se postizava dobar i lijep uvez

Da se postigne dobar i lijep uvez, valja paziti na izbor materijala i skladnost boja kod vanjske opreme knjige. Ako vam je stalo da uvez dobro i lijepo izvedete, morate poznavati i tehnička pravila rada. Na temelju toga poznavanja, a prije samog početka rada, morate već unaprijed zaključiti kako ćete knjigu vezati i korice prevući da ne biste imali neugodnosti, bez obzira na to kako će knjiga biti uvezana, u poluplatno ili u polukožu. Vanjski ukrasi moraju biti u međusobnom skladu, jer to daje uvezu njegovu vrijednost, a knjigovescu svjedodžbu o stručnoj spremi.

Uzmimo na pr. poluplatneni uvez u potpuno plavoj boji: pretstavka, obrez u glavi, uzglavna vrpca, platno i papir, sve u spomenutoj boji, daju vezu mnogo veću vrijednost negoli kakov polukožni uvez sa šarenom pretstavkom, zlatnim obrezom, crnom kožom i plavom prevlakom. Uglovi na koricama ne moraju biti prevučeni platnom, jer je to danas zastario način kod lijepih uveza. Za prevlaku knjige ne mora se uzeti knjigovezačko platno, jer je ono po svojoj kakvoći vrlo slab materijal, već se mjesto njega mogu uzimati i druge različite vrste mekana platna kao na pr. domaće, slikarsko itd. Za prevlaku korica najbolji su oni papiri koje sami izradite. Na poluplatnenim i polukožnim uvezima obrez se samo u glavi uresi, a kod cijeloplatnenih i cijelokožnih sa sve tri strane bojom ili zlatom. Jedan primjer: cijeloplatneni uvez sa zlatnim uresom na sve tri strane posao je ukusan i pravilan, dok polukožni uvez s istim uresom ne može zadovoljiti poznavaoca lijepog uveza. Mnogo je bolje, ako kod polukožnog uveza ukrasite obrez na glavi bojom. Obojeni obrez s jakim sjajem što ga postizavamo glačanjem upotrebljava se kod sjajnih pretstavki, a kod svih ostalih treba da sjaj obreza odgovara sjaju pretstavke.

Za dobre i lijepe uveze tehnička su pravila ova: Prvorazredno ljepilo, krpanje knjiga jednoličnim papirom, obavijanje prvog i zadnjeg arka listom bijelog papira, upilivanje araka, i to prema veličini knjige, potrebnim brojem ureza za konop kojima dubljina odgovara tačnoj debljini konopa. Šivanje mora biti u cijelu duljinu. Opletne vezice ne smiju biti udaljene od obreza više od 5 mm. Kod lijepljenja prvog i zadnjeg arka moraju se oni izvući jedan mm preko hrpta, tako se sprečava podizanje prvih listova kod otvaranja korica. Hrbat se mora premazati tankim i ne prevrućim tutkalom. U samo tutkalo treba staviti nešto glicerina da se spriječi stvaranje pjene, a najglavnije je da hrbat ostane gibak, to čini uvez trajnim. Oblina hrpta ne smije biti prejaka da knjiga bude ljepša, pa zato valja kod šivanja paziti na izbor konca da se postigne potrebni uspon. Ako hrbat knjige treba da bude utoren, onda se on mora prije obrezivanja zaobliti i utoriti, nakon toga se hrbat izravna u ravan položaj, obavije čvrsto

koncem, a knjiga sprijeda obreže. To se čini zato da oblina ostane jednolična kako ne bi prvi i zadnji arak iskočio, a i zato, što sam oblik daje obrezu ljepši izgled. Kod rezanja glave i nogu mora se umetnuti odgovarajuća debljina ljepenke. Pravilo je da knjiga bude što manje obrezana, i to sprijeda i na glavi najviše 2 mm, a na nogama dvostruko. Kad je knjiga obrezana, hrbat se ponovno utori, nalijepi se zaglavna vrpca i oblijepi vlaknatim papirom ili tankim mekanim platnom.

Za korice se uzima siva glatka ljepenka, a ivice korica neka sižu gore i dolje dva i pol mm, a sprijeda i nešto više, preko obreza. To se kasnije prema potrebi odreže. Dobar uvez zahtijeva naljepljivanje korica na knjigu. Širina hrptenog uloška mora biti nešto šira od debljine ljepenke. Kod korica koje se unaprijed izrađuju hrpteni uložak obložite s unutarnje strane papirom koji prelazi i na korice jedan cm. To se čini zato da se hrpteni uložak pojača, jer bi se inače zbog mnogog otvaranja knjige odlijepio od platna.

Hrpteni uložak se kruži dok je vlažan, a knjiga se tada stavlja u korice bez uglova, tada se papirna prevlaka ne smije kod ugla odrezati, već je treba na knjigovezački način uvući i to najprije sprijeda, a onda gore i dolje.

To se čini zato, jer se pretpostavlja da knjiga stoji na svom mjestu uspravno, a dobiveni mali nabor priječi struganje prevlake. Uljepljivanje knjige vrši se škrobnim ljepilom, a kod stezanja balvan preše mora prelaziti po sredini knjige i malo više prema naprijed da korice budu zatvorenije.

Kod polukožnih uveza rad je isti, samo je razlika u tome da se knjiga šije na više konopa. Razmak od jednog do drugog konopa mora biti tri i po cm, što znači da veće knjige mogu imati 7—8 konopa, svaki se arak mora oplesti opletnim vezom.

Lijepljenje pretstavke je zadnji posao. Da se dobije mjesto za pretstavku, ulijepi se prije obrezivanja po tri lista običnog arka sa svake strane ispod vezica. Knjige

se obrezuju na isti način kako je sprijeda opisano. Korice se moraju s unutarnje strane oblijepiti papirom, a sušenje mora biti izvan preše. Utorenje, lijepljenje zaglavne vrpce i obljepljivanje hrpta onakovo je kako je sprijeda opisano, samo valja paziti na to da utor bude oštrokutan i u tačnoj visini ljepenke.

Izrezivanje kože vrši se prema uzorcima uzetima s korica koji se precrtaju na naličje kože, a širina istanjenje ivice mora na svima mjestima biti jednaka. Tako i na prelomima između korica i hrptenog uloška mora biti koža u cijeloj potrebnoj dužini istanjena u širini oko dva mm. Ako se na hrptenom ulošku meću izbočena rebra, što baš ne mora da bude, tada se i na tim mjestima istanji koža kako bi se mogla što bolje obraditi. Koža se premazuje škrobnim ljepilom, a lice vodom, i kod svakoga rada kožom voda je najglavnije pomagalo. Kod svijetlih koža voda sprečava prodiranje škrobne kiseline.

Da se osobina polukožnog uveza što bolje istakne, uvoj koji prelazi hrpteni uložak ne presavije se tačno do ivice, nego se jedan mm otpusti prema vani za zaglavak koji se izradi kao prijelaz preko zaglavne vrpce. Prije svakog otvaranja korica prelomi na koži premažu se vodom da ne bi koža pukla. Ugao kraj utora odreže se zato da koža ne trpi kod trenja i da se lakše otvara. Koža za uglove namoči se u vodu, protrlja se među dlanovima i tek onda istanji. Mjesto uglova mogu se metnuti i kožne tračnice, a to je mnogo ukusnije, na prednjoj strani korica. Mekane se kože prije istanjivanja premažu tankim škrobnim ljepilom da se malo ukrute. Debele se kože najprije staklom utanje na potrebnu debljinu, a onda tek nožem istanje. Ivice kože što će ih prekriti prevlaka moraju se željeznim kundakom utrljati da ne ostanu vidljive ispod prevlake. Kad se ulijepi pretstavka, stavi se između korica sjajna ljepenka, između korica i dasaka papir, a knjiga stegne u prešu. Pri tome valja paziti da balvan prelazi po sredini knjiga uporedo s hrptom. Prije otpremanja mora se cijela

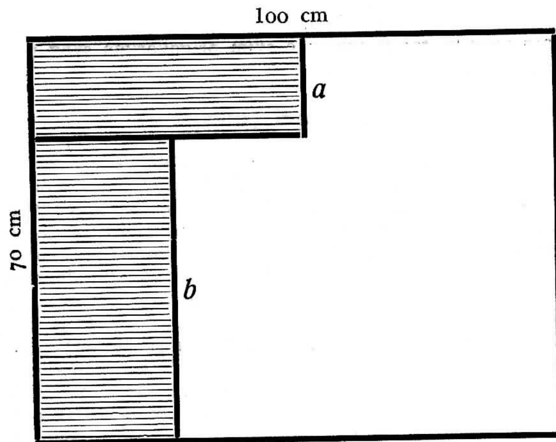
knjiga pregledati. Ako se korice teško otvaraju, premažite prelome vodom, umetnite tanki konac između korica i knjige, stlačite daskom, i nakon nekog vremena će napon kože popustiti i tako ukloniti smetnju. Prema ovim kratkim navodima svako će moći bar donekle ukloniti nedostatke koji su mu do sada smetali kod rada.

Izvijanje korica

Ovo je kod knjigovezaca svakodnevna pojava koja je uzrokom mnogim prigovorima sa strane poslodavaca i mušterije na račun nedovoljno upućenih knjigovezaca. Da bismo ovo uvijanje korica znali i umjeli spriječiti, neophodno je potrebno da znamo i za uzrok zbog kojega ono dolazi, jer samo na taj način možemo spriječiti neugodne posljedice. Kod običnih knjiga gdje se uzimaju korice od jedne ljepenke, uvijaju se one samo u tom slučaju, ako su dulje vremena ležale u vlažnim prostorijama, ili ako su slabe kakvoće (tj. nisu tvrde), ili pak oko je ljepenka bila suha i dobra, ali se prekratko vrijeme sušila u preši. Prema tome, dakle, moramo upotrebljavati za korice suhu, tvrdu i glatku ljepenku. Po neki puta međutim smo primorani upotrebiti ljepenku lošije kakvoće, na pogled gotovo spružvastu, neki put i hrapavu, s kojom se tada (da zbog njene slabe kakvoće ne bi došlo do izvijanja) postupa na naročiti način. Naime, korice se izrežu nešto veće od potrebne veličine, a na obje se strane tutkalom prilijepi jak papir, ali tako da se tankim tutkalom premažu i korice i papir, pa se sve u preši dobro osuši. Najposlije se ovako pripravljena ljepenka obreže na potrebnu veličinu; u tu je svrhu i bila ostavljena većom. Korice koje su sastavljene od više komada ljepenke, a slučaj je to kod zapisničkih, trgovačkih i uopće težih i većih knjiga, ne bi se smjele nikako svijati, ako su dobro napravljene. Ali ako se ipak i pored upotrebe i najboljeg materijala korice izvijaju, uzrok je tome sam način izradbe, odnosno neupućenost kako treba izrezivati pojedine slojeve korica i jedne

s drugima slijepiti. Korice sastavljene od više slojeva ljepenke moraju biti na ovaj način izrezane i načinjene da se ne izvijaju.

Uzmimo kao primjer korice sastavljene od dvije ljepenke. Kod rezanja ljepenke prerežu se dva komada po po dužini a), a dva po širini ploče b) kako to prikazuje gornji nacrt, tada se za jednu stranu korica uzme je-

dan komad izrezane ljepenke po dužini i jedan po širini i slijepe zajedno, a za drugu stranu korica također dva komada odrezana na isti način. To se radi zato da se pravac vlakanaca jednog komada ljepenke ukrštava s pravcem vlakanaca drugog komada. Na taj način vlakanca jednog komada ljepenke sprečavaju savijanje po širini drugog komada na nju prilijepljene ljepenke, i obratno. Kod korica pak sastavljenih od po tri sloja ljepenke radimo tako, da vlakanca dviju vanjskih

komada ljepenki idu u istom pravcu. Prema tome, ako bi se korice imale sastojati od više komada, radimo uvijek tako, da na jedan izrezani sloj nalijepimo drugi izrezan po širini, treći po dužini, a četvrti opet po širini itd.

Ovako izrađene korice od dobra materijala i u preši dobro posušene ne mogu se uopće izvijati. To isto vrijedi i za papir, naročito kod pretstavki trgovačkih a tako i zapisničkih knjiga. Ko se drži naprijed navedenih pravila, taj je izbjegao svim prigovorima svog poslodavca, a i mušterije.

Kožni umeci (Intarzija)

U današnje doba modernog savršenstva u knjigovezačkoj struci koje ide uporedo s duhom vremena mnogi vlasnici knjigoveznica nerado i slabo obraćaju pažnju na lijepo uvezivanje knjiga. Tako su na pr. lijepi uvezi s kožnim umecima, a vlasnici ne vole da ih se izvodi, jer da se taj posao ne isplaćuje. Osnovno načelo oko reforme knjigovezačke struke u našoj zemlji treba da bude nastojanje da svakako zabacimo sve ovo što je vezano uz konzervativno shvaćanje naših poslodavaca. Sama spoljašnost knjige treba da bude ogledalo naše stručne spreme, pa je dužnost svakoga od nas da svrati svu pažnju na sve ono što je korisno za napredak a i budućnost našega zanata.

Budući da kod ukoričavanja knjiga dominira uglavnom skladnost boja, to neće biti nikako na štetu, naročito onim drugovima kojima taj posao još nije poznat, da se bar donekle upoznaju s postupkom izvedbe kožnih umetaka na spoljašnjoj opremi knjige.

Praktičan rad. Narišite tačan oblik kožnoga umetka na papiru za crtanje, a taj kasnije prenesite na prozirni papir koji će vam poslužiti kod izrezivanja samog umetka od kože. Za ove umetke uzimajte glatku raznobojnu teleću kožu, a kod izbora kože morate naročito paziti da harmonira s onom bojom s kojom su

prevučene gotove korice. Prije samog prenošenja nacrta na kožu mora se koža nakvasiti čistom vodom. Savijačem s površine istisnite prekomjernu vodu, stavite kožu među poniklovane ploče i stisnite je u preši da se koža izravna. Valja primijetiti da imade koža koje kod namakanja u vodi lako gube i svoju boju, a da se uklonite toj nezgodi, pokušajte to najprije izvesti na komadiću istobojne kože koju ste odlučili upotrebiti za kožni umetak. Kod tanjih koža preporuča se da je podlijepite na mesnatoj strani tankim papirom, premazanim škrobnim ljepilom, da se koža kod izrezivanja ne razteže. Prije samog izrezivanja položite kožu na deblju ljepenku koju ste na krajevima podlijepili; nato pričvrstite crtež gumbašnicama (čiodama) i oštrim nožem preko papira izrezujte umetak. Pazite da urezi u koži ostanu oštri i pravilni. Kada ste umetak izrezali, stavite ga na papir licem prema dolje, premažite ljepilom i nalijepite ga na određeno mjesto. Nakon toga stavite ga među poniklovane ploče, stisnite u preši da umetak ostane gladak i ravan. Kod pozlaćivanja moramo spomenuti i ovo: crte ili pečatnici moraju tačno pokrivati rubove umetka da ne biste morali isti posao ponoviti. Kako se vidi posao s kožnim umecima nije nikakav težak posao, zato je potrebna samo vježba i ukus, a sve ostalo dolazi samo od sebe, o čemu ćete se s vremenom i sami osvjedočiti. Napominjemo da se ovakovi kožni umeci naročito lijepo ističu na kožnim i pergamentnim uvezima.

Važne napomene o pretstavkama (Vorsatz)

Svi knjigovesci nisu jednog mišljenja već o samom pitanju vidljivih i nevidljivih traka na žlijebu tj. unutarnjem pregibu korica, jer već kod samog priugotavljanja pretstavke imadu mnogih nedostataka. Kod uveza u kožu i pergamenat vrijedi pravilo o podudaranju boje s vanjskom opremom knjige, pa bi to pravilo svakako trebalo da vrijedi i kod uveza u platno.

Nažalost kod nas još uvijek vlada ono staro konzervativno shvatanje: što šarenija pretstavka, to je knjiga ljepša. Treba da shvatimo važnost svega ovoga i da se trgnemo iz starovjekovnih običaja na koje smo još uvijek vezani. Razumljivo je da se i mi već jednom moramo ravnati po naprednijim državama, i da je vrijeme da i mi jednom prijeđemo na temelje arhitektonskog uveza knjige. Taj duh treba da prožima sve nas knjigovesce, kad već postoje uvjeti za to. Kod ukoričavanja knjiga s poluplatnenim uvezima trebala bi se posvetiti najveća pažnja ukusu kod odabiranja pretstavke. Najukusnija je primjena kod poluplatnenih uveza, ako se uzme za pretstavku jednaka boja papira s papirom štampane knjige, a ispod da se metne traka boljega platna koja mora ostati nevidljiva na unutarnjem prelomu korica.

Kod cijeloplatnenih uveza pokazuje se dobar ukus, ako se za pretstavku uzme jednobojni papir, dok se za uveze u ljepenki (Pappband) može od zgode do zgode upotrebiti i šarena pretstavka. Za kožne i pergamentne uveze može se upotrebiti bez ikakva promišljavanja bojadisani papir, ali i tu treba da se pokaže stanoviti ukus. Kožna traka na žlijebu, ogledalo (Spiegel), leteći list i svila uzimaju se samo za moderna i klasična djela. Posve valjan knjigovezac neće nikada na kožne i pergamentne uveze metnuti na žlijeb bojadisane platnene trake, ali ako ih već i uzima, onda će uzeti kaliko platno. Platnene trake na žlijebu kod cijeloplatnenih uveza po mom su shvatanju nepotrebne, ali ako je već potrebno da se meću trake, onda je najbolje da se metnu od kože, a ako već moramo da pojačamo pretstavku, upotrebimo nevidljive trake bijeloga platna. Za prevlaku i pretstavku nije potrebno da se uzima jedan te isti papir, a ako se uzima, najbolje je da se za pretstavku uzme glatki papir, a za prevlaku grubi, ili obratno, bez obzira da li je papir svijetle ili tamne boje.

Uvijek se knjigovescu, koji imade i malo volje i ukusa, pruža mogućnost da kod uvezivanja knjige pokaže nešto naročito, jer je to baš ono što privlači publiku da kupuje knjigu.

O mramoriranju i gumiranju

Kuhanje podloge za mramoriranje

Islandska trava Karragheenmoos (lat. Sphaerococcus-crispus) je vrsta hrskave trave koja osušena postane rožnata — takvu je dobijemo u trgovinama. Kuhanjem ove trave dobiva se neka vrsta sluzave materije na kojoj mogu da plivaju naročito zato sa žuči priređene boje. Sama podloga priređuje se na ovaj način. Uzmite posudu od 10 l., naspite u nju 9 l. potočne vode (a može biti i kišnica), naspite 10 gr. formalina i pustite da voda na vatri zakipi, potom stavite 120 gr. trave i miješajte sve dotle dok tekućina dva do tri puta ne zakipi; ali pri tom pazite da vam pjena ne prijeđe preko posude. Nakon toga pustite tekućinu da se ohladi na prikladnom mjestu. — Napominjemo, ako kod kuhanja nastaju mutne pahuljice — to je znak da je trava zaražena, — a to se opaža tek onda kada se na tekućinu dodaje hladna voda. Ako je trava valjana, ona nakon nekoliko sati sjedne na dno posude. To dokazuje da je biljevno ljepilo potpuno rastopljeno. Poslije toga se tekućina procijedi, i to kroz gusto laneno platno u zemljanu posudu. Valja nastojati da trava ne dospije u posudu. Nakon toga na ovu procijeđenu sastavinu dolijte još 3 l. mrzle vode i dobro je promiješajte rukom.

Imade li podloga dovoljnu gustoću da može držati boju ili ne, saznaćete najbolje tako, da je okušate prstom. Kad se jednom u tome uvježbate, nećete se lako prevariti. Ovako priređena podloga može trajati 3 dana, a kasnija 3 dana možete je upotrebiti za štrcano mramoriranje, bilo reza, bilo mramornih papira.

Druga vrsta podloge, koju je nedavno pronašla tvornica boja Jozefa Halfera u Budakczi, je takozvana univerzalna podloga, koju možete i sami prirediti i to na ovaj način. Uzmite 100 gr. islandske trave, 9 l. vode i jednu litru konzervirane tekućine. Ovu tekućinu pri-

redite ovako. Podloga se kuha na gore rečeni način, dok se konzervirana tekućina imade samo pridodati. Za priređivanje ove tekućine uzmite 1¼ l. vode, 100 gr. isprane krede i 10 g. salicila. — Uz lagano miješanje kuhajte sve skupa pet minuta na vatri, a onda procijedite i naspite na već kuhani temelj. Ovako priređena podloga za mramoriranje može se upotrebljavati cio mjesec dana, i uvijek je valjana.

Podloga od Gumi-Traganta

Gumi-Tragant (lat. Astragalus-Tragacantas) je vrsta soka od gume, koji dolazi u trgovine u obliku kratkih, prozirnih traka bijele i žute boje.

Ova se podloga priređuje na jedan jedini način. Stavite u jednu kacu od 12 l. pet litara vode, 150 gr. gumi-traganta i sve skupa ostavite 34 sata da se guma prilično rastopi. Nakon toga izmijesite ovu masu rukom, na to dodajte još dvije litre vode i ostavite dva dana da mirno leži. Ovo se mora više puta ponoviti dok ne dobijete 10 l. i tek onda je ova podloga sposobna da drži boju na sebi. Ovakva podloga može trajati otprilike 6 dana, a više puta i dulje. Kod ove podloge papiri, a tako i rezovi, ne moraju se premazivati stipsinom rastopinom. Svraćamo pažnju na to da se kod ove podloge mogu upotrebljavati osim Halferovih boja i boje poput tijesta koje se dobiju kod tvornice boja Kast i Ehinger u Njemačkoj.

Ljepilo za gumiranje

Takovu vrstu ljepila knjigovesci upotrebljavaju za premazivanje raznovrsnih naljepnica, maraka i biljega, a događa se više puta da toga ljepila nemamo u radionici na raspolaganje, zato je potrebno da svako od nas znade to ljepilo prirediti. Ono se priređuje na ovaj način.

Stavite u četvrt litre vode jedan kg. dekstrina i miješajte nekoliko minuta da se dekstrin dobro raspodijeli. Poslije toga stavite ga na umjerenu vatru (ali da ne

vrije) i neprestano miješajte dok se ne rastopi, a nakon toga skinite ga s vatre i stavite da se hladi. Iza toga toj već hladnoj masi dodajte 150 gr. arapske gume rastopljene u nešto vode, 50 gr. glicerina, i to sve skupa treba dobro promiješati. Ako je slučajno ova smjesa za premazivanje pregusta, možete je razrijediti s malo prokuhane vode.

Stroj za pravljenje korica

Donosimo radi interesantnosti način rada američkog stroja za pravljenje korica koji je vrlo praktično usavršen. Tok rada ovoga stroja je ovakav.

Skrojeno platno ili hartija prema potrebnoj veličini knjige ulažu se rukom na valjak koji svojim obrtanjem vrućim tutkalom maže materijal, a tutkalo se grije s pomoću rešoa montiranog na samom stroju. Komplikovani dijelovi stroja s pomoću transmisije prenose dalje uloženi materijal po sredini gdje je i stol na koji se namazano platno spusti. Istovremeno uvlači se sa zadnje strane stroja uložak skrojen prema potrebnoj veličini, a s njime u isti mah prilazi i hrpteni uložak, pa zadnja strana korica.

U svome daljem hodu, prema sastavu dijelova, stroj kreće ručicu koja s pomoću sisave kompresije diže sad već cijele skrojene korice (dekl) i u okretu ih prenosi na platno gdje ih ostavlja. Iza toga stupa u djelovanje kočnica koja stavlja jedan dio stroja u pokret, zbog čega se stol spušta, s već položenim koricama, na napravu za podvijanje ivica. Već podvijene korice prenosi tzv. prenosač pod prešu koja se sastoji od dvije gume koje pritiskuju korice opet na jastuku sličnu gumu napunjenu vodom.

Ova je cijela preša tako savršeno izrađena, da ne kvari ni najosjetljivije platno krupnih pregovanja (kao šagren), već ga s pomoću gume napunjene vodom izgladi tako, da na njemu ne ostaje ni najmanji nabor

ili šupljina. Tako su korice gotove i ispadaju iz stroja kao najprecizniji ručni rad.

Stroj nije velik, ali je komplikovan, a zauzima 2.20 kv. m. prostora. Kapacitet stroja je 3000—3500 korica dnevno. — Posmatrajući rad stroja vidimo kako se automatski proizvode korice po korice, i u istom taktu i mažu i polažu i podvijaju i utiskuju. — Zaista je ovo kolosalan napredak tehnike u knjigovezačkoj struci.

E. Weseli

Prva pomoć u slučaju nesreće

Godine 1934 bilo je 15.332 prijavljenih poslovnih nesreća kod članova Središnjeg ureda za osiguranje radnika, a isto toliko slučajeva ozljeda koje nisu bile prijavljene kao poslovne, ali zbog kojih je ipak došlo do nesposobnosti za rad i do izdavanja novčanih potpora. Od poslovnih nesreća bilo je 277 smrtnih ozljeda.

Krajem 1934 godine bilo je 18.890 lica kojima je Središnji ured isplaćivao mjesečne rente na račun osiguranja za slučaj nesreće. To je cijela armija osakaćenih ljudi, udovica i siročadi.

U 15% tih nesrećnih slučajeva moglo se izbjeći osakaćenju ili čak smrti unesrećenoga, da mu je odmah poslije ozljede bila pružena ispravna prva pomoć. Kada bi dakle kod nas radnici i namještenici znali kako treba dati ispravnu prvu pomoć u slučaju nesreće, bilo bi godišnje oko 42 smrtne nesreće i oko 2300 slučajeva potpora zbog poslovnih nesreća manje. Naša privreda uštedjela bi godišnje 15% prihoda za slučaj nesreće. Ovaj prihod iznosio je 1934 godine oko 83 milijuna dinara, ušteda bi dakle iznosila oko 12.5 milijuna dinara za tu godinu. Spomenute brojke tiču se samo osiguranih radnika čiji broj iznosi jedva 3½% cijelog pučanstva. Nesreća ima i kod ostalih 96½% našeg pučanstva. Biće dakle lako prosuditi, koliko bi se ljudi moglo spasiti od smrti ili od trajnog osakaćenja i koliko bi se milijuna moglo spasiti godišnje našoj privredi, ako bi se i kod nas pružila ozlijeđenima brza i ispravna prva pomoć.

Prva i najvažnija dužnost kod svake ozljede je učiniti sve da unesrećeni odmah dobije ljekarsku pomoć. I kod prividno lake ozljede treba ozlijeđenoga uputiti da ode bezuvjetno ljekaru, jer se često događa, da na oko lake ozljede imaju teške posljedice. Ako je ozljeda teška, a ozlijeđeni ne može da ide ljekaru, treba bez odlaganja pozvati ljekara.

»Prva pomoć« o kojoj mi ovdje govorimo je ona pomoć koju treba da ukaže laik unesrećenom dok ne dođe ljekar. Njezina je glavna zadaća da spriječi svako daljnje oštećivanje unesrećenoga. Prva je dužnost dakle svakoga koji želi da pomaže unesrećenome da ovoga odmah udalji iz opasnog položaja u kojem se nalazi. Stroj koji je uhvatio unesrećenoga treba odmah zaustaviti, električnu struju koja ga je udarila treba prekinuti, iz prostorije u kojoj ima otrovnih plinova treba ga izvući, ili se barem moraju širom otvoriti prozori i vrata, plamen koji ga je zahvatio treba ugasiti, uže koje ga guši treba prerezati itd., itd.

Imamo prilike da vidimo strašne slučajeve. Remen transmisije zahvatio je mladu nadničarku, silna snaga stroja podigla ju je uvis i dere joj već odijelo i kožu s tijela. Strojar, koji je jednim pokretom ruke mogao zaustaviti stroj i spasiti mladi život, skočio je k vratima vičući: »U pomoć!« Dok se vratio, stroj je ubio djevojku.

Upalio se benzin, i plamen je zahvatio odijelo dviju radnica. Prisutne radnice potrčale su da donesu vode za gašenje požara. Nikome nije palo na pamet da brzo umota djevojke u debele gunjeve koji su ležali na stolu, ili kapute koji su visjeli na zidu. Tako bi spasile svoje drugarice. Dok su se vratile s vodom i pijeskom, bilo je već prekasno. Nije uvijek laka stvar znati što treba da se učini u slučaju nesreće. Treba ne samo potrebnog znanja, nego i mnogo prisutnosti duha. Čovjek koji je učio kako treba pružati prvu pomoć imaće i više prisutnosti duha u slučaju nesreće.

Zato je potrebno da u svakom preduzeću u kojem je radnik izložen opasnosti nesreće ima i po koji radnik koji je svršio samaritanski kurs o prvoj pomoći. Ovakove kurseve priređuju mjesni organi Središnjeg ureda i Crveni krst.

Sva preduzeća koja imadu u poslu 5 ili više radnika treba da imaju propisani ormarić za prvu pomoć. Isto takav ormarić treba da imaju preduzeća i s manjim brojem radnika, a koja rade s motornom snagom većom od jedne konjske snage, odnosno sa strojevima ili materijalom koji mogu da budu opasni. U takovim ormarićima treba da bude flaster zavoj, nekoliko komada gotovog zavoja u omotu, zavoj-patrone kakove smo imali za vrijeme rata. U ormariću treba da bude osim drugog materijala za zavoje još i jodove tinkture i ulja za opekline. Nadalje treba da se u svakom ormariću nalaze još jedna anatomska pinceta i škare za rezanje omota, Esmarch-guma za obustavljanje krvarenja i 4 komada udlaga, šina, za povoj u slučaju preloma kosti. Ovi ormarići koje je predložio Središnji ured određeni su po Ministarstvu socijalne politike i narodnog zdravlja već 1930 godine. Ipak je velika rijetkost da se nađe u preduzećima ormare s valjanim materijalom za prvu pomoć. Našli smo i u većim štamparijama vrlo često takav materijal za prvu pomoć koji je opasan za život i zdravlje ozlijeđenoga. Veliki omoti vate ili gaze otvaraju se naime u slučaju male ozljede, uzme se malo vate iz tog omota, omot ostaje nakon toga otvoren, a vata u njemu postaje prašna i prljava, opasna za život unesrećenoga. Ako se upotrebljavaju propisani mali omoti, patrone u kojima se nalazi sve što treba za pojedini zavoj, onda ostaje drugi materijal u ormariću čist i neoštećen.

Radnici sami moraju da paze da se u preduzećima nalaze ovi ormari za prvu pomoć i da je barem jedan od radnika upućen kako treba pružiti prvu pomoć. U propisanom ormaru nalazi se kratko uputstvo kako treba postupati pri davanju prve pomoći u slučaju nesreće. Teže ranjena čovjeka treba po mogućnosti odmah položiti na krevet, na nosiljku, ili, ako toga nema, na pod da leži dok mu povezujemo ranu. Može se naime dogoditi da ranjeni čovjek padne u nesvijest, da se kod toga sruši na zemlju i da se još teže ozlijedi. Onesviještena čovjeka, ako mu je lice jako crveno ili modrikasto, treba tako smjestiti da mu glava bude visoko položena. Ako je lice onesviještenoga blijedo, treba ga

položiti tako, da mu je glava niža od tijela, da visi, da se krv vrati u glavu. Treba u svakom slučaju otvoriti ovratnik i sve što ga steže oko vrata ili oko pasa tako, da mu ništa ne smeta u disanju. Ako se lice onesviještenoga pere hladnom vodom, vratiće se on obično brzo k svijesti. Ako ne dođe k svijesti, treba ga oživljavati na drugi način, umjetnim disanjem, jer ako se onesviješteni čovjek prepusti svojoj sudbini, može teška besvjestica da prijeđe u zamrlost, a može da nastupi i smrt.

Umjetno disanje vrši se obično tako, da se grudni koš oko 15 puta u minuti energično i ritmički proširuje i steže. Katkada zatvara jezik kod teške nesvjestice ulaz u grlu i sprečava na taj način umjetno disanje. U takovim slučajevima treba donju vilicu porinuti naprijed i tako otvoriti usta i ulaz u grlo... Možemo jezik i neposredno rukom ili pincetom uhvatiti i naprijed povući. Umjetno disanje treba katkada vršiti vrlo dugo, dva sata, a po potrebi još duže.

Najčešće su posljedice nesreće rane. Rane laik ne treba da ispire. Okolicu rane treba namazati jodovom tinkturom tako, da se uzme malo čiste vate na čistu pincetu koja se nalazi u ormariću i umoći u jodovu tinkturu. Ranu samu ne treba namazati jodovom tinkturom ni drugim sredstvima. Nikako ne smijemo dirati ranu prstom ili drugim predmetima. Iz rane smijemo prilikom prve pomoći izvaditi samo grubu nečistoću, komadiće stakla ili tkanine od odijela i slične stvari, i to samo čistom pincetom. Ranu treba što prije pokriti čistom gazom i to tako, da se zavojnu patronu oprezno otvori, a da se kod toga gaza ne dira prstima, već da se čista i nedirnuta stavi na ranu i poveže. S malim ranicama treba postupati isto tako oprezno i čisto kao s velikim ranama.

Na male rane ne treba staviti zavoj iz patrone. I tu treba namazati okolicu jodovom tinkturom, a onda staviti na ranu gazu od malog komada flaster zavoja koji se nalazi u svakom dobrom ormariću za prvu pomoć. U svakom slučaju ozljede treba otkriti barem one dijelove tijela unesrećenoga koji su u okolini same rane. Vidjeli smo slučaj gdje se u ime prve pomoći vidljiva rana na ruci povezala dobrim zavojem, a unesrećeni je na putu do ljekara skoro umro, jer je krvario iz druge mnogo opasnije rane koja se nalazila na gornjoj mišici, a da za ovu ranu niko nije znao, pa ni sam ozlijeđeni.

Opasno je staviti na rane otopine »karbola«. Jedan je radnik izgubio desni palac, jer mu je poslovođa na neznatnu ogrebotinu stavio povoj s prejakom otopinom karbola. Vidimo još danas katkada da se na svježe rane meću paučina, konjska mokraća, kravlje blato i da se čine slične barbarske grješke, posljedice praznovjerja i gluposti. Svaki inteligentni radnik treba da pobija takovo opasno praznovjerje. Kod prve pomoći treba postaviti na ranu čisti povoj i ništa drugo.

Ako rana krvari, treba obustaviti krvarenje. Obično prestaje krvarenje i kod većih rana dosta brzo, naročito, ako smo dobro povezali ranu. Ako krvarenje ipak neće da stane, ako krv curi ili štrca iz rane, postoji opasnost za život unesrećenoga. Prosječno ima odrasli čovjek oko 5 kilograma krvi, a smrt će nastupiti obično samo onda, ako čovjek izgubi naglo oko polovice svoje krvi. Mnogo bi se života spasilo, kad bi ljudi znali da se u običnim slučajevima može dosta lako zaustaviti krvarenje iz rana. Obično dostaje malo čvršći povoj. Krv teče u žilama kucavicama od srca prema krajevima tijela, a u krvnim žilama od krajeva tijela prema srcu. Obično su krvarenja iz žila kucavica opasnija. Ako nije uspjelo običnim čvrstim povojem obustaviti krvarenje, onda treba ozlijeđeni dio tijela iznad mjesta ozljede, a bliže k srcu, čvrsto stegnuti gumenim zavojem koji se nalazi u ormariću za prvu pomoć — dok krvarenje ne stane. Ako nema gumenog zavoja, lako je zamijeniti gumeni zavoj naramenicama, u kojima ima gume. Ako nema ni toga, onda ćemo sebi pomoći običnom maramicom koju ćemo stegnuti pomoću štapića ili žlice tako jako, da krvarenje stane. Ovakav stegnuti povoj ne smije da leži

duže od 1—2 sata besprekidno, jer inače može da dođe do oštećenja onih dijelova tijela koje smo izlučili iz krvotoka. Događa se da je ponekad teško zaustaviti krvarenje iz nosa, jer se kod toga postupa obično vrlo nepravilno. Bolesnik treba da sjedi ravno, a glava ne smije da mu bude nagnuta ni naprijed ni natrag. Onu stranu nosa koja krvari treba prstom čvrsto pritisnuti, onda krvarenje obično prestane. Ako ne stane, treba vatom ispuniti onu stranu nosa iz koje curi krv tako, da pritisak vate na žilicu koja krvari obustavi krvarenje.

Na opekline ćemo staviti povoj od gaze ili od druge čiste tkanine koju smo dobro umočili u masnu tekućinu koja se nalazi u ormariću za prvu pomoć. To je voda vapnenica i laneno ulje. Ako nema toga ulja, onda je i obično čisto ulje dobro.

Ako je kost ruke ili noge slomljena, ako je ruka ili noga iščašena, onda unesrećeni ima vrlo jake bolove i obično ne može da upotrebljava ozlijeđenu ruku ili nogu. Obično vidi i laik da se oblik ruke ili noge promijenio. U ovakovim slučajevima treba u prvom redu paziti na to da se spriječi svako suvišno gibanje ozlijeđenog dijela tijela. To boli, i može biti opasno. Na ozlijeđeni dio tijela postavljaju se šine. Ako ih nema, upotrebićemo mjesto šina daščice, štap ili drugi predmet koji može da zamijeni šinu. Ako se radi o prelomu noge, može se prelomljena noga privezati za zdravu nogu koja služi mjesto šine. Šine treba najprije podložiti vatom ili namjesto vate drugom mekanom tkaninom ili maramom ozlijeđenoga. Šinu ćemo postaviti na ozlijeđeni dio tijela tako, da ona pokriva i dva susjedna zgloba, a onda se pričvrsti zavojem. Samo ako smo tako postupali, spriječićemo da se prelomljena kost giba. Kod stavljanja zavoja treba prije svega čvrsto uhvatiti i nepomično držati prelomljenu ruku ili nogu, i to jednom rukom iznad, a s drugom ispod mjesta preloma. Ako ostajemo nepomični dok za-

voj nije svršen, uštedićemo ozlijeđenome mnogo boli, i samo onda će zavoj biti dobar.

Središnji ured izdao je plakat s vrlo instruktivnim slikama u kojima je zorno prikazano kako treba postaviti zavoj na rane, ili kako treba postupati u slučaju preloma kosti, kako treba vršiti umjetno disanje itd. Plakat gotovo ništa ne stoji, on bi morao da bude smješten na vidnom mjestu u svakoj štampariji.

U slučaju nesreće od električne struje valja unesrećenoga odmah osloboditi veze sa strujom. Ako se kod toga ne postupa vrlo oprezno i stručno, može da strada i onaj koji želi da spasi unesrećenoga. Unesrećenoga koji je još u dodiru sa strujom, koji još drži žicu ili prekidač u ruci, ili koji leži na prekinutoj žici, smijemo da uhvatimo samo onda, ako smo obukli gumene rukavice. Ako ih nemamo, moramo umotati ruke u debele, suhe, vunene ili svilene krpe; prije nego što dodirujemo tijelo unesrećenoga, treba da stanemo na suhu debelu dasku, na drveni stolac, na debelu staklenu ili porculansku ploču. Još bolje je dodirnuti tijelo samo suhim drvenim štapom. Naročito je opasno dotaći se tijela ili odijela unesrećenoga mokrom rukom, stajati kod toga na mokrom podu, imati na nogama mokre cipele.

Pošto smo čovjeka koji je stradao od električne struje oslobodili te veze tako, da smo odmah prekinuli struju, napravili kratki spoj ili oslobodili ga na koji drugi način od struje, treba upotrebiti umjetno disanje, ako se unesrećeni bio onesvijestio.

Kod spasavanja utopljenika može da strada i spasilac, ako nije vrlo spretan plivač. Utopljenik često uhvati u divljem strahu rukom ili nogom spasioca tako grčevito, da mu onemogući plivanje i da ga povuče u dubljinu. Treba se dakle utopljeniku približavati straga, uhvatiti ga za lice, za glavu, ili za kosu i plivati s njim natraške. Tako neće moći da zahvati spasioca rukama ili nogama. Poslije dolaska na kopno treba položiti utopljenika tako, da mu voda može da iscuri iz

nosa i iz usta. Ako je onesviješten, treba upotrebiti umjetno disanje.

Kod otrovanja, ili kad sumnjamo da postoji otrovanje, treba odmah zvati ljekara. Treba nastojati da se sazna o kakvu se otrovanju radi. Treba dakle čuvati i pokazati ljekaru čašu iz koje je otrovani pio otrov i paziti da se sačuva ostatak otrova; treba sačuvati i bljuvotine da ih ljekar vidi. Iz želuca se otstranjuje otrov bljuvanjem. Bljuvanje se izaziva škakljanjem ždrijela perom ili prstom, a i tako da se daje piti mnogo tople vode. Ne smijemo dražiti na bljuvanje, ako je uzet otrov koji izjeda tkivo želuca, na primjer jaka kiselina ili lužina. U takovim bi se slučajevima mogao oštećeni želudac razderati od jakog bluvanja. Kod trovanja lužinom dajemo unesrećenome piti octa, kod otrovanja kiselinom razrijeđene lužine, sode bikarbone, sapunice ili krede.

Trovanje od alkohola, pijanstvo, može katkada da bude i neposredno opasno za život pijanca. Čovjek može da se u potpunom pijanstvu onesvijesti. Treba ga onda izvesti na svježi zrak, položiti ga na krevet ili na pod i paziti na njega da ne učini zlo sebi ili drugome. Ako bljuje, treba mu glavu okrenuti na stranu ili nagnuti glavu naprijed da mu bljuvotina ne bi zašla u grkljan, jer ga može udaviti. Ako mu je lice blijedo, može mu se dati jaka crna kava.

Kod grafičara vidimo često trovanja olovom. To su obično kronična trovanja. Ipak treba upozoriti grafičkog radnika da odmah potraži ljekarsku pomoć, ako pokazuje napadno bljedilo, ako pati od zatvorenosti, ako je napadno umoran, ako ima grčeve u trbuhu, ako mu drkće ruka, ili ako mu se na zubnom mesu pokazuje sivi rub.

Ozljede su kod grafičara dosta česte. Napadno je da su u štamparijama — i ako tu rade inteligentni radnici, i ako su i poslodavci grafičkih preduzeća obično ljudi koji pripadaju uplivnom dijelu narodne inteligencije, — vrlo rijetki ispravni ormarići za prvu pomoć, a još rjeđi radnici koji su svršili kurs za prvu pomoć. Zaista nije tako velika žrtva žrtvovati kroz nekoliko nedjelja dnevno sat-dva slobodna vremena za spas života i zdravlja svojih drugova. U svakom čovjeku živi prastari iskonski nagon da pomogne čovjeku koji je unesrećen. Vidimo katkada i herojski samoprijegor gdje spasilac stavlja na kocku vlastiti život kod spašavanja čovjeka koga valjda nikada u životu nije ni vidio. Treba ovaj plemeniti nagon spašavanja održati i pojačati; on je utješna pojava danas, u vremenu razočaranja i degradacije mnogih ljudskih vrednota. A grafičari bi trebali da budu i u ovome radu avangarda radništva.

Dr. Željko Hahn

POPIS STRUČNIH KNJIGA NA NAŠEM JEZIKU NALAZI SE NA STRANICI 186

Značajniji događaji u našoj stručnoj i sindikalnoj historiji

1400

Rodio se Johann Gutenberg-Gensfleisch u Mainzu.

1460

Gutenberg završio štampanje prvog djela većeg obima pod imenom »Catholikon«.

1468

Zaklopio oči najveći pronalazač sviju vjekova Johannes Gutenberg.

1483

Štampana prva staroslovenska knjiga u Mlecima (Veneciji) pod naslovom »Misal po zakonu rim. dvora«.

1493

Štampana u Mlecima prva knjiga ćirilskim pismom pod naslovom »Časoslov«.

Uredio prvu tiskaru na Cetinju jeromonah Makarije.

1494/95

Osnovana prva štamparija na Obodu kod Cetinja (Đurađ Crnojević).

1507

Osnovana prva štamparija u Zagrebu.

1529

Otvorio štampariju u Goraždama u Hercegovini Božidar Vuković.

1552

26—V otvorena prva štamparija u Beogradu (Radiša Dmitrović).

1570

Knez Juraj Zrinjski st. utemeljio štampariju u Nedelišću (Međumurje).

1575

Osnovana štamparija u Ljubljani.

1660

Otvorena Isusovačka štamparija u Zagrebu. (Prenesena iz Ljubljane).

1690

Započela sa stalnim radom štamparija Pavla Vitezovića (Rittera) u Zagrebu.

1789

Izlaze prve novine u Zagrebu pod imenom »Kroatischer Korespondent«.

1791

Grk Markides Pulja izdaje u Beču prve srpske novine.

1797

Izlaze prve novine u Ljubljani pod imenom »Lublanske novize«.

1811

Stavljen u pogon prvi brzotisni stroj (Schnellpresse), pronašao ga Friedrich König.

1826

1—VII izlazi prvi broj lista »Luna, Agramer Zeitschrift« u Zagrebu.

1831

21—V prispio materijal za prvu državnu tipografiju u Beogradu. Materijal je dovezen iz Petrograda (Lenjingrada).

1835

9—IX izišla iz štampe prva knjiga štampana u Državnoj štampariji u Beogradu.

1834/35 po st.

5—I započinje redovno izlaženje lista »Novine Srbske«, (danas Službene novine kraljevine Jugoslavije).

1835

5—I izlazi prvi broj lista »Horvatske Novine« (danas Narodne novine, službeni list Kr. banske uprave

Savske banovine). U toj godini Dr. Ljudevit Gaj otvara vlastitu štampariju.

1837

Utanačen prvi kolektivni ugovor u Gajevoj štampariji.

1849

8—IX započinje se prva uplata u osnovanu bolesničku blagajnu zagrebačkih tipografa.

1866

Otvorena prva štamparija u Sarajevu (Ignjat Sopron), i iste godine postaje vilajetska štamparija, danas državna.

23—VIII izabran u Zagrebu prvi odbor sa zadatkom da poradi oko postavljanja čvrstih temelja tipografske organizacije.

1867

23—XI održan prvi sastanak tipografskih radnika u Ljubljani u svrhu osnutka organizacije.

1868

6—II potvrđena su pravila tipografske organizacije u Ljubljani.

1869

16—X izlazi prvi broj tipografskog glasila »Glasnik zagrebačkih knjigotiskarah«.

1870

4—VII potvrđena su pravila Tipografskog društva u Zagrebu.

24—VII održana prva redovita skupština zagrebačkih tipografa.

1871

Koncem godine nastaje štrajk zagrebačkih tipografa zbog poboljšanja radnih i plaćevnih uvjeta.

1872

Franjevci otvorili prvu štampariju u Mostaru.

1875

20—XII potvrđena su prva pravila Družine tipografskih radnika u Beogradu.

1883

Osnovana prva srpska privatna Foto-litografija u Beogradu. Vlasnik Marko Ivanišević.

1884

Izrađen slagaći stroj »Linotype« po nacrtima Otta Mergenthalera.

1885

14—I potvrđena pravila Tipografskog pevačkog društva »Jakšić« u Beogradu.

1892

Izabran Ljudevit Wieser pretsjednikom Tipografskog društva, na kojem je položaju ostao neprekidno do 1906 godine.

Buknuo veliki štrajk tipografa u Zagrebu.

1893

15—II izašao prvi broj »Tipografskog Vesnika« u Beogradu.

14—VII proslava 400 god. Obodske štamparije na Cetinju u Crnoj Gori.

1894

Učinjen prvi pokušaj, da vlasti odobre pravila i dopuste rad »Knjigotiskarskom bolesničkom i potpornom društvu u Sarajevu«.

1895

Osnovan je u Zagrebu uz šegrtsku školu na Kaptolu posebni tečaj za tiskare i slagare, u kome se predavalo osim ostalog: čitanje rukopisa jezika hrvatskoga ili srpskoga, njemačkog, jevrejskog, latinskog, grčkog i staroslovenskog.

1896

11—III podignut spomenik na Kalimegdanu u Beogradu pjesniku Đuri Jakšiću. Spomenik je podigla Družina tipografa u Beogradu.

1897

»Zemaljska tiskara« u Zagrebu nabavlja prvi slagaći stroj sistema »Typograph«. 1899 god. nalaze se u tom poduzeću tri slagaća stroja istog sistema.

1898

15—I izašao prvi broj »Hrvatskog tipografa«, glasila za interese tipografskih radnika, s uvodnim člankom pod naslovom »Rieč našim čitateljima«. Urednik Stjepan Timet.

Uveden u Srbiji strogi tiskovni zakon, po kome se pored kaucije na mjesto odgovornog urednika moglo postaviti lice s najmanje 30 godina i fakultetskim obrazovanjem.

1900

6—X proslavljen u Zagrebu prvi put Gutenbergov dan u spomen 500-godišnjice rođenja Johannesa Gutenberga. Tom prigodom »Hrvatski tipograf« izlazi u svečanom obliku.

20—XI umro je Đuro Mihelčić, vođa štrajkaša velikog tipografskog štrajka u Zagrebu god. 1892—1893.

1902

Veliki tipografski štrajk u Beogradu.

1903

11—I potpisale su sve zagrebačke štamparije tarifu.

1—V odobrena prva Pravila Tipografskog bol. i potp. društva u Sarajevu.

15—V umro Dragutin Kahle, prvi pretsjednik tipografskog društva u Zagrebu. (Rođen 11—I—1847).

17—V održana glavna skupština Tip. bol. i potp. društva u Sarajevu.

20—V održana je prva sjednica prve uprave Tip. bol. i pot. društva pod pretsjedništvom Franje Stepaneka.

29—VI prva Gutenbergova proslava sarajev. tipografa.

1904

1—I pristupilo tipografsko društvo u Sarajevu Knjigotiskarskoj internacionali.

7—III proradio prvi rotacioni stroj u Beogradu kod Svetolika Savića, štampara i novinara.

17—VI proveden uspješni štrajk slagara kod novina u Zagrebu.

1—VII otvorena Državna markarnica u Beogradu. U njoj se izrađuju marke i ostale monopolske tiskanice.

1905

6—III stupila na snagu tarifa za grad Osijek.

3—IX osnovan »Tipografski veslačko-pecački klub« u Beogradu. Radio do 1906.

4—IX obavljeno je preseljenje društvenih prostorija zagrebačkih tipografa iz Radićeve (Duge) ulice 32 u sadanje prostorije u Primorskoj ulici 2.

12—X konstituirao se prvi odbor »Grafičkog kluba Dobrotvor« u Zagrebu.

6—XI potpisana prva tarifa za slagare, strojare i stereotipere na 3 god. u Sarajevu.

Novembra mjeseca nalazi se u Zagrebu u pogonu šest slagaćih strojeva sistema »Linotype«.

1906

18—IV osnovano Tipografsko radničko pevačko društvo »Jedinstvo« u Beogradu.

28—IV umro u Sarajevu Mićo Sokolović, knjigovezac, jedan od osnivača socijalno-demokratskog pokreta u Bosni.

30—IV do 6—V traje generalni štrajk u Bosni.

U toj godini nalaze se u Sarajevu Nikola Vukojević i Sveto Cvijanović-Obilić, vođe generalnog štrajka.

Mjeseca decembra uspješno završen pokret u Beogradu za kolektivni ugovor.

1907

Izabrana prva Tarifna komisija u Sarajevu.

6—XI potpisana prva napredna tarifa za Bosnu i Hercegovinu.

1909

16—IV umro je prvi urednik »Hrvatskog tipografa« Stjepan Timet.

1—V izašao je prvi broj lista »Glas slobode« u Sarajevu.

30—X umro je posljednji potomak loze Gutenbergove — barun Molsberg.

13—XI nastao veliki štrajk knjigovezaca u Zagrebu, koji je nakon 17 dnevne borbe s uspjehom završen.

Započela je izlaziti grafička stručna smotra »Gutenberg« u Zagrebu.

Osnovana socijalno-demokratska stranka.

1910

10—VIII otpočinje s radom Društvo knjigovezačkih radnika u Sarajevu.

1912

Osammjesečni štrajk tipografa u Sarajevu.

13—I započeo rad na prvom slagaćem stroju u Beogradu sistema Typograph. (Štamparija K. Horovitz).

1—V započeo rad na prvom slagaćem stroju sistema Linotype u štampariji »Pijemont« u Beogradu. (Vlasnik Ljuba Jovanović-Čuba).

3—V do 26—VI raspušteno tipografsko društvo u Sarajevu.

1913

Koncem godine umro Nikola Vukojević u Zagrebu.

1914

28—I umro Milan Miličević, tipograf, sekretar Upravnog odbora prve Radničke komore u kraljev. Srbiji.

14—IV prilikom prvomajske proslave u Beogradu štamparski naučnici obrazovali zasebnu grupu u manifestacionoj povorci.

1916

26—III prenesena Državna štamparija iz Beograda na Krf (Grčka).

1917

21—VII izišao ponovno »Hrvatski tipograf« kojemu je zadnji broj izišao 11—VII—1914.

18—XI održan u Zagrebu prvi sastanak pomoćnog osoblja u svrhu osnivanja organizacije.

U decembru izbio prvi pokret pomoćnih radnica u Zagrebu.

1918

5—V započeo štrajk grafičkih radnika u Zagrebu za poboljšanje materijalnog stanja.

1919

Početkom marta izbio štrajk u Osijeku. Štrajk uspješno završen posredovanjem pok. V. Kokolja 18—III.

Početkom travnja započeo ponovno izlaziti »Tipografski glasnik« u Beogradu. Prvi broj izašao je ispod stroge cenzure potpuno iskasapljen. Na prvoj stranici bila su osim glave lista još tri retka teksta.

4—V umro je u Beogradu Vjekoslav Kokolj. Sahranjen je 12—V u Zagrebu u zajednički grob sa pok. Nikolom Vukojevićem.

Jula mjeseca započela je akcija oko organizovanja pomoćnog osoblja u Sarajevu, a već 22—VI nastaje štrajk.

23 i 24—VII poslodavci Sarajeva izbacili iz radionica sve grafičko radništvo.

Koncem augusta uspješno završen pokret u Sarajevu s povišenjem plaća za neko 60%.

Godišnjoj skupštini koja se održavala 7—IX u Zagrebu podnesen je prijedlog za ujedinjenje tipografskih društava Jugoslavije u jedan savez.

17—IX konferencija za ujedinjenje tipografskih organizacija u Sarajevu. (Beograd, Sarajevo, Split i Vojvodina).

24—IX uspješno završen štrajk tipografa u Zagrebu.

Istovremeno započeo je pokret u Ljubljani.

7 i 8—XII održana je u Zagrebu konferencija delegata sviju tipografskih organizacija u cilju ujedinjenja.

Početkom decembra uspješno je završen pokret u Splitu i Ljubljani.

»Hrvatski tipograf« donosi u decembarskom broju, na osnovu sačuvanih dokumenata, da je prvi pokret tipografa buknuo godine 1534. u Parizu.

1920

1—II organizovani beogradski tipografi pripremili prvi kongres za ujedinjenje tipografskih organizacija. Kongres se održavao 1, 2 i 3—II u Sarajevu.

3—III potpisana prva tarifa novoga saveza.

21—III prigodom izbora za gradsku općinu u Zagrebu radnički blok dobio od 17.000 predanih, 7000 glasova sa 20 mandata.

23—III sarajevska tipografska organizacija pristupa u novostvoreni savez.

31—III izašao prvi broj »Grafičkog radnika« u Beogradu.

19—IV beogradski štamparski poslodavci izbacili iz radionica sve grafičko radništvo. (Tipografi su bili izvan radionica 10 nedjelja, a knjigovesci 14 nedj.).

27—VI proslavilo je Hrvatsko tipografsko društvo 50-godišnjicu uspješnog opstanka organizacije.

16—IX započeo štrajk u Štamparskom zavodu u Zagrebu (Gundulićeva ulica). Štrajku su se priključili i građevinarski radnici zaposleni na gradnji nove zgrade za štampariju.

6—XI konferencija za ujedinjenje u Beogradu.

15—XI »Hrvatski tipograf« donosi osnovu pravila Saveza grafičkih radnika-ca Jugoslavije.

6, 7 i 8—XII održan je Kongres ujedinjenja u Zagrebu, i tada je stvoren Savez grafičkih radnika-ca Jugoslavije sa sjedištem u Zagrebu. Djelokrug saveza proteže se na cijelu državu.

15—XII nakon 23 godine izlaženja objavio je »Hrvatski tipograf« da po odluci Kongresa ujedinjenja i po statutima Saveza grafičkih radnika-ca prestaje izlaziti.

19—XII uputilo je Hrvatsko tipografsko društvo u Zagrebu poziv na t. zv. likvidirajuću skupštinu samostalnosti, a na koncu poziva bile su ove riječi: Drugovi i drugarice! Pošto u prošlosti našoj imamo da tražimo uzroke našoj današnjoj moćnoj formaciji, to nam je sveta dužnost, da svi do jednoga prisustvovanjem ovoj skupštini odamo poštu časnoj našoj prošlosti — Hrvatskom tipografskom društvu!

1921

1—I jedinstveni savez otpočeo s djelovanjem.

1—II po drugi put zatvorena sarajevska grafička organizacija.

23—III Ban Hrvatske i Slavonije odobrio prva pravila Saveza grafičkih radnika-ca Jugoslavije.

1—III izašao prvi broj »Grafičkog radnika«, organa SGRJ.

9—IV otvorene su prostorije SGRJ koje je vlast zatvorila 30—XII—1920, a sva konfiskovana imovina vraćena.

1—VI dopušten rad sarajevskoj organizaciji.

26—VII umro Kosta Mandrina, dobrotvor grafičkih radnika u Beogradu.

12—XII započeli su pregovori za uređenje tarife za cijelu zemlju.

1922

7—V održan je prvi redoviti kongres SGRJ.

20—V osnovan je Sport klub »Grafičar« u Beogradu.

4—IX osnovan Lokalni fond u Sarajevu.

1923

1—I izašao je prvi broj »Grafičke revije«.

Osnovana »Grafička štedovna zadruga« u Sarajevu.

1924

11—III umro je vođa radnika, dugogodišnji funkcionar i pretsjednik SGRJ Vilim Bukšeg. (Bio je ministar za ishranu i obnovu zemlje).

13—III otvorena Prva tvornica papira u Beogradu. (Vlasnik Milan Vapa).

13—VII održan II redoviti kongres SGRJ u Beogradu.

Sve sarajevske knjigoveznice (osim jedne) otkazale tarifu.

1925

21—II Grafičko tamburaško društvo »Sloga« u Beogradu priredilo svoj prvi koncerat.

Potpisana druga jedinstvena tarifa.

1—IX održan je prvi grafički prosvjetni kongres u Leipzigu.

1—XI započeo je veliki štrajk grafičkih radnika u Beogradu, koji je trajao do 15—V 1926.

1926

27—VIII umro Đuro Ban, tipograf, prvi sekretar sarajevske organizacije.

30—VIII organizovana »Omladinska grupa« na prvoj konferenciji u Beogradu.

Osnovan S. k. »Grafičar« u Sarajevu.

1927

4 do 12—XII priređena je u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu prva međunarodna izložba novina. Izložbu je priredio tadanji Centralni naobrazbeni odbor i Esperantska sekcija grafičkih radnika.

1928

25—II osnovan S. k. »Grafičar« u Nišu. Postojao do 1930 godine.

1929

22—IV beogradski tipografi priredili prvu izložbu novina u grafičkom domu.

29—V osnovana je Grafička umjetnička grupa »Nikola Vukojević« u Nišu. Radila do 1930.

1930

29—I potpisana nova tarifa.

10—II sklopljen je s beogradskim grafičkim poslodavcima specijalni »Protokol sporazuma« za rad u grafičkim preduzećima.

2—III osnovano Grafičko humano društvo »Milan Milićević« u Beogradu. Svrha je društvu odijevanje sirotne djece grafičkih radnika.

7—VI otvoren je novi grafički dom u Beogradu. (Ulica Luj Bartu-a 3).

31—VII umro Josip Ovčariček, dugogodišnji funkcionar.

9—VIII održana je prva prosvjet. konferencija u Splitu.

Koncem avgusta proslavio je Grafički klub »Dobrotvor« u Zagrebu 25-godišnjicu opstanka.

4 do 13—X priređena je velika izložba štampe u Zagrebačkom zboru.

28—XII osnovan Grafički šah klub u Beogradu.

1931

1—I izašao je izvještaj o 10 godišnjem radu SGRJ.

25—I primljena su pravila Kluba mašinskih slagača u Beogradu.

1932

1—V izašao prvi puta u »Grafičkom radniku« prilog »Mladi grafičar«.

25—VI izvršeno je sa strane grafičkih poduzeća u Zagrebu izbacivanje radnika.

29—VII osnovan S. k. »Grafičar« u Skoplju.

Osnovana Zadružna knjigoveznica u Sarajevu.

1933

5—X potpisana nova tarifa.

28 i 29—X održani izbori za Radničke komore.

27—XI održan je izvanredni kongres SGRJ na kojem su prihvaćena pravila koja omogućuju širu financijsku samostalnost organizacijama.

28—X osnovana je Internacionalna grafička esperantska liga (IGEL) sa sjedištem u Zagrebu. U ligu su pristupili grafički radnici esperantisti iz Švedske, Nizozemske, Engleske, Finske i Norveške. Sjedište lige bilo je u Zagrebu do 20—V 1934, a poslije je preneseno u Oslo (Stockholm).

1—VI osnovan je Klub knjigovezačkih radnika u Beogradu.

1934

1—X umro je Bogoslav K. Jošt, sekretar SGRJ, pretsjednik Prosvjetne centrale, itd.

*

Napomena. Oznaka datuma podataka iz Beograda do 1920 g. imadu se razumijevati po starom kalendaru. — Kako je ovo početak građe naših historijskih datuma, to se umoljavaju svi koji znadu za pojedine datume važne za našu historiju, a ovdje nisu navedeni, da ih sa kratkim opisom šalju na Prosvjetnu centralu SGRJ.

Savez grafičkih radnika-ca Jugoslavije Zagreb

Primorska ulica 2 II — Telefon int. 8166

Centralna uprava: Pretsjednik Vellaj Stjepan, potpredsjednik Špilko Franjo, sekretar Štark Eugen, blagajnik Duić Nikola, Grubešić Franjo, Kamnatnik Josip, Metzner Daniel, Kosalec Milan.

Prosvjetna centrala: Pretsjednik Pipinić Josip, potpredsjednik Tržan Vjekoslav, tajnik Keimel Jakov, blagajnik Truban Ivan, knjižničar Malzl Viktor, Sušin Rajmund, Jerele Robert.

Financijska kontrola: Pretsjednik Leibner Stjepan, Kubiny Bogoslav, Kunc Rudolf.

Delegati Centralnog vijeća: Beograd: Đurašinović Savo, Popović Drago; Ljubljana: Kosem Drago, Guzina Aleksandar; Novi Sad: Pajtin Stevan, Meštrović Ivan; Sarajevo: Ramljak Ilija, Knežević Mihajlo; Zagreb: Linhart Julio, Pistotnik Josip.

Savezna organizacija SGRJ Beograd

Luja Bartua ulica 3 — Telefon 21896

Upravna tijela organizacije:

Upravni odbor: Pretsjednik drug Sava Đurašinović, potpretsjednik Nikola Masniković, sekretar Milan Rosandić, blagajnik Dimitrije Đorđević, računovođa Nikola Krstić, statističar Petar Androšević. — Poslovođa Mihailo Petrović. — Sjednice se održavaju četvrtkom i nedjeljom.

Tarifna komisija: Pretsjednik Drago Popović, potpretsjednik Nikola Stefanović, sekretar Radomir Mladenović. — Sjednice se održavaju petkom.

Nadzorni odbor: Pretsjednik Avram Levi, potpretsjednik Dušan Blagojević, sekretar Nikola Mlađan.

Odbor za Dom: Pretsjednik Nikola Masniković, sekretar Vitomir Jonić, blagajnik Ivan Fružić.

Prosvjetni odbor: Pretsjednik Petar Atanacković, potpretsjednik Dimitrije Đorđević, sekretar Karlo Similenji, blagajnik Aladar Karpinski, knjižničari opće knjižnice Aleksandar Božić i Stevan Jovanović, knjižničar stručne knjižnice Čedomir Medurić. — Sjednice se održavaju ponedjeljkom.

Stručni klubovi:

Klub mašinskih slagača. Osnovan 1931 godine. Pretsjednik Milan Tobdžić, potpretsjednik Mihajlo Kostić, sekretar Bogdan Štrbac, blagajnik Vojislav Jelenković. — Članarina 5 dinara nedjeljno. Potpora poslije uplaćene 52 nedjelje, po 50 dinara nedjeljno, kroz 13 nedjelja.

Klub štamparskih mašinista. Osnovan 1931 godine. Pretsjednik Drag. Petković, potpretsjednik Jovan Bauer, prvi sekretar i blagajnik Čedomir Medurić, drugi sekretar Milan Stanimirović. — Članarina 5 dinara nedjeljno. Potpora poslije uplaćene 52 nedjelje, po 35 dinara nedjeljno, kroz 26 nedjelja.

Klub knjigovezaca i kartonažera. Osnovan 1934 godine. Pretsjednik Dragutin Igl, potpretsjednik Đorđe Knežević, sekretar i blagajnik Žarko Savić. — Članarina 2 dinara nedjeljno. Potporu ne daje.

Klub ručnih slovoslagača. Osnovan 1935 godine. Pretsjednik Dimitrije Jeremić, potpretsjednik Milorad Gavrilović, prvi sekretar Karlo Similenji, drugi sekretar Milutin Jakovljević, blagajnik Petar Grünfelder. — Upisnina 5 dinara, članarina 2 dinara nedjeljno. Potpore za sada ne daje.

Klub lito-kemigrafa. Osnovan 1935 godine. Pretsjednik Nemanja Lazarević, sekretar Maks Brumer, blagajnik Taško Ilić. — Članarina 8 dinara nedjeljno. Potpore za sada ne daje.

Kulturni i sportski klubovi:

Radničko tipografsko pjevačko društvo »Jedinstvo«. Osnovano 1906 godine. Pretsjednik Dragomir Popović, potpretsjednik Ivan Štivić, sekretar Miloš Švabić, blagajnik Radomir Mladenović. Horovođa gosp. Alfred Pordes, dirigent Beogradske opere. — Izdržava se iz Kulturnog fonda i članarine od 1.— dinar nedjeljno. Aktivnih pjevača ima 103.

Radnički sportski klub »Grafičar«. Osnovan 1922 godine. Pretsjednik Ilija Čarnić, potpretsjednik Borivoje Petković, sekretar Milan Rosandić, blagajnik Milan Otašević, ekonomi Branislav Jovanović i Žarko Savić. Klub igra u prvom A razredu Beogradskog loptačkog potsaveza. Izdržava se iz kulturnog fonda.

Grafičko muzičko društvo »Sloga«. Osnovano 1924 godine. Pretsjednik Ljubomir Branović, potpretsjednik Aleksandar Božić, sekretar Ljubomir Tošić, blagajnik Milan Otašević, arhivar Živojin Vojković. Dirigent gosp. Karlo Tarter, kapelnik. Izdržava se iz Kulturnog fonda i članskog uloga od 1 dinara nedjeljno. Aktivnih muzičara ima 12.

Grafičko humano društvo »Milan Milićević«. Osnovano 1930 godine. Pretsjednik Dragomir Popović, sekretar Šemza Sijerčić, blagajnik Radomir Mladenović. — Društvo svake godine oblači djecu naših umrlih i besposlenih članova. Članarina je 1 dinar nedjeljno.

Grafički šahovski klub. Osnovan 1931 godine. Pretsjednik Aladar Karpinski, sekretar Sreten Đorđević, blagajnik Franja Brajner. Članarina 1 dinar nedjeljno.

Prosvjetna sekcija grafičke omladine. Osnovana 1933 godine. Sekretar Aleksandar Božić, blagajnik Aleksan-

dar Malušević. Članarina 1 dinar mjesečno. Ova sekcija radi pod nadzorom Prosvjetnog odbora i ne može istupati javno i samostalno.

Adrese povjerenika:

Zemun: Ivan Brmbolić, Radnička Komora
Skoplje: Andrija Oliveti, Mokranjčeva 37
Niš: Bora Vujaklija, Zvečanska 7
Leskovac: Vučić Obradović, Pop Miluna 1
Bitolj: Boris Nikolić, Radnička Komora
Pančevo: Tiringer Jovan, štamparija Berger, Kralja Petra trg
Ruma: Dreer Paul, Nova 26
Sr. Mitrovica: Josip Haramina, Krajiška ulica
Šid: Rakić Omerka, Krotićeva 419
Kruševac: Božidar Veljković, Knez Mihajlova 116
Kovin: Dauner Andrija, knjigovezac
Ćuprija: Milojković Dragoljub, Resavska 42
Kragujevac: N. Crljaković, Štrosmajerova 3

Savezna organizacija SGRJ Ljubljana

Masarikova ulica 14 — Telefon 22-81

Odbori organizacije:

Glavni odbor: Kosem Dragotim, predsednik, Guzina Aleksa, podpredsednik, Strgar Rudolf, zapisnikar; člani: Vlahovič Viljem, Pere Oto, Blejec Jože, Strban Maks, Počkaj Božidar, Ciber Ivan, Križaj Jakob, Masle Josip, Skalar Marjan.

Nadzorni odbor: Tavčar Konrad, predsednik, člani: Smerdelj Edvard, Frece Ivan.

Razdelitev Glavnega odbora v odseke:

Upravni odsek: Kosem Dragotin, predsednik, Pere Oto, podpredsednik, Strgar Rudolf, zapisnikar, Počkaj Božidar, član.

Tarifni odsek: Guzina Aleksa, predsednik, Križaj Jakob, podpredsednik, Kosem Dragotin, tajnik, Skalar Marjan, član.

Prosvetni odsek: Vlahovič Viljem, predsednik, Blejec Jože, podpredsednik, Masle Josip, zapisnikar, Strban Maks, blagajnik, — zastopniki sekcij kod člani Prosvetnega odseka.

Štrukelj Josip, administrator in blagajnik.

Sekcije:

Lito-kemigrafska sekcija: Škrabar Lado, predsednik, Gabrijelčič Franc, tajnik.

Sekcija tiskarejv: Štrukelj Josip, predsednik, Žilič Ivan, tajnik.

Sekcija knjigovezov: Baggia Anton, predsednik, Masle Josip, tajnik.

Klub pomožnega delavstva v Ljubljani: Zdešar Jernej, predsednik, Finc Franc, tajnik.

Klub pomožnega delavstva v Mariboru: Arlati Josip, predsednik, Minodraž Anton, tajnik.

Klub pomožnega delavstva v Celju: Prevovnik Leopold, predsednik, Rebernik Alojz, tajnik.

Društva in odseki:

Dobrodelno društvo grafičnega delavstva v Ljubljani: Hartman Alojz, predsednik, Smerdu Adolf, zapisnikar, Štrekelj Anton, blagajnik.

Pevsko društvo »Grafika«: Dachs Makso, predsednik, Koželj Mirko, tajnik, Kosem Ljubo, blagajnik.

Športni klub »Grafika«: Štrukelj Josip, predsednik, Dolenc Lojze, tajnik, Metlar Franc, blagajnik.

Pevsko in orkestralno društvo »Grafika« v Mariboru: Oblak Gustav, predsednik, Perše Josip, tajnik, Novšak Maks, blagajnik.

Orkestralni odsek »Grafika«: Štrukelj Josip, predsednik, Turk Mirko, tajnik, Pere Oto, blagajnik.

Ustanove:

Gospodarska zadruga »Dom grafikov«: Štrekelj Anton, načelnik, Kunc Viktor, tajnik, Poženel Franc, blagajnik.

Produktivna zadruga knjigovezov in sorodnih strok: Kollman Albert, načelnik.

Poverjeništva:

Maribor: Eržen Viktor, poverjenik, Dvoršak Slavko, tajnik, Škrobar Ladislav, blagajnik.

Celje: Goručan Franc, poverjenik, Kusterle Peter, tajnik, Podgoršek Franc, blagajnik, Prevovnik Leopold.

Ptuj: Zaplatil Vilko, poverjenik.

Kranj: Hain Stanislav, poverjenik.

Kamnik: Grčar Jože, poverjenik.

Vir pri Domžalah: Žilič Ivan, poverjenik.

Kočevje: Meditz Reinhold, poverjenik.

Novo mesto: Knoll Ernest, poverjenik,

Krško: Cimperman Stane, poverjenik.

Naslovi poverjeništev:

Poverjeništvo SGRJ *Maribor:* Frankopanova 1/I., *Celje:* Hrib sv. Jožefa 62, *Ptuj:* Masarykova 1, *Kranj:* Stražišče pri Kranju, tiskarna Kolektor, *Kamnik:* tiskarna Slatnar, *Novo mesto:* Jugoslovanska tiskarna, *Kočevje:* tiskarna Pavliček.

Pregled podpor:

Invalidna podpora: a) kvalificirani: po 520 prispevkih Din 135; 780 = 180; 1040 = 230; 1300 = 275; 1560 = 310; 1820 = 350. — b) pomožni: 520 = 55; 780 = 74; 1040 = 94; 1300 = 112; 1560 = 127; 1800 = 143.

Vdovske podpore: po 520 prispevkih Din 60; 780 = 80; 1040 = 100; 1560 = 120; 1820 = 160.

Podpore prejema: 100% vdova z nepreskrbljenimi otroki; 80% vdova s pretežno nepreskrbljenimi otroki; 75% vdova z deloma nepreskrbljenimi otroki; 50%

vdova s popolnoma preskrbeljnimi otroki in vdova brez otrok; za delo nesposobne vdove prejmejo za 10% večje podpore.

Sirotinske podpore: a) otroci kvalificiranih: po 260 prispevkih Din 90; 520 = 150; 780 = 225. — b) otroci pomožnih: 260 = 45; 520 = 75; 780 = 105; mesečno do 14 leta starosti.

Brezposelne podpore:

A. Redne: a) kvalificirani: od 26—103 pr. dnevno 18 Din, 182 dni, od 104—259 pr. dn. 23.— 182 dni, od 260—519 pr. dn. 28.— 224 dni, od 520 dale pr. dn. 32.— 273 dni; — b) pomožni: od 26—103 pr. dnevno 9 Din 182 dni, od 104—259 pr. dn. 10.— 182 dni, od 260—519 pr. dn. 12.— 224 dni, od 520 dalje pr. dn. 13.— 273 dni.

B. Izredne — po izčrpanju redne: a) kvalificirani: od 26 do 103 prispevkov tedensko 100 Din, od 104 dalje prispevkov tedensko 120 Din; — b) pomožni: od 26 do 103 prispevkov tedensko 40 Din, od 104 dalje prispevkov tedensko 60 Din.

C. Masreglovane: Deset tednov podpora v višini 50% tarifnega osnovnega minimuma.

Č. Izredne podpore za brezposelne izven karence določa upravni odsek po posameznih primerih in po potrebi.

Bolniške podpore:

a) kvalificirani: po 26 prispevkih prvih 26 tednov Din 18.— dnevno, nadaljnjih 26 tednov Din 27.— dnevno; — b) pomožni: po 26 prispevkih prvih 26 tednov Din 6.— dnevno, nadaljnjih 26 tednov Din 8.— dnevno. — Po izčrpanju podaljša odbor podporo v nujnih primerih še za 13 tednov.

Porodišne podpore: kakor ob bolezni.

Potniške podpore: po 6 prispevkih Din 15.— dnevno, izplačljivo po za svako pot določenem številu dni.

Preselitvena podpora: do 104 prispevkov Din 500, po 104 prispevkov Din 800. — Velja le za selitev iz kraja v kraj tedaj, če je selitev nastala v zvezi z nakazilom za novo službeno mesto.

Pogrebnina: a) kvalificirani: do 260 prispevkov Din 800, po 260 prispevkov Din 1600; — b) pomožni: do 260 prispevkov Din 400, po 260 prispevkov Din 800.

Odpravnina: a) kvalificirani: po 260 prispevkih Din 250; 520 = 400; 780 = 580; 1040 = 700. — b) pomožni: 260 = 125; 520 = 200; 780 = 290; 1040 = 350.

Savezna organizacija SGRJ Novi Sad

Laze Telečkog ulica 25 — Telefon 25-97

Upravni odbor: Pretsjednik Pajtin Stevan, sekretar Nimrichter Veljko.

Tarifna komisija: Pretsjednik Jovanović Vasa, sekretar Meštrović Ivan.

Grafički humani klub »Dobrotvor« u Novom Sadu. Osnovan 1933 godine. Pretsjednik Pajtin Stevan, sekretar Šuj Josip.

Grafički muzički zbor »Sloga«. Osnovan 1933 g. Pretsjednik Pajtin Stevan, v. d. sekretara: Stričević Milan.

Sportski klub »Grafičar«, Novi Sad. Osnovan 1930 g. Pretsednik Jovanović Vasa, sekretar Frank Ladislav.

Grafička šahovska sekcija. Osnovana 1928 god. Pretsednik Buljovčić Bela, sekretar Branković Aleksandar.

Klub knjigovezaca. Osnovan 1933 god. Pretsednik Herdi Franja, sekretar Boldižar Jovan.

Pretsjednici i sekretari pododbora:

1. *Uprava pododbora Subotica* — pretsjednik Nešić Miloš, sekretar Vardić Stevan.

2. *Prosvetni pododbor* — pretsednik Radošević Josip, sekretar Popović Milutin.

3. *Mandolinsko-gitarska sekcija grafičkih radnika-ca u Subotici* — pretsednik Kelemen Mihajlo (u ostavci) sekretar Radošević Josip.

4. *Šahovski klub* — pretsednik Maćašović Stevan, sekretar Kovač Djula.

Adrese povjereništava:

Subotica: VI Vukovićeva 19
Petrovgrad: Hugo Bardoc, Dj. Smederevca 34
Sombor: Decker Ivan, Miloša Obilića 11
Senta: Dinka Veronika, Carice Milice 44
Stari Bečej: Lazarević Dobrivoj, Zmaj Jovina 37
Bačka Topola: Dević Nandor, Kr. Petra Oslobod. 63
Sremski Karlovci: Radosavljević Nikola, Manastirska štamparija.
Velika Kikinda: Gavrančić Milivoj, Štamp. Radaka
Vršac: Recktenwald Matija, Njegoševa 14
Bela Crkva: Blöser Petar, Jakobova 1.

Savezna organizacija SGRJ Sarajevo

Ključka ulica 2 — Telefon 4-13

Upravni odbor: Pretsjednik Vitas Rajko, sekretar-blagajnik Ramljak Ilija.

Tarifna komisija: Pretsjednik Knežević Mihailo, sekretar: Ramljak Ilija.

Nadzorni odbor: Pretsjednik Kelenc Ljudevit.

Naobrazbeni odbor: Pretsjednik Ćurčić Savo, sekretar Marić Borivoj.

Potporni fond slagara, strojoslagara, strojara i stereotipera: Pretsjednik Frkatović Ivan, sekretar Tišma Franjo.

Zasebni fond pomoćnih radnika-ca (1927 g.): Pretsjednik Kaldžo Mušan, sekretar-blagajnik: Mehmedić Ismet.

Stručni klub knjigoveža (1928 g.): Pretsjednik Ramljak Ilija, sekretar Ramljak Viktor.

Sportski klub »Grafičar«: Pretsjednik Ramljak Ilija, sekretar Sidran Abdulah.

Fond Savezne organizacije SGRJ, za slučaj smrti (1933 g.): Pretsjednik Ćurčić Savo, sekretar Ćatić Salih.

Zadružna knjigovežnica z. s o. j. (1932 g.): Pretsjednik Frkatović Ivan, sekretar Sobović Karlo, poslovođa Đebić Nikola.

Grafička štedovna zadruga z. s o. j. (1923 g.): Pretsjednik Jakšić Jovo, poslovođe Frkatović Ivan, Kneževič Mihailo.

Prosvjetna sekcija grafičke omladine Savezne organizacije SGRJ (1934 g.): Pretsjednik Wiezer Karlo, str. naučnik, sekretar: Andrijević Karlo, str. naučnik. Pročelnik ispred N. o. Kelenc Ljudevit.

Adrese povjereništava:

Dubrovnik — povjerenik drug Kukurelo Vito, strojar, Ulica iza sv. Vlaha br. 3/III.

Mostar — povjerenik drug Radoslav Bitanga, slagar, Drljevića ulica broj 8.

Tuzla — povjerenik drug Altarac Santo, slagar, Tuzla.

Kotor — povjerenik drug Ernest Reškov, slagar, »Bokeška štamparija«.

Podgorica — povjerenik drug Ilija Vučelić, strojar, Štamparija »Ujedinjenje«.

Pregled potpora:

1. Sve potpore, redovne i vanredne, isplaćuju se po zaključku posljednjeg kongresa, odnosno plenuma CV

tako, da se nakon iscrpljenja redovitih potpora isplaćuje dodatak na ovaj način:

Besposlena redovna: kvalifikovanim nakon uplaćenih 26 cijelih ili 52 polovična prinosa nedjeljno dinara 31.—. Nakon 52 puna ili 104 polovična prinosa nedjeljno Din 62.—. — Pomoćnim radnicima: Nakon 26 punih ili 52 polovična prinosa nedjeljno Din 16.—. Nakon 52 puna ili 104 polov. prinosa nedjeljno Din 31.—.

Vanredna mjesečna pomoć isplaćuje se onim drugovima i drugaricama koji su iscrpli redovnu glavnu pomoć i redovnu lokalnu pomoć, pa se nalaze na samoj produžnoj pomoći, a nisu je po pravilima organizacije izgubili, kvalifikovanim najviše do 100 dinara, a pomoćnim najviše do 50 dinara mjesečno kao pripomoć za kiriju.

Redovna bolesnička pomoć. Kako po odluci posljednjeg kongresa nemaju članovi pravo na bolesničku pomoć kroz prvih 42 dana, a po odluci posljednjeg plenuma kroz prvih 21 dan, to se isplaćuje iz lokalnih sredstava za to vrijeme puna redovna bolesnička pomoć i to kvalifikovanim Din 15.— dnevno, a pomoćnim Din 5.— dnevno.

Osim ovih lokalnih pomoći isplaćuju se članovima u prijeko potrebnim slučajevima i vanredne pomoći i to prema težini slučaja za koji se pomoć traži.

3. *Potporni fond slagara, strojoslagara, strojara i stereotipera* otpočeo je s isplaćivanjem neuposlenih pomoći koncem mjeseca jula pr. g. i to na taj način, da će se ukupna svota koja se sabere od članskih prinosa u tekućem mjesecu na koncu mjeseca razdijeliti na broj neuposlenih članova, ali će se prethodno od te svote odbiti 20% za rezervni fond i isplaćivanje bolesničkih pomoći. Visina bolesničkih pomoći još nije utvrđena. Ovaj fond ima u programu i osnivanje posebnog invalidskog fonda.

4. *Zasebni fond pomoćnih radnika-ca* isplaćuje iz svojih sredstava svojim članovima, za vrijeme traja-

nja redovne glavne pomoći po Din 10.— nedjeljno, a za vrijeme trajanja lokalne pomoći po Din 15.— nedjeljno. Ovaj fond ima i svoj invalidski poseban fond, ali taj nije još otpočeo s isplaćivanjem pomoći.

5. *Fond Savezne organizacije SGRJ za slučaj smrti* isplaćuje svojim članovima po sticanju prava na pomoć u slučaju smrti, bilo člana, bilo člana obitelji, Din 2.000.—.

Savezna organizacija SGRJ Zagreb

Primorska ulica 2 — Telefon 61-39

Upravni odbor: pretsjednik Linhart Julije, tajnik Rodman Dragutin, poslovođa Jurinjak Mijo.

Tarifna komisija: pretsjednik Pistotnik Josip, tajnik Blažuk Stanislav.

Prosvjetni odbor: pretsjednik Blažuk Stanislav, tajnik Obad Geza.

Stručni klubovi:

Klub strojoslagara. Osnovan je 20 oktobra 1907, a reorganiziran 12 maja 1929. Članova ima 177. Pretsjednik drug Linhart Julije. Tajnik drug Talan Stanislav. Potpore daje trovrsne: a) za besposlene nedjeljno 40 dinara; b) bolesničku nedjeljno 40 din (produžnu jednu i drugu — nedjeljno po 20 din); c) invalidsku 120 din mjesečno.

Klub ručnih slagara. Osnovan je mjeseca februara 1927 godine. Članova ima 302 ili 78% od ukupnog broja organizovanih ručnih slagara u Zagrebu. Pretsjednik drug Radočaj Milan, tajnik drug Gmajnički Vladimir. Potpora ima dvije vrste: a) za besposlene i b) bolesničku. Za besposlene potpora iznosi 20 din mjesečno, dok se bolesnička dijeli prema financijskim mogućnostima.

Klub knjigotiskarskih strojara. Klub je osnovan 1906 godine. Članova ima 106. Pretsjednik je drug Kužnar Viktor, a tajnik drug Živković Nikola. Članovi imadu prava na ove pomoći: a) za besposlene 60 din mjesečno kroz 2 god.; b) bolesničku 50 din mjesečno kroz 1 godinu; c) invalidsku 50 din mjesečno do smrti; d) 50 din dva puta godišnje i e) vanrednu prema slučaju i financijskim mogućnostima.

Klub knjigovezaca, crtača i kartonažera. Osnovan je 9 oktobra 1921 godine. Klub imade 142 člana. Pretsjednik je kluba drug Malzl Viktor, a tajnik drug Preksavec Josip. Visina potpore za neuposlene je ova:

I. skala	nakon uplaćenih	26	prinosa	6 mj.	po	40 din
II. „	„ „	52	„	9 „	„	80 „
III. „	„ „	104	„	9 „	„	80 „

i nakon iscrpljenja redovite potpore po 40 din do uposlenja. To ne važi za I. i II. skalu, već se odnosi samo na treću skalu.

Klub lito-kemigrafa. Utemeljen je 1922 godine. Do godine 1926 vršene su reorganizacije, a od 1926 uhvatio je čvrste temelje. Ukupni broj članova 110. Pretsjednik je drug Štraus Josip. Tajnik Metzner Daniel. Humano djelovanje kluba je ovakovo: Članski prinos je 5 din i 3 din za invalidski fond tj. 8 din nedjeljno. Klub ima potporu za besposlene, za putovanja, bolesničku i pogrebnu kojima pomaže svoje članove u nevolji. Klub daje otpravninu udovicama umrlih članova.

Klub pomoćnih radnika-ca. Godina osnutka je 1930. Članova ima 280. Pretsjednik je Kosalec Milan, a tajnik drug Sabol Đuro. Visina potpore (za besposlene) je 25—30 din mjesečno.

Humani, glazbeni, kulturni i sportski klubovi:

Grafički klub »Dobrotvor« u Zagrebu. Osnovan je godine 1905. Članova ima 1500. Pretsjednik kluba je drug Pistotnik Josip, a tajnik drug Došlić Nikola, za posmrtnu zadrugu drug Vujatović Dimitrije. Izdaje

potpore za podupiranje svojih besposlenih i bolesnih članova. Podupire invalide, udovice i siročad. Visina potpore za besposlene je 30 din mjes. U slučaju smrti izdaje Posmrtna zadruga posmrtnu pripomoć.

Grafičko pjevačko društvo »Sloga«. Osnovano je godine 1875. Članova ima: izvršujućih muških 35, ženskih 30, podupirajućih 400. Pretsjednik je drug Štark Eugen, a tajnik Blažuk Stanislav.

Sport klub »Grafičar«. Svrha mu je propagirati smisao za sport i gajiti ga među radničkom omladinom obojega spola. Osnivanje kluba pada u g. 1908, pa je do 1914 postojao pod imenom Tip. šp. klub »Zagreb«, a u svom radu zabilježio lijepih uspjeha i rekorda. Nove prilike pridonijele su da je klub reorganiziran pod imenom: Sport klub »Grafika«, no glavna godišnja skupština dne 5-IX-1926 god. mijenja klubu ime u Sport klub »Grafičar«. Ta je izmjena učinjena radi unifikacije imena grafičkih sportskih klubova u cijeloj državi. Klub ima oko 300 stalnih članova. Za sada postoje i rade dvije sekcije: nogometna kojoj je referentom drug Mihaliček Konrad i ski-sekcija s referentom drugom Doležal Richardom. Pretsjednik kluba je drug Ceraj-Cerić Dragutin, a tajnik drug Sudec Milan.

Grafički orkestar mandolinista i gitarista u Zagrebu. Svrha mu je širenje glazbene umjetnosti i drugarstva među omladinom. Orkestar je osnovan 17-I-1929. Ima 110 članova podupirajućih i 25 izvršujućih. Pretsjednik je drug Barić Rudolf, a tajnik drug Skotak Jaroslav. Članarina podupirajućih i izvršujućih članova iznosi nedjeljno jedan dinar.

Grafički gudalački orkestar, Zagreb. Svrha mu je širenje muzičke kulture među članstvom, propagiranje muzike uopće, manifestiranje radničke sposobnosti i moći uopće, i odgajati svoj podmladak. Broj izvršujućih članova je 40, dok je broj podupirajućih članova 200. Orkestar je osnovan 20-X-1933. Pretsjednik je od osnutka do danas Franjo Štefan, strojoslagar, a tajnik je Antun Golubić, strojar. Prinos je 1 dinar nedjeljno.

Grafički šahovski klub u Zagrebu. Sadanji samostalni klub osnovan je 17-I-1929, dok je prije toga vremena od 1925 godine postojao kao šahovska sekcija našega S. K. »Grafičar«. Broj članova kreće se oko stotine. Pretsjednik kluba je drug Finderle Šime, a tajnik drug Klinc Mirko. Članski prinosi su za izvršujuće Din 2.—, a za podupirajuće Din 1.— nedjeljno.

Esperantska sekcija grafičkih radnika-ca u Zagrebu. Osnovana je 4-III-1927 godine. Svrha joj je širenje i populariziranje međunarodnog jezika Esperanto među grafičkim radništvom. Članova ima 23. Pretsjednik je Mišak Andrija, a tajnik Obad Geza.

Prosvjetna sekcija grafičke omladine u Zagrebu — osnovana je 6-VIII-1931. Članova ima 55. Cilj je prosvjetne sekcije vršenje prosvjetno-odgojnog rada među grafičkom omladinom, a djeluje pod nadzorom Prosvjetnog odbora i ne može istupati samostalno.

Prinosi i potpore Savezne organizacije SGRJ u Zagrebu:

A) Prinosi

Prinos Humanog fonda jedinstven je, tj. Din 54.— (s Revijom) za kvalifikovane i Din 22.— za pomoćno osoblje. Istotako jedinstven je i Tarifni fond, za koji se plaća 1% od nedjeljne plate. Lokalni fond više ne postoji, jer se je prinos za nj stopio zajedno s bivšim 3%-tnim i 2½%-tnim saveznim razrezom, što sve zajedno sačinjava tzv. skupne fondove. Pored Humanog i Tarifnog fonda plaćaju za skupne fondove kvalifikovani do 700 dinara nedjeljne plate 10 i pol posto, od 700—1000 dinara plate 11 posto, a od 1000 dinara dalje 12 i pol posto. — Pomoćno osoblje plaća pored Humanog i Tarifnog fonda još 9 i pol posto na ime skupnih fondova. Sve to važi samo za I. plaćevni razred. U II. i III. plaćevnom razredu prinos H. i T. fonda je isti,

dok se za skupne fondove plaća za 1 i pol do 3 posto manje.

B) Potpore

1. *Redovna neuposlena pomoć* isplaćuje se u visini, koja je bila na snazi prije posljednjeg kongresa saveza.

2. *Produžna vanredna neuposlena pomoć* isplaćuje se po odluci posljednjeg kongresa, tako da se na nju isplaćuju još nedjeljni dodaci koji se kreću između 25—55 dinara za kvalifikovane i 10—20 dinara za pomoćno osoblje.

3. *Bolesnička pomoć* za prvih 26 nedjelja bolovanja isplaćuje se u onoj visini, koja je važila prije posljednjeg kongresa, a za daljnjih 26 nedjelja u onoj visini koju je odredio posljednji kongres.

4. *Invalidske potpore* isplaćuju se kako je to utvrdio posljednji kongres saveza.

Adrese mjesnih blagajnika za isplatu putnih potpora:

Banjaluka: Nešić Stevo, Beogradska ul. 24, isplaćuje od 12—1 u podne i od 6—7 sati na večer.

Čakovec: Šarinić Lucijan, Sokolska ul. 8, od 6—7 sati na večer.

Karlovac: Kovač Adalbert, Draškovićeva ul. 2, od 12—1 u podne i od 6—7 sati na večer.

Križevci: Lepčić Ljudevit, Tiskara Neuberg, od 6—7 sati na večer.

Osijek: Vjekoslav Werk, Povjereništvo SGRJ, Podgrađe br. 6, od 1—2 sata po podne.

Slav. Požega: Milaković Josip, Križna ul. 9, od 12—1 u podne i od 6—7 sati na večer.

Sisak: Degel Dragan, Bakačeva ul. 17, od 12—1 u podne i od 6—7 sati na večer.

Split: Bulat Herman, Povjereništvo SGRJ, Matošićeva 9/I, od 12—1 sat u podne i od 6—7 sati na večer.

Sušak: Fulgossi Eduard, povjereništvo Radničke komore, od 6—7 sati na večer.

Šibenik: Mravak Josip, Težačka ul. 141, od 6—7 sati na večer.

Grafička preduzeća i knjigoveznice na teritoriju SGRJ

Beograd:

»Avala«, cinkografija, Jakšićeva ul. 4 ★
»Avala«, štamparija, Kosmajska ul. 17 ○
»Avala«, štamp. i knjigov., Franše d'Epere 70 ★
Andrejević Dušan, knjigov., Dositijeva 3 ★
Ašković i Milivojević, knjigov., Carice Milice 16 ★
Bajić Branislav, knjigov., Kraljice Natalije 74 ★
Beranek Josip, litogr., ofset, Vlajkovićeva 4
Belosavić Svetolik, knjigov., Srbobranska 1 ★
Belegišanin Radiša, knjigov., Kralja Milana 28 ★
Bojković Kosta, štamp., litogr., Poenkareova 15 ★
Vapa Milan, knjigov., Vojvode Mišića 10 ★
Vijuk Mihailo, knjigoveznica ★
Vojna štamparija, štamp., knjigov., Miloša Velikog ○
Vojna akademija, štamp., knjig., Miloša Velikog 13 ★
Vojno geografski institut, litogr., štamp., Gornji grad ★
»Vreme« a. d., štamp., knjigov., Poenkareova 4—6
Glavna dir. drž. željezn., litogr., Nemanjina 6 ★
»Globus«, štamp., Kosmajska 28 ○
Goldštajn Miša, pečatoreznica, Čika Ljubina 20 ★
»Grafika«, štamparija, Kosmajska 51 ○
»Grafički zavod«, štamp. i litogr., Tehnički fakultet ★
»Grafički institut«, štamp., knjigov., Knez Miletina ulica 15 a ○
Gregorić Karlo, štamp., knjigov., Strahinića Bana 75 ★
Grdanički Svetislav, štamp., knjigov. ★
Gruber Savka, knjigov., Vuka Karadžića 9 ★
»Gundulić«, štamp., Dositijeva 3 ○
»Davidović«, štamp., knjigov., Takovska 32 ○
»Dom«, štamp., knjigov., Gračanička 14 ○
»Dom maloletnika«, štamp., knjig., Kraljevića Marka ○
Dragomir Popović, štamp., knjigov., Luja Bartua 3

Državna štamparija, sve grane graf. struke, Pop Lukina 14 ○
Drž. odeljenje katastra, litogr., ofset, Kosančićev venac 29 ★
Druga muška gimnazija, knjig., Poenkareova 29 ★
Dufer Svetislav, knjigov., karton., Obilićev venac 19 ★
Đorđević A. Svetozar, knjigov., Kosmajska 37 ★
»Đura Jakšić« štamparija, Brijanova 15 ★
»Ekspres«, štamparija, Knez Mihajlova 35 ○
Zavod za izradu novčanica, štamp., litogr., knjigov., ofset, cink., karton., Topčider 4 ○
Zemljoradnička, štamp., knjigov., Frankopanova 15
»Zora«, štamp., knjigov., Kosmajska 24 ○
»Ideal«, knjigov., Prestolonaslednikov trg 36 ★
Ivanišević Marko, štamp., knjigov., Gračanička 13 ★
Ilić i Čuturilo, fabrika kesa, Kraljevića Marka 6 ★
»Ilustra«, cinkografija, Kralja Milana 8 ★
Intendantska štamp. i litogr., Donji grad ★
Jadransko-podunavska banka, knjigov., karton., Kralja Milana 11 ★
Janković Radivoj, štamparija, Kosmajska 51 ★
Janićijević Vladeta, štamp., knjig., Dalmatinska 47 ★
Jovanović Velja, knjigov., Pop Lukina 10 ★
Jovanović Vojislav, štamparija, Bosanska 10 ★
Jugoslovenska udruž. banka, štamp., knjigov., Kralja Petra 21 ★
»Jugoslavija«, slovolivnica, Kneginje Ljubice 54 ★
Jurjev Josip, kartonaža, Dečanska 20 ★
Jovanović Bog., štamparija, Kraljice Natalije 9 ★
Karaoglanović Isak, štamp., knjig., Garašaninova 47 ★
Majerhofer Maks, cinkografija, Kosančićev venac 8 ★
Markarnica Upr. drž. mon., štamp., litogr., knjigov., karton., ofset, Bulevar Vojvode Mišića 37
Maričić i Janković, štamp., knjigov., karton., Kralja Aleksandra 54 ○
Madjarević Živko, štamp., knjigov., Cara Nikole 28
Melihar Hans, cinkografija, Vlajkovićeva 4 ★
»Merkur«, štamp., knjigov., Topličin venac 10 ○

Mihailović Josip, knjigov., Uskočka 3 ★
Ministarstvo građevina, štamp., heliografija, knjigov., Masarikova 2 ★
Ministarstvo saobraćaja, izrada karata na presi, Nemanjina 6 ★
»Minerva«, štamp., knjigov., Pop Lukina 12 ○
Milosavljević Živko, štamparija, Dečanska 20 ○
»Mlada Srbija«, štamp., knjigov., Uskočka 4 ★
Mitrović Milan, knjigov., Dečanska 20 ★
»Moderna štamparija«, štamp., Cara Lazara 12 ○
Mocić Ilinka, knjigov., Kraljice Natalije ★
»Narodna Misao«, štamp., knjigov., Dobračana 55
»Narodna prosveta«, štamp., knjigov., Obilićev venac 5
Nikolić Nikola, knjigov., Visokog Stevana 19 ★
»Nova litografija«, litografija, Lomina 7 ★
»Obl. direkc. drž. žel., izrada voznih karata na presi, Ivan Begova 2 ★
»Orao«, štamparija, Topličin venac 4 ★
Pejović Nikola, kartonaža, Prote Mateje 74 ★
Petrović Andra, štamp., Čika Ljubina 3 ★
»Planeta«, štamp., knjig., cink., Uskočka 8
»Polet«, štamp., Zmaja od Noćaja 5 ○
»Polet«, cinkografija, Poenkareova 27
»Politika« a. d., štamparija, Poenkareova 31
»Pravda«, štamparija, Vlajkovićeva ul.
Praška banka, štamparija, Prestolonasl. trg 2 ★
»Privredni pregled«, štamp., knjig., Stojana Protića 52
»Privrednik«, štamp., knjigov., Knez Mihailova 3 ★
»Privreda«, štamp., Kralja Aleksandra ul. ★
»Prizrenac«, štamp., knjig., pečatoreznica, Dobračina 8
Prva srpska litografija, litograf., Mletačka 16 ★
Prokić Milorad, štamparija, Bosanska 13 ★
»Prosveta« a. d., štamp., knjigov., Cara Uroša 8 ○
Poštanska štedionica, štamp., knjigov., Balkanska 1 ○
Purić Obrad, štamp., knjigov., Prote Mateje 69 ★
»Progres«, štamp., pečatoreznica, Brijanova 9 ★
Radenković, štamp., knjigov., Kosmajska 53 ○
Romanović Svetislav, knjigov., Topličin venac 19 ★

»Sveti Đorđe«, štamparija, Gračanička 11 ★
»Svetlost«, štamparija, Kraljice Natalije 88 ★
»Sloboda«, štamparija, Zmaja od Noćaja 13 ○
»Slovo«, štamparija, Nemanjina 20 ★
»Sloga«, štamparija, Kralja Aleksandra 4 ★
»Skerlić«, štamp., knjigov., Kraljice Natalije 12 ★
»Smiljevo«, štamparija, Gvozdićeva 11 ★
Srednja tehn. škola, ofset, litogr., Cara Dušana 1 ★
Stefanović Boža, štamparija, Miletina ul. 28 ★
»Tipografija«, štamparija, Kraljice Natalije 88 ★
»Uranija«, štamparija, Prote Mateja 69 ★
»Ukus«, štamparija, Vojvode Stepe ★
Centr. hig. zavod, štamp., knjigov., Bulevar Oslobođenja 18 ○
Cvetković Marjan, štamparija, Vojvode Gligora 62 ★
Cvetković Miloš, štamparija, Save Tekelija 2 ★
»Cinko-Rus«, cinkografija, Kosmajska 24 ○
Červa Alojz, cinkografija, Čika Ljubina - ★
Šonda K. M., štamparija, Cara Uroša 62 ★
»Štampa« a. d., štamparija, Knjeginje Ljubice 4

ALEKSANDROVAC (Župa):
Erčević Jeronije, štamparija ★

ALEKSINAC:
Stojiljković Sreten, štamp. i knjigovez. ★

ARANĐELOVAC:
Janković Mil., štamparija i knjigoveznica ★

BIJELJINA:
»Bosna štampa«, štamp. i knjigov. ★

BITOLJ:
»Đura Jakšić«, štamp. i knjigov., Zanatlijska ★
»Kajmakčalan«, knjigoveznica, Kralja Petra ★
Pili Braća, štamparija ★
»Pobeda«, štamparija, Kralja Petra 6 ★
»Prosveta«, štamparija, Kralja Petra 97 ★
»Sveti Sava«, štamparija ★
Faradži Todoros, štamparija ★

BOLJEVAC:
Tomić Dušan, štamp. i knjigov. ★

BRČKO:
Glater Emil, štamp. i knjigov. ★

VALJEVO:
Vujić Vlajko V., štamp., Knez Miloševa ★
Jokanović Radomir N., knjigoveznica ★
Slavuj Dimitrije A., štamp., Knez Miloševa ★

VRANJE:
»Novi Svet«, štamp., Kr. Aleksandra 59 ★

GORNJI MILANOVAC:
»Budućnost«, štamparija ★

ZABREŽJE:
Simović Mitar i Sinovi, štamp., knjig. i karton. ★

ZAJEČAR:
»Budućnost«, štamp. i knjigov. ★
Despotović Milojko, štamp. i knjigov. ★
Diković Sreten, štamparija ★

ZEMUN:
Balaš Joca, knjigov. ★
Dom slepih Kr. Aleksandra I., štamp. i knjigov., Zemunsko Aleksandrovo ★
»Dim. Puljo«, štamp. i knjig., Kralja Petra 45
»Jugoslavija« štamp. i knjig., Bežanijska 32 ★
Min. vojske i mornarice, štamp. i knjig., Komanda mornarice ○
Pešić Milenko, štamp. i knjig., Dubrovačka 2 ★
Fuks Ludvig, notografija, Kr. Aleksandra 6 ★

INĐIJA:
»Štamparski zavod, štamp., karton. ★

JAGODINA:
Gligorijević Drag., štamp. i knjigov. ★

KNJAŽEVAC:
Nonić Jovan, štamparija ★

KOVIN:
Oberlajter Teobald, štamp. i knjigov. ○
KOSOVSKA MITROVICA:
»Novi Svet«, štamparija, ★
KRAGUJEVAC:
Bojno tehnički zavod, štamp. i knjigov. ★
Nikolajević Božidar, knjigov., Kr. Aleksandra ★
Nikolajević Dragutin, knjigov., Pašićeva ★
»Svetlost«, štamp., Masarikova ★
»Studentska«, štamp., Kr. Aleksandra ★
Hrišćanska Zajednica, štamp., Sv. Save 6 ★
»Šumadija«, štamp., Vilsonova 21 ★
KRALJEVO:
Milošević Čedomir, štamp. i knjigov. ★
Mitrović Milenko, štamp. i knjigov. ★
KRUŠEVAC:
Budimović Milutin i Strahinja, štamp. i knjigov. ★
»Slovo«, štamp. i knjigov. ★
KUMANOVO:
Gligorijević Toma, štamp. i knjigov. ★
LESKOVAC:
Grafički Zavod »Soko«, štamp., knjig. i karton. ★
»Mladi pokret«, štamp. i knjigov. ★
Obrenović Ž. i D., knjigov. ★
»Pokret«, štamp. i knjigov. ★
NEGOTIN:
»Romanović«, štamp. i knjigov., Ljubičina 4 a ★
»Progres«, štamp., Ljubičina 1 ★
NIŠ:
Glavički Dragomir, štamp., Obrenovićeva 24 ★
»Pfaf«, knjigov., Obrenovićeva 33 ★
»Sv. Car Konstantin«, štamp. i knjig., Masarikov kej
Stajić Vasa, knjigov., Nikole Pašića 31 ★
Stefanović Sreten, štamp., Obrenovićeva 2 ★
NOVI PAZAR:
Ivanović Života, štamp. ★

OBRENOVAC:
Tajkov Aleksandar, štamparija ★
OHRID:
Germanović Nikola, štamp. ★
PALANKA SMEDEREVSKA:
Nova štamp. »Jakšić«, štamp. ★
PANČEVO:
Berger Josip, štamp. i knjigov.
»Jugoslovenski štamp. zavod«, štamp. i knjigov.
»Napredak«, štamp. i knjigov.
PARAĆIN:
Žikišon, štamp. i knjigov. ★
Hadži Vidojković Kosta, štamp. i knjigov. ★
PEĆ:
»Dukađin«, štamp. i knjigov. ★
PETROVAC NA MLAVI:
»Savremenost«, štamp. i knjigov. ★
PIROT:
Pančić Petar, knjigov., Kralja Aleksandra ★
»Prosveta«, štamparija ★
»Sveti Sava«, štamp., Kn. Mihajlova 91 ★
POŽAREVAC:
»Jadran«, štamp., Kraljev trg ★
Naumović Đorđe, štamparija ★
PODGORICA:
»Zeta«, štamp. i knjigov. ★
»Ujedinjenje«, štamp. i knjigov. ★
PRIZREN:
Garić Jovan i Krsta, štamp. i knjig., Cara Dušana 94 ★
PRILEP:
»Karadžić«, štamp. i knjigov. ★
PRIŠTINA:
»Kosovo«, štamp. i knjigov. ★
PROKUPLJE:
»Prekomorac«, štamp. i knjigov. ★

RUMA:
»Venac«, štamp. i knjigov., Kralja Petra ★
Veninger Robert, štamp. i knjigov., Aleksandrova 11 ○
SVILAJNAC:
»Manasija«, štamparija ★
SKOPLJE:
»Branko«, štamp., Aleksandrov kej ★
»Bratstvo«, štamp., knjig., kart., Karađorđeva 100 ★
Dimitrijević Vasilije, štamp. i knjig., Cara Nikole 24 ★
»Južna Srbija«, štamp., Kralja Petra 8 ★
»Krajničanac« a. d., štamp. i knjig., Alekse Šantića ★
»Napredak«, štamp., Princa Đorđa ★
»Nemanja«, štamp. i knjig., Cara Nikole 35
»Prosveta«, štamp., Vojvode Mišića ★
SMEDEREVO:
Marinković Branislav, štamp. ○
SREMSKA MITROVICA:
Braća Janković, štamp. i knjig., Zanatlijska ○
Kazneni zavod, knjigoveznica ★
Stajić Slavko, knjigoveznica ★
Stojanović M. Paja, štamp. i knjigov. ★
STARA PAZOVA:
»Prosveta«, štamparija ★
STRUGA:
»Prosveta«, štamparija ★
STRUMICA:
Dimitrijević P. Petar, štamparija ★
TETOVO:
»Jadran«, štamp. i knjigov. ★
ĆUPRIJA:
Jovanović Đoka, štamp. i knjigov., Kralja Petra ★
Petrović J. Dragi, štamp. i knjig. Resavska 7 ★
UŽICE:
Popović Slavko, štamp. i knjigov. ★
Romanović Ljuba, štamp. i knjigov. ★

ČAČAK:
Matić Stevan, štamparija ★
Popović Slavko i Sin, štamparija ★
ŠABAC:
Ilić Milan, štamp. i knjigov., Masarikova 7 ★
»Narodna štamparija«, štamp., Stojana Novakovića 20 ★
ŠID:
Braća Babić, štamp. i knjigov. ○

Ljubljana:

Jugoslovanska tiskarna
Delniška tiskarna
Učiteljska tiskarna
Narodna tiskarna ★
Tiskarna Merkur
Tiskarna J. Blasnika nasledniki
Tiskarna M. Hrovatin
Tiskarna Slovenija
Zadružna tiskarna
Poštna tiskarna
Tiskarna Grafika
Tiskarna Jereb
Tiskarna Cale
Tiskarna A. Sever
Litografija Saturnus
Litografija J. Čemažar
Klišarna Jugografika
Klišarna Deu
Knjigoveznica Janežič
Knjigoveznica Šifrer
Knjigoveznica Ogrinc
Knjigoveznica Dežman
Knjigoveznica Bonač
Produktivna zadruga knjigovezov
MARIBOR:
Mariborska tiskarna d. d.
Tiskarna Sv. Cirila

Ljudska tiskarna d. d.
Podravska tiskarna
Tiskarna Hinko Sax
Litografija Benčina in drug
Knjigoveznica Weixl ★
Knjigoveznica Platzer

CELJE:

Tiskarna Celeja
Zvezna tiskarna
Mohorjeva tiskarna
Tiskarna Brata Rode in Martinčič

DOLNJA LENDAVA:

Tiskarna E. Balkanyi ★

GROBLJE pri DOMŽALAH:

Misijonska tiskarna ★

KAMNIK:

Tiskarna A. Slatnar

KOČEVJE:

Tiskarna Pavliček

KRANJ:

Tiskarna Kolektor
Tiskarna Sava d. d. ★
Tiskarna Tiskovnega društva ★

KRŠKO:

Tiskarna Brata Rumpret

MURSKA SOBOTA:

Prekmurska tiskarna ★

NOVO MESTO:

Jugoslovanska tiskarna, podružnica

PTUJ:

Tiskarna W. Blanke

SLOVENJGRADEC:

Tiskarna Korenčin (ne obratuje)

VIR pri DOMŽALAH:

Tiskarna P. Veit in drug

Novi Sad:

Štamparsko i izdavačko d. d.
»Uranija« štamparski zavod (Martin Komloš)
Štamparija Dunavske banovine
Pilišer i komp.
Đorđe Ivković
Štamparija Natošević ★
Jovanović i Bogdanov ★
Braća Grujić ○
Milutinović Radivoj ★
Dušan Čamprag i drug
Jelašić i drugovi ○
Farkaš i Dürbeck
Čajagi Henrik ★
Papir. industr. i komerc. d. d. (vlasnik Lipa-Mill, — Zagreb), štamparija i rastrirnica ★

Knjigoveznice:

Ignjat Urban i sin
St. Stojanović i sin ★
Maksa Jovanović ★
Okoljasnov Petar ○
Jovan Beck ★
»Omega« ★
Dominik Bart tvornica kutija ★
Štamparija i cinkografija »Orient« d. d. ○

PETROVGRAD:

»Globus«
»Gutenberg«
Šneller i braća Gešl
Sava Tolicki ★
E. Rues
A. Milovanov ★
Vujičin Lazar ★
Dojković i Petrovački

Knjigovežnice:

Šneider Jovan ★
Šneider Lajoš ★

Lock Jakob ★
Ambrozi Stevan i sin ★

SUBOTICA:
Štamparija i knjigoveznica državnih železnica
Gradska štamparija i knjigoveznica
»Minerva« d. d., štamp. i knjig. (vl. braća Fenjveš) ★
Braća Fišer, štamparija, rastrirnica i kliše zavod ○
»Fernest«, štamparija, litografija, knjigoveznica, kartonaža i rastrirnica (vlasnik Ernest Fišer) ○
Horvat Josip, štamparija ○
Rajčić Etelka, štamparija (zasada ne radi)
»Globus«, štamparija (vlasnici Papp i Deák) ★
Horvat Andrija, štamparija i knjigoveznica ★
Červik Andrija, štamparija ★
»Ekspres«, štamparija (vlasnik Varga Imre) ★
Barna Franjo, štamparija ★
»Unio«, štamp. i tvor. kesica (vl. Kunetz Đuro) ★
»Zvezda«, štamparija ★
Vig Ladislav, knjižara i knjigoveznica ★
Neufeld Bela, knjigoveznica
Berkeš Franjo, knjigoveznica ★
Filoi Đeno, knjigoveznica ★
Schmidt Vilim, knjigoveznica ★
Kreči A. Nándor, papirnica i knjigoveznica ★
»Vojvodina«, industrija kutija (vlas. Gal Mirko) ★

APATIN:
Gass J. ★
Savadil ★
Lotterer ★

BAČKA PALANKA
J. Blazek i sin ★
Černiček Emerich ★
Treuer Josip ★

BAČKA TOPOLA:
Stevan Hajtman, štamparija i knjigoveznica ★
Mikša Wilhajm, štamparija

Papir. industr. i komerc. d. d. (vlasnik Lipa-Mill, Zagreb), štamparija i rastrirnica ★
Koloman Horak, štamparija ★

BELA CRKVA:
Kuhn Petar ○

BEZDAN:
Štamparija Đerfi ★

ILOK:
Lazar D. Josimović ★
Epštajn M. ★

INĐIJA:
Janković Sava ○

KULA:
Berković Marko ★
Kiefer Heinrich ★

NOVI BEČEJ:
Giga Jovanović ★

NOVI VRBAS
Heinrich Plees ★
Seidl Julius ★
Kolarević Stevan ★
Garamsegi ★

ODŽACI:
Ud. J. Pfister i sin ★
Rab Jovan ★

PETROVAC:
Knitlečaren, uč. spol. ★

PRIGR. SV. IVAN:
Štamparija Štefan ★

SENTA:
»Unio«, štamparija ★
Štamparija Dinka i drugovi ★
Kiraly J.
Šandor Seđakov ★
Andrija Tot, knjigoveznica ★

SOMBOR:
Stojačić Stevan ○
Milađev Sava ★

Bošnjak Ernest ★
Thoma Antun ★
Cuconik Šandor, knjigoveznica ★
Kaufman Lajoš, knjigoveznica ★
Gromilović Andrija, knjigoveznica ★

SRBOBRAN:

Major Lajoš ★

STARA KANJIŽA:

Lederer N.
»Vojvodina« štamparija ★

STARI BEČEJ:

Radosavljević Vladimir ○
Narodna štamparija ○
Luks Jovan ★

SR. KARLOVCI:

Manastirska štamparija

TEMERIN:

Lang Đorđe ★

TITEL:

Subotički Sima ★

VELIKA KIKINDA

Radak Jovan
Seđakov Petar ★
Rebholz Mihajlo ★
Rebholz Franja ★
Luks Bela ★

VRŠAC:

Jovan Petko-Pavlović ★
Jugoslovenska štamparija ★
»Nadejdea« ★
Kirchner Ernest ★
Stojaković Milutin ★
Banatska štamparija ★
Braća Albach

ŽABALJ:

Kekić Jovan ★

Fabrika celophan-kesica (Braća Imre) ★
Ašer Eškenazy, ksilografija (drvorezac) kliše zavod
Freumann Adolf, graver (rezbar) ★
Havas B., graver (rezbar) ★

Sarajevo:

Cinkografija Holjac
Državna štamparija
Štamparija »Prosveta«
Štamparija »Kajon«
»Nova tiskara«, Vrček i drug
Štamparija Risto J. Savić
Štamparija »Bosanska Pošta«
»Trgovačka štamparija«, Mato Ramljak i R. Šramek
Islamska štamparija d. d. ★
Štamparija Omer Šehić ★
Štamparija Menahem Papo ○
Štamparija Dušan P. Dozet ★
Štamparija Marko Slijepčević ★
Štamparija Gustav Kriške ○
Štamparija Todor Mučibabić ★
Kartonažnica Kabiljo Aleksandar ★
Knjigoveznica Štitić Mato ★
Knjigoveznica Udovičić Slavko ★
Knjigoveznica Tolpa Stevo ★
Knjigoveznica Vukadinović Stjepan ★
Knjigoveznica Beze Anton ★
Knjigoveznica Hadžić Muhamed ★
Knjigoveznica Katan Moric ★
Knjigoveznica Tomša Dragutin ★
»Zadružna knjigoveznica« z. s o. j.
Štamparija »Zadruga« (sada ne radi)

BIJELJINA:

Štamparija Dragoljub Radovanović ★

BRČKO:

Štamparija Emil Glater ★

CETINJE
Banovinska štamparija ★
Štamparija »Napredak« ★
DERVENTA:
Štamparija Lay Josip ★
DOBOJ:
Štamparija Trinki Moric ★
DUBROVNIK:
Jugoslovenska tiskara ★
Tiskara »Jadran«
Dubrovačka hrvatska tiskara d. d.
KOTOR:
Bokeška štamparija
LIVNO:
Štamparija Kajić Mato ★
MOSTAR:
Štamparija Pacher Richard
Štamparija Dušan Gordić ★
Hrvatska štamparija Franjevačke provincije ★
NIKŠIĆ:
Štamparija »Progres« ○
PODGORICA:
Štamparija »Ujedinjenje« ○
Štamparija »Zeta« ★
TRAVNIK:
Štamparija Lipski Franjo ★
TUZLA:
Štamparija Sekulić Risto ○
Štamparija Petrović Jovo ★
Knjigoveznica Jonas Klimpl ★
UŽICE:
Štamparija Romanović Ljubomir ★
Štamparija Popović ★
ZENICA:
Štamparija Weiss Adolf ★
Štamparija Trinki Moric ★

ZAGREB

Albrecht C., (P. Acinger) tisk. i knjig., Radićeva ul. 26
Auer-Kolo, Ilica 36, reljefni tisak ★
Antolić, knjigov., Ilica 94 ★
Boranić S., tisk., Gundulićeva ul. 14
Bauer M., tisk. i knjig., Draškovićeva ul. 11 ★
Blažanin S., tiskara, Radićeva ul. 7
Braća Hofer, cinkografija, Ilica 65
Braća Kralj, tiskara, Radićeva ul. 9
Balaš S., knjigoveznica, Mesnička ul. ★
Brezina, radiona štampilja, Frankopanska 9 ★
Becker D., tiskara, Frankopanska ul. 12
Benko D. i J., tisk., Varšavska ul. 9
Danilović P., knjigov., Martićeva ul. 3 ★
»Deropa«, kart. ind. papir. robe, Cankarova ul. 28 ★
Devide, litografija, Tuškanac ★
»Danica«, tisk. (vl. J. Matošić), Frankopanska ul. 9 ★
Dvoraček i Bonač, kart., knjig., Ilica br. 61 ★
Engel A., tiskara, Vrhovčeva ul. 11 ★
Gašparović D., tisk. litogr., Ilica 54 ○
»Globus«, knjigov., Gundulićeva ul. 22/I ★
»Grafika«, tiskara, Gundulićeva ul. 22
»Gaj«, tiskara i knjigoveznica, Martićeva ul. 2
»Gutenberg«, tiskara, Ilica 65
Grünbaum, knjigoveznica, Frankopanska ul. ★
»Globus«, radiona štampilja, Ilica 65 ★
Grüger i Planer, knjigoveznica, Gajeva 13
Janzon S., tiskara, Gundulićeva ul. 35
Hudetz I., kartonaža, Savska c. 18 ★
Hönigsberg, knjigoveznica, Gundulićeva ul. 22
Higijenski zavod, tisk., Mirogojska c. 4 (kućna tisk.)
Heinz A., knjigoveznica, Jurišićeva ul. ★
Hajrić S., radiona štampilja, Petrinjska ul. 4 ★
Halupa R., radiona štampilja, Vlaška ul. ★
»Jadran«, knjigovez. i konfekcija papira, Deželićeva ulica 31 ★
Jazbec, knjigov., Masarikova ul. 11 ★

Jugoslovenska štampa, tisk., knjigov., litogr., Masarikova ul. 30
»Jug«, cinkografija, Masarikova ul. 30
Justitz I., radiona štampilja, Praška ul. 8
Killer, knjigoveznica, Mletačka ul. 11 ★
»Koncern«, tisk. i knjig., Preradovićeva ul. 13.
Komercijalna tiskara, Preradovićeva ul. 24
Komerički braća, knjig. i tisk., Berislavićeva ul. 12 ★
Kugli St., tisk., knjig., cinkograf., Radnička c. 5.
Kurzmann J., tiskara, Dalmatinska ul. 5.
Korošec I., knjigoveznica, Amruševa ul.
Kostanjšek M., tisk. Frankopanska ul. 8 ★
Lipa-Mill, ind. papir. robe, knjigov., kartonaža, Maksimirska c. 10 ★
Löwinger L., ind. karton., Preradovićeva ul. 40 ★
Mažuranić, tiskara, Varšavska ul. 15
»Merkantile«, tiskara i knjigoveznica, Ilica 35
Malinar, knjigov., Trg kralja Tomislava 21 ★
Nadbiskupska tiskara i knjig., Kaptol 27
Narodna Prosvjeta, tiskara, Trenkova ul. 1
Zaklada tiskare »Narodnih Novina«, tiskara, knjigoveznica, litografija, cinkografija, Frankopanska ul. 26
Narodna tiskara, Palmotićeva ul. 3, tiskara
Općinski činovnici, tiskara, Dalmatinska ul. 10.
Pauluša, knjigoveznica, Ulica kraljice Marije 1 ★
Perko i drug, tiskara, Jurišićeva ul. 10
Praštediona, knjigoveznica kućna, Margaretska ul. 3
Plukavec, knjigoveznica, Vrhovčeva ul. ★
»Preradović«, tiskara, Gajeva ul. 13
»Patria«, tiskara, Jurišićeva ul. 8
»Papieros«, konfek. papir. robe i knjig., Vlaška 40 ★
Ramušćak M., tvornica trgovačkih knjiga, knjigoveznica, rastrirnica i tiskara, Mažuranićev trg 11
Rožankowsky i drug, litografija i tisk., Savska c. 27
Rožmanić K., tiskara i knjigov., Petrinjska ul. 3
Rast Ivan, tiskara i knjigov., Gundulićeva 18
Seligman G., tiskara, Boškovićeva ul. 17 ★

Stein A., tiskara, Draškovićeva ul. 46
Schneller, radiona štampilja, Mesnička ul. 13 ★
Stunković i Poljak, tiskara, Bosanska ul. 3
Šek A., tiskara, Medulićeva ul. ○
Šindler E. (Radetić), tvornica trgov. knjiga, knjigoveznica, rastrirnica i tiskara, Ilica 55
Šoban B., knjigoveznica, Nikolićeva ul. 8 ○
Štromar F., knjigoveznica, Dalmatinska ul. 7 ★
Tipografija, tisk., litogr. cink., knjig., Preobraženska 6
Trgovačka tiskara, Ilica 47
Tvornica za pamuč. ind., kućna tisk., Cankarova 19
»Union«, tiskara, knjigov. i rastr., Sajmišna ul. 33
»Unitas« (Milađev), tiskara, Medulićeva ul. 30.
»Universal« cinkografija, Palmotićeva ul. 25
»Uzor«, knjigoveznica, Preradovićev trg 7 ★
Vukelić, tiskara, Ilica 48
Wiener-Bank Verein (kućna knjigov.) Jurišićeva 22
Zadružna štamparija, tiskara, Berislavićeva ul. 10
Zadružna knjigoveznica, Ilica 101

BANJA LUKA:

»Glas krajine«, Dardić i Uzelac, tisk. i knjigoveznica
Jović Z. i komp., tiskara ★
Braća Jakšić, tiskara ★
Montijas Makso, knjigoveznica ★
»Grafika«, tiskara i knjigoveznica, Jukićeva ul. 24

BJELOVAR:

Lipšić F., tiskara i knjigoveznica
Škalec S., tiskara i knjigoveznica

BROD NA SAVI:

Buck V., tiskara
Pečvarac, tiskara
Schulmann H., tisk., knjigov. i radiona štampilja ★
Sykora B., knjigoveznica ★

BELI MANASTIR:

Balogh E., tiskara ★
Balogh J., tiskara ★

BIHAĆ:
Vugrin R., tiskara i knjigoveznica ○
BOSANSKA GRADIŠKA:
Debač N., tiskara i knjigoveznica ○
Lovrić G., tiskara
CRIKVENICA:
Knez Daniel, tiskara i knjigoveznica ★
ČAKOVEC:
Balkany, tiskara i knjigoveznica
Kraljek i Vežić, tiskara i knjigoveznica
Svečak F., knjigoveznica ★
DARUVAR:
»Česka Beseda«, kućna tiskara (Daruvarčanin) ★
Goldberger, tiskara i knjigoveznica
Stransky, tiskara ★
DOLNJI MIHOLJAC:
Margolt G. E., tiskara i knjigoveznica ★
DARDA:
Birnbauer V., tiskara i knjigoveznica ★
ĐURĐEVAC:
Weiner, tiskara i knjigoveznica
ĐAKOVO:
Biskupska tiskara i knjigoveznica
Bruck M., tiskara i knjigoveznica ★
Kraljević M., tiskara i knjigoveznica ★
Folke F., knjigoveznica ★
GOSPIĆ:
Kolačević, tiskara i knjigoveznica
Maksimović, tiskara i knjigoveznica
Basarić i Ilić, tisk. i knjigov. ★
GLINA:
Golik, knjigoveznica ★
Jakšić, tiskara i knjigoveznica
KARLOVAC:
Akcidenčna tiskara, A. Rabin, kartonaža ★

Dionička štamparija, tiskara i knjigoveznica
Fogina M., tiskara i knjigoveznica ★
Hauptfeldt, tiskara i knjigoveznica
Nova štamparija (Šaban), tiskara i knjigoveznica
KRIŽEVCI:
Goldberger, tiskara i knjigoveznica
Neugebauer, tiskara ★
Neuberg, tiskara i knjigoveznica
Perše J., knjigoveznica ★
KOSTAJNICA HRVATSKA:
Vugrin A., tiskara i knjigoveznica
Vugrin K., tiskara
KUTINA:
Geroč, tiskara i knjigoveznica ★
KRAPINA:
Sinovec, tiskara i knjigoveznica ★
KOPRIVNICA:
Loborec braća, tiskara i knjigoveznica
Senjan V., tiskara i knjigoveznica
Vošicki V., tiskara i knjigoveznica ★
JASKA:
Lesnik A., tiskara i knjigoveznica ★
NOVA GRADIŠKA:
Bauer M., tiskara i knjigoveznica
Debač N., tiskara i knjigoveznica ○
NAŠICE:
Rehak i Štengler, tiskara i knjigoveznica ★
OSIJEK:
Bajsman, tiskara i fotografija ★
Dionička tiskara ○
Frank Bela, tiskara i knjigoveznica ★
Friedman M., tiskara ★
Farmacija, tiskara ★
Fajd N., knjigoveznica ★
Folg N., knjigoveznica ★

Grganović, tiskara i knjigoveznica ★
Grau i Hatnik, tiskara ★
Građanska tiskara
Hedl i Hajduković, tiskara i knjigoveznica ★
Mandić V., tiskara ★
Noll Josip, tiskara i knjigoveznica ★
Rott A., tiskara i knjigoveznica ★
Ronay i Nagy, kartonaža ★
Szekler E., tiskara i knjigoveznica ★
Salay F., tiskara i knjigoveznica ★
Štamparski zavod, tiskara, knjig., litogr. i kartonaža
Vuksan i Lechner, tiskara ○
Zetović N., kartonaža i knjigovez. Kapucinska ul. ★
Kes N., tiskara ★

OGULIN:

Kramarić, knjigoveznica
Braća Stipan, tiskara i knjigoveznica ★
Pinter J., tiskara ★

PETRINJA:

Milošev A., tiskara ★
Masary, knjigoveznica i rastrirnica ★
Glavinić Ivan, tiskara

PAKRAC:

Braća Filipović, tiskara i knjigoveznica

POŽEGA:

Rališ D., tiskara i knjigoveznica
»Grafika«, tiskara i knjigoveznica

PODRAVSKA SLATINA:

Bauer Lj., tiskara i knjigoveznica ★

PRIJEDOR:

Tešinić i Štrbac, tiskara i knjigoveznica ★

SISAK:

Peltz, tiskara i knjigoveznica ○
Jünker S., tiskara i knjigoveznica

SUŠAK:

»Trgovačka tiskara« (V. Kraljeta)

Primorski štamparski zavod, tiskara i knjigoveznica
Boras, knjigoveznica ★

SAMOBOR:

Šek, tiskara i knjigoveznica ★
Špuller D., tiskara i knjigoveznica
Košak, tiskara i knjigoveznica (ne radi)

SENJ:

Smetana, tiskara i knjigoveznica ★
Nell, tiskara ★

STARA GRADIŠKA:

Državna kazniona, tiskara i knjigoveznica ★

VARAŽDIN:

Frić Ćiril, knjigoveznica ★
Hartman S., knjigoveznica
Kovačić I., knjigoveznica ★
Majer I., knjigoveznica ★
»Narodna tiskara« i knjigoveznica ○
»Slavija« tiskara i knjigoveznica ★

VINKOVCI:

Građanska tiskara i knjigoveznica ○
Tipografija, tiskara i knjigoveznica ○

VUKOVAR:

Freund, tiskara i knjigoveznica
»Novo doba« tiskara i knjigoveznica ★
»Narodna tiskara«, i knjigoveznica ○

VIROVITICA:

Braća Bralić, tiskara, knjigoveznica i kartonaža
»Prosvjeta«, tiskara i knjigoveznica ○
Plevnik, tiskara i knjigoveznica ★

VIRJE:

Tišljer M., tiskara i knjigoveznica

SPLIT:

Hrvatska tiskara i knjigoveznica
Leonova tiskara
»Merkur« tiskara (Radeljak i dr.)
»Naprijed«, H. Friedl, knjigoveznica ★

Penović i drug, tiskara i knjigoveznica
Narodna tiskara i knjigoveznica
Trgovačka tiskara
Smoje Petar, knjigoveznica ★

ŠIBENIK:

Vitaliani i sin, tiskara
Nova štamparija, (Čikato i Wolf) ★
Pučka tiskara, braća Matačić ★
»Kačić« tiskara, (Fratarska) ★

Značenje oznaka: ★ = radi sam poslodavac, = radi sa naučnicima, = ne drži se ustanova kolektivnog ugovora; ○ = ustanove kolektivnog ugovora djelomično na snazi.

Stručne knjige:

GRAFIČKI ALMANAH 1935, 1936
REZANJE TON PLOČA (LINOREZ)
UNUTARNJE VOĐENJE ŠTAMPARIJE
GRAFIČKI PRIRUČNIK — GRAF. REVIJA
PRIR. KNJIGA ZA SLAGARE I MAŠINISTE
PRIRUČNIK ZA POLAGANJE POMOĆNIČKIH I MAJSTORSKIH ISPITA I UDŽBENIK ZA GRAFIČKE STRUČNE ŠKOLE
STRUČNE UPUTE ZA GRAFIČKA PODUZEĆA I KNJIGOVEZNICE (KALKULACIJA)

nabavljaju se od Prosvjetne centrale SGRJ